

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra české literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Literárně didaktický potenciál Českého nebe

Literary-didactic potential of “České nebe”

Zuzana Jiskrová

Vedoucí práce: PhDr. Josef Peterka, CSc.

Studijní program: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy, navazující magisterské, prezenční

Studijní obor: Český jazyk a literatura – francouzský jazyk a literatura

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Literárně didaktický potenciál Českého nebe vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 4.2015

.....

Chtěla bych tímto poděkovat PhDr. Josefu Peterkovi, CSc. za vedení diplomové práce, velmi cenné rady, nadhled, vstřícný přístup, neskonalou trpělivost a podnětné připomínky k textu práce.

Poděkování patří také Mgr. Štěpánce Klumparové, Ph.D. Přestože nebyla vedoucí mé práce, velmi ochotně přispěla k jejímu dokončení nejednou radou.

A děkuji i své rodině a přátelům za trpělivost, pochopení a poskytnutou pomoc.

ABSTRAKT

Tato práce přímo navazuje na mou bakalářskou práci Čemu a proč se smějeme s Járou Cimrmanem. První, teoretická část, shrnuje poznatky o poetice her Divadla Járy Cimrmana a následně je dokládá na interpretaci poslední hry tandemu Smoljak & Svěrák, Českého nebe. První dvě kapitoly tedy zajišťují teoretickou bázi vědomostí pro odučení čtyřhodinového bloku postaveného právě na Českém nebi. Dotýkají se převážně humoru a našeho národního génia Járy Cimrmana, ale také tématu mystifikace, postav, časoprostoru, tématu češství, kompozice.

Druhá, hlavní, část práce pak uvádí teoretické poznatky do praxe. České nebe skýtá učiteli mimořádný didaktický potenciál vhodný k prověření a prohloubení čtenářské gramotnosti. Didaktická část přináší kompletní přípravu na čtyři vyučovací jednotky, ve kterých postihuje krátký úvod k Divadlu Járy Cimrmana, přehled užívané komiky s důrazem na parodii. Hlavně však poskytuje malou sondu do názorů, hodnot a kulturněhistorického povědomí dnešního adolescenta. Studenti měli možnost si v hodině zvolit svou českou nebeskou komisi a také vyjádřit své názory na otázky vlastenectví, češství, národních tradic, budoucnosti českého jazyka. Podstatná část práce reflektuje průběh a výsledek tohoto didaktického experimentu. V samém závěru navrhuje, co by bylo možné příště vylepšit nebo nastiňuje další možnosti, jak s Českým nebem v hodinách pracovat.

Tato práce přináší učiteli tedy nejen kompletní přípravu se všemi texty a podrobným rozvržením hodiny, ale také reflexi, která ačkoliv je každá třída jiná, může učiteli zásadně usnadnit práci a připravit ho alespoň na některé z možných nástrah.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jára Cimrman, Smoljak & Svěrák, didaktický potenciál, didaktika literatury, příprava na výuku, střední škola, humor, češství, vlastenectví, diskuse.

ABSTRACT

This thesis directly continues my bachelor thesis titled “What and Why do we laugh with Jára Cimrman at”. The first, theoretical part, sums up the observation of the poetics of the plays of Jára Cimrman Theatre and subsequently proves them through interpretation of the last play of Smoljak & Svěrák called “České nebe”. The first two chapters provide the theoretical base of knowledge for the four-hour-long lesson based on “České nebe” itself. Both these chapters mainly focus on the used humour and the character of Jára Cimrman, the Czech national genius, but also on related topics such as mystification, space-time, Czechness and composition.

The second part of the thesis is then the main one which brings the theory into practice. “České nebe” as a play offers an enormous didactic potential which can be used to verify and deepen one’s literacy. The didactic part includes a complex preparation for four lessons, for which it provides a basic introduction of Jára Cimrman Theatre and a summary of comedy techniques used by this theatre, which have a strong emphasis on parody. Mainly, though, it provides a brief insight into the opinions, values and the culturally-historical knowledge of a today’s adolescent. The students had a chance to elect their own Czech heaven committee in their class and, by doing so, also express their opinions on patriotism, Czechness, national traditions and the future of Czech as a language. A major part of the thesis reflects the course and the consequences of this didactic experiment. The end of the thesis then suggests and proposes changes for future sessions and presents other ways in which it would be possible to work with “České nebe” as a play at schools.

This thesis provides not only a complex preparation with all the necessary texts and detailed layouts of a lesson but also a reflection which enables teachers - even though every class is, of course, different – to make their work significantly easier and prepare for at least some of the difficulties he might encounter.

KEYWORDS

Jára Cimrman, Smoljak & Svěrák, didactical potential, literature didactics, preparation of a lecture, high school, humour, Czechness, nationalism, discussion.

OBSAH

1	ÚVOD.....	8
2	ČÁST TEORETICKÁ.....	10
2.1	Poetika	10
2.1.1	Humor.....	10
2.1.1.1	Hlavní myšlenky při vzniku divadla	10
2.1.1.2	Hlavní rysy humoru Divadla Jára Cimrmana	11
2.1.2	Protagonista	12
2.1.3	Mystifikace	14
2.1.4	Parodie.....	16
2.1.5	Jazyková hravost	19
2.1.6	Literární narážky.....	21
2.1.7	Situační komika	22
2.1.8	Postavy	24
2.1.8.1	Motiv „blbce“.....	25
2.1.8.2	Pojetí ženy.....	26
2.1.9	Různorodost her DJC	27
2.1.10	Kompozice.....	28
2.2	Teoretická báze pro interpretaci Českého nebe	29
2.2.1	Seminář.....	30
2.2.2	České nebe /Cimrmanův dramatický kšaft/	32
2.2.2.1	Fabule	32
2.2.2.2	Postavy	33
2.2.2.3	Sémantika titulu.....	39

2.2.2.4	Rysy humoru	40
2.2.2.5	Povaha diskuze	45
3	ČÁST PRAKTICKÁ	46
3.1	Příprava hodiny	46
3.1.1	Problémy, překážky a jejich řešení	47
3.1.2	Struktura hodiny	48
3.1.3	Příprava na hodinu pro učitele – v bodech	52
3.2	EVOKACE	57
3.3	UVĚDOMĚNÍ	58
3.3.1	Obecný úvod o DJC	58
3.3.2	Charakteristika postav	59
3.3.3	Hledání parodie	63
3.3.4	Česká nebeská komise septimy A	65
3.3.4.1	Postřehy a zajímavosti ze skládání české nebeské komise septimy A ...	69
3.3.5	Debata o češství, vlastenectví, velkých postavách naší historie	72
3.4	REFLEXE	78
4	ZÁVĚR - má celková reflexe čtyřhodinového bloku	81
5	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	89
5.1	PRAMENY	89
5.2	LITERATURA	89
5.2.1	Internetové zdroje:	91
6	SEZNAM PŘÍLOH	93

1 ÚVOD

Jára Cimrman tedy již podruhé... Tato didakticky zaměřená diplomová práce navazuje na mou bakalářskou práci Čemu a proč se smějeme s Járrou Cimrmanem. Přejímá teoretický základ, který nově doplňuje o aspekt didaktický. Přináší kompletní přípravu na čtyři vyučovací jednotky. Zaměřuje se v ní na poslední hru autorské dvojice Svěrák & Smoljak České nebe; tedy na současné divadlo a na otázku češství, národního cítění a národní tradice. Pomocí cílených otázek a diskuse se snaží alespoň na chvíli proniknout do myšlení a světa dnešního adolescenta. Snaží se zjistit, ačkoliv na malém vzorku jedné třídy, co si dnešní dospívající o takto komplexních otázkách myslí a jestli na ně vůbec nějaký názor mají. V neposlední řadě se je snaží seznámit s Divadlem Jára Cimrmana, Českým nebem a s humorem autorského dua Smoljak & Svěrák, který diváka stále nepřestává bavit.

Proč ale znovu Jára Cimrman? Po dopsání bakalářské práce jsem měla pocit, že Cimrmany nechci už nikdy vidět. Tento génus a diletant v jedné osobě pro mě v tu dobu představoval tvrdou dřinu a zároveň stále neuzavřenou kapitolu. Ať se totiž snažíte sebevíc, jen těžko můžete zachytit všechno, co tato postava do literatury přináší. Všechny jeho podoby i polohy. Zmapovat všechna zrádná, zdánlivě lehce odkrytelná, zákoutí humoru, se kterými autoři pracují. Když však „oschly slzy“ a opadly vášně, dostavila se radost z vykonané práce a chuť pokračovat. Ale jak? Ačkoliv jsem možná nenahlédla úplně všechny možnosti, které k tvorbě humoru využívá DJC, rozhodně jsem prozatím dosáhla v této oblasti na dno svých možností. Jak tedy navázat a prohloubit již zpracované... Nabízel se rozbor dalších her, ale protože druhy humoru byly dostatečně ilustrovány na Českém nebi, byl by rozbor další tvorby DJC zbytečný. Během konzultace s vedoucím práce jsme došli k závěru, že zajímavá by byla oblast didaktická, aneb jak využít České nebe pro školní praxi. Proč nezkusit přiblížit tuto problematiku žákům, nenechat je nahlédnout pod pokličku her DJC? České nebe má obrovský didaktický potenciál, který by bylo škoda zahodit. Nicméně stejně jako u volby tématu pro bakalářskou práci i tady mě čekalo nejedno překvapení a nemálo nástrah.

Práci jsem rozdělila na dvě části. Inspirací se mi stala diplomová práce mé kolegyně Lucie Micháلكové *Literárně didaktický potenciál Čapkových Apokryfů*, která si klade podobné cíle a snaží se postihnout podobně komplexní téma.

Teoretický úvod, jak již jsem psala výše, přímo čerpá z mé bakalářské práce Čemu a proč se smějeme s Járou Cimrmanem. První kapitola o poetice DJC přejímá celé pasáže pouze s drobnými modifikacemi, nicméně ve zkrácené, koncentrované podobě. Tato část je připravena tak, aby učitel poskytl všeobecný vhled do poetiky, jednotlivé poznatky ilustrovala na příkladech, avšak nezdržovala detaily nepotřebnými pro výuku. Oproti tomu o interpretaci Českého nebe se musí učitel v hodině přímo opřít. V rámci přípravy se mi tak otevřely další možnosti pro rozšíření některých oblastí teoretického základu. Druhá kapitola tedy představuje koláž poznatků přímo převzatých z Pokusu o interpretaci Českého nebe z mé bakalářské práce a doplnění, ke kterým mi pomohl až časový odstup a pedagogická praxe.

Pro vystavění přípravy na čtyřhodinový blok mi byly inspirací semináře teorie literatury a didaktiky literatury, dále Kritické listy, publikace Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka a v neposlední řadě sama pedagogická praxe. V této prakticky zaměřené části představím přípravu na čtyřhodinový blok, zmíním potíže, které provázely vytváření plánu hodiny. Hlavní část práce bude však patřit samotnému didaktickému experimentu. Náčrtu hodiny, jejímu rozboru a podrobnému rozboru reakcí žáků, aneb jak to tedy všechno dopadlo. Zpětně se pokusím zhodnotit práci svou, práci studentů, najít slabá místa a také objevit možnosti, jak by mohla příprava fungovat lépe.

Plánovanými recipienty této práce jsou učitelé středních škol, kteří by mohli přípravu využít ve své praxi. Vzhledem k tématu češství a národního uvědomění se nemusí hodit pouze do hodin českého jazyka, ale obsahově se prolíná se základy společenských věd a díky postavám a časovému zasazení ji můžeme využít i v hodinách dějepisu. Mým cílem je učiteli co nejvíce usnadnit práci a poskytnout mu všechny podklady pro celkem čtyři vyučovací jednotky. Proto příkládám nejen reflexi své práce, ale také přípravu v bodech a texty, se kterými studenti v hodině pracovali.

Musím však předeslat, že je hodina určena pro vyšší ročníky středních škol, protože k pochopení této hry a k práci s ní je potřeba již určitý literárněhistorický a kulturní přehled.

2 ČÁST TEORETICKÁ

2.1 Poetika

2.1.1 Humor

2.1.1.1 Hlavní myšlenky při vzniku divadla

Na začátku je třeba si položit otázku, proč DJC vůbec vzniklo. Prvním důvodem byla rozhlasová Nealkoholická vinárna U Pavouka na stanici Praha. Jejími autory byli Zdeněk Svěrák, Jiří Šebánek, Helena Philippová a hudebním dramaturgem I. Štědrý. Již tento pořad byl založen na mystifikaci a pseudovědeckosti. Jeho humor diváky bavil a přitahoval. Z předpokladu, že humor úspěšně praktikovaný v rozhlasovém pořadu by mohl bavit nejen posluchače, ale i diváka, vznikla myšlenka na založení divadla. Druhý důvod uvádí Přemysl Rut autor předmluvy ke knize Hry a semináře – úplné vydání: „*Malá divadla šedesátých let vznikla z pocitu intelektuální převahy nad stupidní, byť po zuby ozbrojenou mocí; vznikla z přesvědčení, že sebeobludnější absurditu lze rozložit zdravým rozumem, jehož výrazem byl smích.*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 7)

29. 10. 1966 přednesl Jiří Šebánek na schůzi členů Divadla Járy Cimrmana nápady a teze, jak by mělo toto divadlo vypadat. Některé zásady, nebo jejich části, jsou důležité i pro tuto práci, aby bylo jasné, s jakými tezemi toto divadlo začínalo.

1) Divadlo budiž pojmenováno po neznámém českém géniovi Járovi Cimrmanovi a zasvěceno jeho životu a dílu. Na scéně tohoto divadla budou předváděny hry z jeho pozůstalosti, které se pravděpodobně nebudou moci inscenovat jinde, než právě v Divadle Járy Cimrmana a nikým jiným, než členy tohoto divadla.

2) Divadlo J. Cimrmana by se mělo stát tribunou skupiny lidí různých profesí, kteří mohou i nemusí mít shodný světový názor nebo životní pocit, ale jsou ochotni přistoupit na naši hru, zúčastnit se jí a nést veškerá rizika s tím spojená.

3) Autorské divadlo – Hry by měli psát členové divadla. Interpretovat by je měli neškolení herci. Proto je třeba, jak se říká, „šít“ jim texty na tělo. Účinkující budou předvádět své vlastní představy přirozenými vyjadřovacími prostředky, jež vycházejí z jejich nehereckého naturelu. Dejme tomu, že bychom je nazvali „inzitními“ herci. V porovnání s hercem-

ochotníkem není diletantismus inzitního herce bezděčný, nýbrž spíše uvědomělý. Ochotník se snaží přiblížit se co nejvíc herci profesionálnímu, kdežto inzitní herec se mu naopak vědomě vzdaluje.

4) Budeme hrát divadlo především pro sebe, abychom se jím bavili, a uvítáme každého, kdo se bude bavit spolu s námi.

5) Formy a žánry mohou být různé.

6) Demýtizace nedotknutelných hodnot – například svěbytný výklad autentických událostí, historie, legend, vědeckých pouček, filosofie i techniky.

7) Zvrácená logika, nonsense – Zákony logiky si vytvořili lidé, mají tedy právo nakládat s nimi dle libosti. Namísto hledání smyslu vychutnávat kouzlo nesmyslu. Ovšem nenapodobovat absurdní divadlo.

10) Neprovázovat satiru, parodii ani dada!

11) Využít principů mnohovýznamnosti, neurčitosti, tajemnosti.

Tyto teze byly v zásadě dodrženy. Bod č. 7 však první porušil Ladislav Smoljak, když se se svou Ztrátou třídní knihy přiblížil absurdnímu divadlu. Vzápětí vznikly v souboru neshody a Šebánek divadlo opustil. I po vzniku autorské dvojice Svěrák - Smoljak ve hrách nalezneme prvky absurdního humoru. DJC je v jistém smyslu dokonce řazeno mezi divadla absurdity. Zde se jasně objevuje vklad jednotlivých autorů. Stačí porovnat první dvě hry: Akt a Vyšetřování ztráty třídní knihy. Zatímco Akt nemá daleko k „bulvární frašce „francouzského stříhu“ (Rut, 1993, 54), Ztráta třídní knihy se dostává do blízkosti zmiňovaného divadla absurdity.

Je jisté, že hlavním účelem tohoto divadla je humor jako takový. Parodie má však ve hrách Divadla Járy Cimrmana své pevné místo. Autoři se ale nikdy nevěnovali satíře. Zřejmě také proto divadlo přežilo pád minulého režimu a velmi úspěšně se drží na divadelní scéně se všemi patnácti hrami.

2.1.1.2 Hlavní rysy humoru Divadla Járy Cimrmana

DJC, stejně jako již zmiňovaná Vinárna U Pavouka, je založeno na mystifikaci a pseudovědeckosti. Důležité je u Cimrmanů pojetí češství, provincialismu a „velikášství“. Toto divadlo nestaví na hereckých výkonech, ale na slově samotném. Hry se opírají o

parodii a absurdní humor. Zásadní význam má humor jazykový – v Cimrmanových hrách se nám ukazují krásy češtiny, najdeme zde dvojsmysly, nonsense, prvky lidové tvořivosti, hru se slovy, užití rýmů. Často můžeme být svědky komiky situační, motivu opakování. Zajímavým prvkem ve většině her je „motiv blbce/méně chápavého člověka“. Často se objeví i ironický šleh, či trefně použitý vulgarismus. Také zvláštní pojetí ženy a zabývání se „tělesností“ má ve hrách svoje místo.

Cimrmanovský humor předpokládá poučeného diváka. Nutno však podotknout, že staví na znalostech středoškolských, nikoli vysokoškolských. V náročnosti na diváka se autoři liší. „*Smoljak*: ...neříkáme věci naplno, chceme, aby si divák došel k pointě sám. Trochu se v té náročnosti na diváka lišíme: Zdeněk cítí přesně duchovní pole toho kterého publika a jde vstříc těm jednodušším, pomáhá jim objevit pointu, zatímco já jim pomáhat nechci. Mám pocit, že tím urazím ty chytřejší. Zdeněk víc respektuje to, co nám kdysi v šatně říkal pan Werich, totiž že v každém představení máme mít dlaždice, po kterých hloupější divák za představením kulhá.“¹

Důležitým pocitem při sledování her DJC je pocit superiority. Divák má pocit převahy ve chvíli, kdy se u Cimrmanů může smát tomu, čeho se u sebe třeba obává. Druhým moment představuje objevování point vtipů a nonsensů, kterými se to ve hrách jenom hemží. Divák má radost, že pointu odhalil. U nonsensu se pak raduje jako malé dítě, protože ví, jak to přece má být správně.

2.1.2 Protagonista

Kam až sahá jeho rodinná literární historie, kdo je Jára Cimrman? „*Nikdo. Fikce. Smyšlená postava. Jeho literární rodokmen je starý a rozvětvený, k širšímu příbuzenstvu patří všichni kocourkovští (gothamští, chelmští, abdérští...) radní, leckterými svými nápady i baron Prášil (který se ovšem propaguje sám), ba dokonce Nasreddin (Ano, je pravda, že jsem vynalezl nové jídlo, chléb se sněhem, ale musím přiznat, že ani mně samotnému to nijak zvlášť nechutnalo...), cimrmanovské rysy má Flaubertova dvojice písařů Bouvard a Pécuchet, ruský fiktivní polyhistor Kozma Petrovič Prutkov, Herrmannův divadelní kritik Vavřinec Lebeda, Jarryho doktor Faustroll, mystifikační hry Wernischovy, jakož i jeho zaujetí pro „zapomenuté, opomíjené a opovrhované“ atd. atd. Ovšem Cimrmanovým*

¹ HRDINOVÁ, Radmila. Byl tu Smoljak a chtěl organizovat něco proti blbosti. *Právo*, 23.12.2002

přímým předkem byl neúspěšný, ale neúnavný kouzelník Jožka Merano Blažejovský ze Svěrákovy a Šebánkovy virtuální nealkoholické vinárny U Pavouka.“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 6) Můžeme se ptát, zda vidět nějakou návaznost i na Haškova Švejka. Postavy jsou si podobné svou oblíbeností u českého národa, citovaností a svou osamoceností, oba jsou to hrdinové komičtí. Oproti Švejkovi je však Jára Cimrman heroizován a idealizován. Je to postava recipientovi sympatická. Švejk je spíše kontroverzní. Navíc sami autoři potvrdili, že na Haškova Švejka nenavazovali, jedná se o větev humoru, která je neoslovila.

Reálné předobrazy našeho velikána pak doplnil sám Ladislav Smoljak v rozhovoru pro Právo: *„Právo: Nenechali jste se při vytváření postavy Járy Cimrmána někým inspirovat? Smoljak: Chtěli jsme se Zdeňkem Svěrákem, aby měla pevnější obrysy. Jako předloha nám posloužil písmák a malíř Alois Beer. Ten vandroval po světě a maloval při tom do deníku roztomilé kresbičky. Karel Čapek ho velmi obdivoval. Dalšími předobrazy byli básník Václav Svoboda Plumlovský nebo vynálezce Jakub Hron Metánovský. Prostě takoví podivínové, kteří nebyli hloupí, ale měli potrhle nápady. Snažili se uspět a moc jim to nevyšlo. Všechny tyto rysy jsme přisoudili Cimrmanovi.“*² Do jisté míry u něj můžeme vidět podobnost s obzvláštníky, ale hlavně s obrozenci 19. století. Charakterizuje ho hyperaktivita, nadšenectví, idealismus, neúnavnost, vlastenectví i protirakouský postoj.

Jára Cimrman je postava 136 možných podob. Narodil se někdy mezi lety 1854 a 1884 a dle zcela nových poznatků se jeho stopa ztrácí až s koncem první světové války, tedy roku 1918. Dnes již každý ví, že Jára Cimrman je postava smyšlená, záměrně hypotetizovaná. Zpočátku však jeho existenci připouštěl kde kdo, už kvůli přesvědčivému odbornému výkladu cimrmanologů. *„Dorozumívacím jazykem (a zároveň tajným komunikačním kódem) Divadla Járy Cimrmána byla mystifikace. A mystifikace už ze své povahy nemůže jinak než rozdělovat obecenstvo na ty, kdo pochopili, a na ty hloupé, kdo jen uvěřili. Tím se mystifikace liší od jiných „jazyků umění“, které začínáme chápat teprve, když jim uvěříme, dáme se vlákat do jejich světa a orientujeme se v něm zevnitř. V případě mystifikace se důvěřivým přijetím cesta k pochopení naopak uzavírá. Uvěřit znamená tu naletět, spolknout to i s navijákem ke škodolibosti těch, kteří zůstali nad věcí, kteří jsou*

² RYCHETSKÝ, Jan. Cimrman byl řidičem parního válce. *Právo*, 11.8.2007

mimo, aby rozuměli. Neboť smysl mystifikace lze najít jen za jejími hranicemi, vně, v kontextu, který ji inspiroval, aby se měl v čem zhlédnout. V tom je mystifikace podobná své prostodušší sestře - parodii.“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 7)

Jára (da) Cimrman je literární postava nanejvýš zajímavá a nesourodá. Už v jeho jméně se skrývá velmi nezvyklá kombinace české familiérní, boдрé, až žoviální podoby jména Jaroslav s počestným, německy znějícím, příjmením. Navíc se mu do jména vloudilo „(da)“ podle Leonarda da Vinciho. Už jméno tohoto génia tak odkazuje ke dvěma rysům her DJC - češství a téma opožděné světovosti (viz níže).

Cimrman se věnoval tolika aktivitám, že by je za jeden život nikdy nemohl stihnout. Celé dílo DJC díky němu protkáno hyperboličností. Cimrmanology je představován jako vynálezce, gynekolog samouk, kočovný dentista, tvůrce divadelních her, principál kočovné divadelní společnosti. Dále zasáhl do oblasti kriminalistiky, hudby, pedagogiky, přednášel ve starobincích, zajímal se i o historii, patřil k odpůrcům rukopisů, mnoho toho nacestoval – jeho stopu můžeme najít v Africe, Americe, Arktidě a samozřejmě Evropě. Znal se s mnoha významnými lidmi.

Zaměříme-li se na Cimrmanův vzhled, zjistíme, že nenajdeme ani brejličky, ani vysoké čelo, zkrátka nic z typické představy vědce, vynálezce, génia. Zůstaly nám jen s(z)trhané rysy na jeho auto-bustě, znalost délky jeho kroku a fotografie, na kterých je Cimrman ještě menší než malinký. Můžeme si ho zkrátka představit podle jedné z jeho 136 podob, nebo také úplně jinak. Nedefinovaná podoba přispívá ke kouzlu mystifikace, autorům poskytovala prostor pro další bádání, ale hlavně zaručuje Cimrmanovi jistou mytizaci. Cimrman se stává až určitým symbolem.

Jára Cimrman se stal mýtem, ačkoliv sám mýty boří. Stal se tváří, přestože s neznámou podobou, která umožnila spojení dvou autorů Z. Svěráka a L. Smoljaka.

2.1.3 Mystifikace

Na mystifikaci komického typu celé divadlo stojí. Základem je provinční velikán Jára (da) Cimrman. Mystifikace je přitažlivá jak pro diváka, tak pro autora. Autor zde má takřka neomezené možnosti. V případě Járy Cimrmána je toto pole působnosti omezeno pouze časovými údaji a to jen velmi přibližně. Ostatní souvislosti zůstávají na autorově fantazii. Oproti tomu divák zůstává v napětí, co autor vymyslí tentokrát. Reálnost fikce je

podpořena řadou detailů, které ji stvrzují. Jde o neškodné aktivity a details, co možná bizarní. Při překročení hranice by množství takovýchto drobností mohlo působit děsivě, je třeba, abychom zůstali v rovině komična. Naštěstí divák nikdy nevidí všechny semináře o životě a díle tohoto génia pohromadě. Postava by pak působila naopak velmi nevěrohodně, hyperbola by v tom případě byla přehnaná, navíc naprosto zřejmá.

Sami autoři se k tématu mystifikace vyjádřili v rozhovoru pro Lidové noviny.,,Svěrák: ... humor ve spojení s mystifikací má v sobě nálož, které vybuchují, stačí jen škrtnout. Důležitý je nápad, ale způsob jeho exploatování je ještě důležitější. Skutečně se téma Cimbman mohlo stát řadou opakujících se pokusů: Heleďte, on nebyl a my děláme, že je. Ale rozhodnout se, jak to udělat, aby to pokaždé bylo trošku jiné, aby ten Cimbman měl svou tvář a charakter...

*Smoljak: Ten nápad byl založen na přesvědčení – a později i na zkušenosti – že je plodné založit humor na kombinaci reality a fikce. Taková byla kdysi rozhlasová Vinárna U Pavouka, kterou psal Zdeněk s Jiřím Šebánkem. Zvukové prostředí kavárny bylo reálné, potlesk vítající slavné zahraniční kapely, forma rozhovorů dvou skutečných reportérů také, ale ne už jiné prvky, čísla a postavy – třeba kouzelník Jožka Merano Blažejovský či doktor Hedvábný – znalec všeho. To byla fikce. To spojování je svérázná umělecká metoda. My jsme Cimbmana zasadili do skutečných historických kulis. Přivedli jsme ho do styku s jeho reálnými současníky – jako byli třeba Kafka, Einstein, Johann Strauss, Eiffel... Ale to, co si spolu řekli, co s ním prožili, to už tak moc velká pravda nebyla. V konfrontaci s nimi se Cimbman jevil ponejvíc jako český vlastenec a my jsme to jeho vlastenectví až nacionalistického typu s ním jako by sdíleli. A legraci na tenhle účet jsme si mohli dovolit jen proto, že z toho – obrozenecky vypjatého a dobově podmíněného – nacionalismu jsme už vyrostli.*³

Sami autoři přiznávají, že v některých momentech pro ně bylo těžké vymyslet, do jaké oblasti Cimbman ještě nezasáhl. Tedy i autorská dvojice Smoljak-Svěrák si prošla tvůrčími krizemi. Intervaly mezi jednotlivými premiérami se prodlužovaly. Nicméně i přesto cimrmanologové napsali neuvěřitelných 15 her.

³ ŠVAGROVÁ, Marta. Ctít i shazovat. *Lidové noviny*, 20. října 2008

2.1.4 Parodie

Co parodují hry a tvorba Ladislava Smoljaka a Zdeňka Svěráka? Je parodie vůbec součástí jejich tvorby? Mezi body, které vymezil Jiří Šebánek jako základní rysy divadla, se objevuje i jeden, který říká: „Neprovozovat satiru, parodii, ani dada!“ Bohužel nevíme, zda je myšlena parodie architekta, konkrétního díla či parodie individuálního stylu. Pokud je parodií myšlena i parodie architekta, kterou vymezuje Encyklopedie literárních žánrů takto: „*Parodie architekta, tj. určitého literárního žánru, popř. i mimoliterárního modelu řeči známého z vědy, politiky, náboženství, běžného života apod.*“,“ (Mocná-Peterka, 2004, 441), můžeme pozorovat jistý vývoj tvorby.

Parodie má v díle Z. Svěráka a L. Smoljaka rozhodně své místo. Ačkoliv je nutné podotknout, že pro běžného recipienta není úplně jednoduché ji v té záplavě humoru identifikovat a pojmenovat. Otázkou nicméně zůstává, co je parodováno a jak? Cimrmanologům se podařilo postihnout a podrobit parodii naši národní povahu, češství, přehnaný nacionalismus, potřebu velikána, mylný dojem lidské vševědounosti, pseudovědátorství, český sklon k idyle, literární žánry.

K tématu **češství** se vyjadřuje Vladimír Just (1988, 307) takto: „...všudypřítomným tématem všech cimrmanovských kreací bez rozdílu je téma češství. Česká je ona dojemná ochotnická horlivost, s níž jsou stupidní náměty figurovány; české je ono písmácké samouctví a amatérské pseudovědátorství, jakož i mindrák opožděné světovosti; česká je glorifikace vlastních slabostí a kult provinčních génů, jakož i upřímná snaha vyrobit si je za každou cenu (slavné rukopisné podvrhy a padělky minulého století, které tolik poznamenaly naši národní mytologii, jsou plodem přesně téže mentality, jež je věčnou inspirací parodického humoru cimrmanovců).“ Jako projev typického češství můžeme v Cimrmanových hrách vidět onen kult provinčního génia, kterého představuje sám Jára Cimrman. V české literatuře, která zrovna nevyniká množstvím typických velikánů, vyplňuje určitou mezeru, třebaže je velikánem netypickým, fiktivním a komickým. Příklad českého velikášství s již zmiňovaným mindrákem opožděné světovosti a přehnaným vlastenčením můžeme najít třeba v postavě Standy z Posla světla. „Standu: *Budu vyrábět kapesní svítilny takhle veliké. (Rozpřáhne se na celou délku paží.)*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 264) Trochu jinou ukázkou se může stát píseň, vymyšlená učitelem proti trdomyslnosti, která vypadá jako oslava Čechů. „*Polární noc/ má zvláštní moc/ každého*

přepadne smutek// Němec i Brit/ křesťan i žid/ každý by nejradši utek// Ba i ti šikovní Žaponci/ se silami jsou na konci/ Jen jeden z národů neskoná/ hrůzy severu slavně překoná// Tam, kde hynou vlci/ tam, kde hynou sobi/ Čech se přizpůsobí/ Čech se přizpůsobí“ (Tamtéž, s. 344) V Dobytí severního pólu jsou Češi dokonce prezentováni jako jeho vůbec první dobyvatelé. Úspěch však nepřiznali, aby nebyl připsán Rakousku-Uhersku. Podobnou do očí bijící parodii představuje Úspěch českého inženýra v Indii.

Parodii **pseudovědeckosti** můžeme pozorovat především na dvou frontách – v samotném Cimrmanovi a ve způsobu prezentování přednášek během seminářů. Cimrman je představen jako velký vynálezce, badatel, vědec, génius, který zasáhl do všech odvětví lidského konání, které si jen dokážeme představit. Za svého života však nikdy nedošel uznání. Navzdory způsobu prezentování a vychvalování tohoto génia před sebou máme dileta, jehož hry byly odmítány. Jeho snažení většinou skončilo ve slepé uličce, zjištěním: „*VÍME VŠE: NEVÍME NIC*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 67), popř. vynálezem, který měl nějaké „mouchy“, či nebyl k použití. (Např.: „*Cimrman vymyslel tzv. živou kopírku. Ta byla schopna pořídit 27 kopií naráz: nadiktoval svou divadelní hru všem 27 žákům čtvrté třídy dymokurské školy. Ukázalo se však, že kopírku náročný text nudil a nepracovala bezchybně. Největší potíže jí dělalo tvrdé a měkké i a již po prvních pěti hodinách psaní hlásila, že ji bolí ručičky.*“ (Tamtéž, str. 528))

Přesto je nám tak milý... Nebo právě tím? V Cimrmanovi samém je však parodováno nejen pseudovědátorství, ale i mylný dojem lidské vševědouce.

Druhou hlavní část parodie pseudovědeckosti představují semináře. Zde herci vystupují v roli vědců a seznamují recipienta s životem a dílem Járy Cimrmána, tedy mystifikací promíchanou s reálnými postavami a fakty. Jejich um i parodii v celém rozsahu shrnul Vladimír Just v Divadelní revue: „*Herec mluví nevzrušivým, oznamovacím způsobem, spoří každým pohybem, intonuje i gestikuluje věcně, střízlivě až prkenně, bez vnitřního prožitku či jiných emocí, než je nekritická láska k předmětu bádání. Podstatou není psychologicky pravděpodobné hraní, nýbrž vnější demonstrování tématu, ideje, situace. Výsledkem takového přístupu ke hře je permanentní parodie: Parodována je nejen pseudověda a osvětářství, ale jakýkoli noetický optimismus a pozitivismus (Vyšetřování ztráty třídní knihy, 1967; Němý Bobeš, 1971 aj.); český sklon k malebné idyle (Hospoda na mýtince, 1969; Cimrman v říši hudby, 1973; Dlouhý, Široký a Krátkozraký, 1974 aj.),*

*provincionalismus, malost i mesianismus (Posel z Liptákova, 1977; Lijavec, 1982; Dobytí severního pólu Čechem Karlem Němcem, 1985 aj.), odbojové legendy i národní martyrové (Lijavec, 1982; Blaník, 1990 atd.).*⁴ Parodii ještě prohlubuje kontrast mezi vysokoškolskými tituly přednášejících a vykládanou látkou. Informace, které divák obdrží od herců-vědců, jsou na úrovni střední školy, nikoliv školy vysoké. Nutno však říci, že i tak může mít recipient v určitých částech díla problém rozlišit, co jsou ještě pravdivá fakta a co již mystifikace.

V dobovém kontextu mohla dokonalost a všeznalost Járy Cimrmana také připomínat dokonalost a všestrannost ruských klasiků. Zde se však recepce generačně liší. Já sama už v tomto ohledu vidím Járu Cimrmana spíš jako jednu velkou nadsázku, která něco vyjadřuje. Vidím českého komického génia-diletanta, který přináší mnoho parodického, i jiného, humoru. Učení ruských klasiků mé generaci už zřejmě nepřipomíná. Nicméně Přemysl Rut (2009, 8) píše: *„Orgie osvobozeného intelektu, přitahovaného prázdným jícnem čiré recese, proměnila však jediná noc – ta okupační z 20. na 21. srpna 1968 – v mnohvrstevnatou alegorii, aniž bylo třeba měnit jediné slovo. Život zneuznaného Járy Cimrmana začal bolestně připomínat osudy českých dobrých úmyslů v zákrutech světových dějin – a zároveň Cimrmanovo dílo jevílo čím dál víc paralel s podobně všestranným „učením klasiků“. Cimrman a opereta, Cimrman a výtvarné umění, Cimrman kriminalista, znělo to skoro jako Stalin o jazykovědě; Cimrmanovy rady Čechovovi poslouchali jsme stejně jako Leninovy rady Tolstému.“*

V Cimrmanovských hrách nechybí ani zlehčení a zparodování českého **sklonu k idyle**. Najdeme ho např. v Hospodě na mýtince, Úspěchu českého inženýra v Indii, částečně i ve Švestce.

Parodovány jsou také některé žánry, které autoři použili. Například žánr detektivní hned dvakrát. Ve Vyšetřování ztráty třídní knihy je vyšetřována naprostá banalita. Ve Vraždě v salonním coupé je motiv vraždy triviální, mrtvola obživne a inspektor používá absurdní vyšetřovací metody. Hra navíc celkem jasně odkazuje k jiným dílům detektivního žánru. Také pohádka podlehlá silné parodii.

⁴ JUST, Vladimír. Divadlo Járy Cimrmana. Divadelní revue, 3/1997, roč. 8, s.61n

Parodijní komiku je recipient schopen poznat díky **hyperbole**. Tu, jak již je zmíněno, najdeme nejen v Járovi Cimrmanovi (takové množství aktivit by, ani jako génius, nemohl nikdy za jeden život stihnout), ale i v samotných hrách. I hyperbolou je tedy protkána celá tvorba cimrmanologů.

2.1.5 Jazyková hravost

Jazyková komika je velmi výrazným rysem humoru Divadla Járy Cimrmana. Na jejich hrách se dá ukázat krása češtiny. V tvorbě L. Smoljaka a Z. Svěráka nacházíme slovní hříčky, přesmyčky, nonsense, debilní sentence, hrátky s homonymií, dvojsmyslem, trefně užitá vulgarismy, užití doslovného významu na místě obrazného. Autoři využívají také lidovou slovesnost (často v určitém vtipném kontextu), tvoří rýmy, básně, písně. Ke každému jevu jistě stojí za to dát příklad.

Dvojsmysly, mnohdy smíchané s hrou s homonymy, tato autorská dvojice Smoljak-Svěrák používá poměrně často. Např.: „*Vševěd: Byl to **dobrý člověk**, říkal Koloděj. Zvláště prsíčka si pochvaloval.*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 238) „*Vševěd: Já jsem také mívál zlaté vlasy. Takže vím, jaké to je, když o ně člověk přijde. Mně je vyrvala matka. **Kdo přišel, tomu dala.***“ (Tamtéž, s.235) „*Trachta: Zapírá. Syn pradleny, a **zapírá!***“ (Tamtéž, s.144) „*Smil: Veverko... (Dlouze se na něj zadívá.) Já tě mám rád. Veverka: Ale, pane Smil, víte, že je to tady zakázáno. Smil: Ale ne. Já tě mám rád jako chlap chlapa. Veverka: No právě.*“ (Tamtéž, s.385)

Nonsense nejlépe charakterizujeme pomocí Encyklopedie literárních žánrů: „*Báseň nebo pohádka založená na komice nemožného. Nonsense charakterizuje uvolněná fantazie, porušující princip pravděpodobnosti podle zásady „všechno je naopak“ a nic není nemožné, hravost i směřování k logickému rozvíjení nesmyslu. Účin se značnou měrou zakládá na pocitu superiority (zvláště dětského) čtenáře... Nonsense využívá komiku jazykovou a situační. Jazyková komika se projevuje zejména vytvářením svérázných neologismů, hrou s homonymy, kalamburními rýmy, etymologizováním či přeřeky – jazyk nonsensu je nápadně sebereflexivní.*“ (Mocná-Peterka, 2004, s.413) *Na absurditě hravého až naivistického nonsensu staví již čtyři desetiletí diváckou popularitu Divadlo Járy Cimrmana spjaté s tvorbou J. Šebánka, Z. Svěráka, L. Smoljaka a dalších autorů (Vyšetřování ztráty třídní knihy, 1967, Němý Bobeš, 1971, Dlouhý, Široký a Krátkozraký, 1974).*“ (Tamtéž, s.415)

Jako ukázky nonsensu můžeme uvést: „*Ludwig: Poslyšte, doktore Žábo, já jsem znal nějakýho inženýra Pulce. Nejste vy jeho otec? Žába: Ne, můj syn je taky Žába. Ludwig: Otec žába, dítě žába, to jsou dneska věci...*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 502) „*Bystrozraký: (k Vševedovi) Před tvou moudrostí se vše v prach řítí./ Princ chce vědět, zda se neocitnem v... síti/ zlého obra,/ to je, myslím otázka dobrá,/ a zda tedy lépe není/ místo ve dne jít až po setmění. Vševed: A nejhorší ze všeho jsou trpaslíci.*“ (Tamtéž, s.234)

Dalším typem jazykové komiky ve hrách DJC se stalo **užití lidové slovesnosti**. Většinou však v určitém kontextu, který v důsledku tvoří vtipnou situaci. Pro příklad bychom mohli uvést situaci, kdy Anička močí před vechtrovnou a přitom si zpívá: „*Anička konopí močila,/ žabka jí do kapsy skočila./ Na druhý den močila len,/ žabka jí z kapsičky skočila ven.*“ (Tamtéž, s.477) Zde je samozřejmě jazyková komika promíchaná se situační. V semináři poslední hry České nebe najdeme pro změnu parafrázi písničky Generál Laudon: „*Generál Laudon jel v noci skrz vesnici – ve své bílé čepici – a narazil na dvoučlennou hlídku. „Stůj, kdo tam?“ zvolal. „Patrola! odpověděl Radecký. „Jaká?“ „Vojenská!“ „Kdo ji vede?“ Na to Radecký hlásil: „Rytmistr Jan Josef Václav Antonín František Karel Radecký!“*“ (Tamtéž, s.529) V tomto úryvku ze semináře si je navíc zřejmě jen málokterý recipient jist, zda takto dlouhé jméno je historický fakt či pouhá fikce autorů.

Využita je také jazyková komika **vlastních jmen**. Například v Blániku nejenže jméno Smil Flek z Nohavic odkazuje ke skutečné historické postavě Smilovi Flaškovi z Pardubic, ale použit je i doslovný význam nově vytvořeného jména díky naivní otázce učitele: „*A čím vám to pustilo?*“ (Tamtéž, s.386) Nejhojněji tento podtyp jazykové komiky najdeme v Africe. Náčelník Líná huba se nechává nazývat Holé neštěstí. Pro vytvoření jména je tedy využito přísloví. Bratr letící do Afriky z důvodu misijní činnosti se jmenuje Cyril Metoděj. Dva pobočníci náčelníka mají ve jménech rozdělený název hudebního nástroje Ukulele. Na komice vlastních jmen dokonce stojí jedna část semináře této hry. Objevují se tu jména jako: Skákal přes oheň, až si propálil mokasíny nebo Tančila jako blázen až do bílého rána. Občas je komika jmen postavena na protikladech – Jasoň a Drsoň nebo vnučka inženýra Holého – Marie Huňatá (seminář hry Afrika).

Vulgarismy nepoužívají autoři nevkusně a přehnaně často, ale pouze trefně a vtipně, proto je můžeme považovat za komické. Vtipné jsou díky zasazení do situace a kontextu a také díky kontrastu něčeho vysokého a nízkého – např. do iluze učenosti a bezchybnosti

vědců vulgarismus vnáší banální trivialitu běžného života. Ve hře se objevují ve chvíli, kdy učenci „rupnou“ nervy nebo po dlouhé snaze se vulgarismu vyhnout, přijde to, na co divák celou dobu netrpělivě čeká. Hry těchto autorů předpokládají poučeného diváka. Použití vulgarismu na vhodném místě však zapůsobí na všechny bez rozdílu. Přemysl Rut píše: „*Sprosté slovo pronesené z jeviště uchovalo si dodnes spolehlivý účinek na lidové vrstvy, v nichž ještě přetrvává představa divadla jako svatostánku s pozlaceným štukováním a veršovanou mluvou; tak vysoká koncentrace krásna se nejlépe vyváží přesně odpáleným vulgarismem.*“ (Rut, 1993, 58)

Příklady jsou k dispozici hned v několika hrách. Ve Vyšetřování ztráty třídní knihy říká ředitel (po marném pátrání po třídní knize): „*Rozumní chlapci! Toto jsou rozumní chlapci!? Vždyť je to tu jeden vedle druhého samý debil nebo blbeček! Vždyť se podívejte! (Ukazuje do zasedacího pořádku.) Debil – blbeček, debil – blbeček, debil – blbeček, debil – blbeček, debil – blbeček! Akorát támhle vzadu – to je snad jediná výjimka – sedí dva blbečci vedle sebe!!!*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 74n) Recipient jistě ocení i snahu Krátkozrakého, v pohádce Dlouhý, Široký a Krátkozraký, vyhnout se v rýmování některým slovům. „*Král: Říkal jsem, že mám zakletou dceru. Bystrozraký: Dceru, dceru, to je taky slovo! Co s tím? Jasoň: Já bych věděl... Bystrozraký: Já taky, ale to nemůžeme použít.*“ Když se konečně slovo dceru spojí v rýmu se směru, král přijde se slovem smrt. Bystrozraký na to: „*A jsme zase tam, kde jsme byli. Smrt, no! Říkám vám, nepouštějte se samostatně do žádných projevů. Člověk se chce vyhnout určitým slovům, to je na hovno, takováhle práce.*“ (Tamtéž, s.235) V Poslovi světla reaguje matka na nevděčného syna takto: „*Tak, a teď jsem to našla. Teď ti to povím. Teď ti povím to slovo, které se říkalo za starých časů, když na sebe byli lidé ještě zlí. Tak zlí, jako jsi ty na nás. Teď poslouchej. Víš, co jsi? Ty jsi průduch!*“ (Tamtéž, s.268)

Všimněme si, že na sprosté slovo si divák poměrně dlouho počká. Je tu využita jeho fantazie a domýšlení konce vět na základě souvislostí. Recipient je tím držen v napětí a občas už vulgarismus ani nečeká. Nutno ještě dodat, že mnohé z těchto „hlášek“ zlidověly.

2.1.6 Literární narážky

Intertextovost popisuje Teorie literatury pro učitele takto: „*Intertextovost/ intertextualita je schopnost textů, zvláště literárních, vztahovat se k jiným textům, absorbovat je a transformovat. Zásadní význam intertextovosti spočívá v tom, že umožňuje*

aktualizaci (oživování, zpřítomňování, replikování) veškeré textově zafixované literární kulturní tradice.“ (Peterka, 2006, 49)

Literární narážky kladou určité nároky na poučenost diváka. Poučený divák se baví, nepoučený, si možná v daném úryvku najde svůj vtipný moment, ale rozhodně z toho nemá takový požitek jako divák poučený. Ryzím příkladem může být pohádka Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Navazuje (a jistým způsobem paroduje) klasickou pohádku z pera Karla Jaromíra Erbena Dlouhý, Široký a Bystrozraký a některé další (Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Zlatovláska). Jiný příklad představuje „Dědeček“ Jára Cimrmana: *„Postavíme-li ovšem vedle sebe Babičku Boženy Němcové a Dědečka Jára Cimrmana, neubráníme se pocitu, že se Cimrman přes veškerou snahu nedokázal od svého velkého vzoru zcela oprostit. Zalidnil sice Dědečkovu údolí řadou půvabných postav, které nesou zřetelný punc jeho rukopisu, jako například dědeček sám, vnoučata Bohoušek, Toník, Jiřinka a Vilma, nebo zámecký pan kníže se svým schovancem Narcisem, velice hezká postava je i bláznivý Viktor. To jsou však výjimky. Jinak zůstává Cimrman původní předloze očividně poplatný. Některé pasáže jako by od Němcové přímo opsal – tady mám na mysli známé dědečkovy vyprávění o tom, že zamlada viděl císařovnu Marii Terezii, jak se nedaleko Hořic dívá trubičkou.*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 218)

2.1.7 Situační komika

Komika situační není zcela jistě tak výrazná jako parodie nebo komika jazyková. Nicméně ve hrách určitě své místo má. Její osou je, myslím, permanentní konfrontace vymyšleného génia s okolím, které převyšuje svými „schopnostmi“. Dále sem patří gagy (matka se chystá počastovat svého syna nadávkou, po dlouhém hledání a napínání recipienta přichází replika: „Ty jsi průduch!“), záměny rolí (Vlasta v Zásroku je muž ukrývající se v ženských šatech, aby unikl narukování; ze sv. Václava udělali autoři blbce neschopného vydat jediný smysluplný rozkaz; Bystrozraký se v Cimrmanově pohádce mění na Krátkozrakého atd.), nepoměr postav (nejlépe viditelný v Českém nebi mezi postavou Jana Ámose Komenského a praotce Čecha), grimasy herců (sice se jedná o hledisko teatrologické, sem však patří; např. mamka Miloně Čepelky v Aktu), komické pohyby (opět stránka divadelní; „tanec“ plukovníka Colonely), masky (viz níže), které souvisí i s tím, že u Cimrmanů se jedná o čistě pánský soubor, ačkoliv hry, které má Divadlo Jára Cimrmana na repertoáru, obsahují i role ženské. Nesmíme zapomenout ani na

způsob komunikace s diváky během přednášek a na to, že univerzálním veleduchem je zde diletant.

Scénu a kostýmy zajišťoval Jiří Benda až do hry Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Od Posla z Liptákova jsou kostýmy a scéna doménou Jaroslava Weigela. Unikátem se stal tzv. jevištní zázrak, který se odehrává v představení Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Zde se Zlatovláska zakletá v muže znovu stává ženou před zraky diváků. „*Jasoň: Dotýkám se tě poprvé, abys přestala být mužem! (Dotkne se prstenem princeznina těla. Zlatovlásčiny vousy, připevněné na silonových nitích, vzlétnou vzhůru.) Dotýkám se tě podruhé, aby ses proměnila v ženu! (Na další dotek prstenu sjede po jiné silonové niti plavá paruka a dosedne na Zlatovlásčinu hlavu.) Dotýkám se tě potřetí, aby se ti vrátila tvá bývalá krása! (Hadičkou vedoucí od hustilky v zákulisí se princezně zvolna nadýmají její gumová ňadra.)*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 246n) Zajímavým počinem je také maska Andulky Šafářové ve Švestce. Ve scénáři hry je popsána takto: „*(...venkovské děvče s černou sametkou ve slámově žlutých vlasech. Její maska je pojednána jako modrooká, růžolící, upřímná, s ústy pootevřenými ke zpěvu. Na zádech má dřevěný nosič se dvěma bíle smaltovanými bandaskami. Na jedné je červeně napsáno KREV, na druhé modře MLÍKO. ...)*“ (Tamtéž, s.477) Andulka svou růžolící masku v průběhu večera vymění ještě za červenou a zelenou.

Seminář sice staví na slovu, ale sám je zdrojem situační komiky hlavně tím, jak je jednáno s divákem a jak jsou jednotlivé semináře přednášeny. Semináře vede skupina vědců s akademickými tituly, ale sdělované informace jsou na úrovni školy střední. Přednášející jednají s diváky naoko laskavě, ale v podstatě jako s blbci. „Fakta“, která předkládají ve svých přednáškách, přednášejí s kamennou tváří profesionálů. Tento kontrast působí velmi komicky. Zde se však komika situační setkává s jazykovou a hlavně s parodií.

Tělesnost je u Cimrmanů zcela jistě jedním ze zdrojů komiky. Povětšinou spadá pod komiku situační. Tato tělesnost (problémy lidského těla) přibližuje hru divákovi a opět zmenšuje kontrast mezi recipientem a géniem. Například Švestka je dokonce na běžném lidském „problému“ založená. Prakticky celá se věnuje stáří a jeho projevům, především senilitě.

Častěji je však, jako prostředek humoru, užito lidské vyměšování a potíže s ním. Láďa Pýcha z Aktu se do druhé třídy podělával. Teď se mu to stává, jen když je dojat. Veškrna z Vyšetřování ztráty třídní knihy se zase neustále hlásí, že chce jít na záchod. V Němém Bobši dostal Bobeš jméno podle toho, jak pěkně tvaruje (což se naučil od srn). Nebo zde můžeme najít Cimrmanův recept na zácpu. „...*zácpa se tehdy léčila směsí řepíku, pampelišky, zeměžluče a hořce. Cimrmanovi stačil na zácpu rozrazil.*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 167) V Dobytí severního pólu Varel Frištenský močí za velkého mrazu, čímž vytvoří „ledový“ žlutý oblouk. Ve hře Lijavec se zase řeší mlynářova zácpa, která je daná do paralely s těhotenstvím. Ve Švestce se Emilka nejprve vymočí před vechtrovnou, teprve potom ji začne zajímat okolní společnost. A nesmíme zapomenout na Motyčkovu promluvu ze Švestky: „*Takový prameny jako v Lurdech jsou i u nás. Například v Jánských Lázních. Já to tam pil, tu léčivou vodu. Poněvadž jsem byl chabrus na kolena. První den nic. Druhé den taky nic. A třetí den, nebudete tomu věřit... Hájek: ...bolesti povolily. Motyčka: Ne. Poblil jsem se. Ale kdyby jednou. Ráno jsem blil, v poledne jsem blil, večer...*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 479) V Blaníku se zase objevuje „velká potřeba“ pana učitele.

„*Princip je téměř vždy stejný: nejprve se poněkud překročí hranice dobrého vkusu, a pak se znejistěný divák příjemně překvapí pointou z nečekané strany, která dodatečně změnil vulgarity v prostředek. Tak se dlouho vypuzované lejno pana učitele nakonec promění ve zlato na důkaz, že pověst o Blaníku nelhala. Tento princip umožňuje stejně srdečný smích sprostákům i krasoduchům, zajišťuje divadlu onen druh popularity, která neznamená pokleslost.*“ (Rut, 2009, 11)

2.1.8 Postavy

Nejen v množství žánrů, ale i mezi postavami nacházíme velkou diverzitu. Ve hrách se objevují postavy reálné, resp. historické (J. Á. Komenský, J. Hus, hrabě Zeppelin...), legendární (sv. Václav), literární (babička Boženy Němcové), fiktivní. Mezi fiktivními postavami jmenujme postavy fantastické (obr) i nadpřirozené (Smrtka). Setkáváme se s postavami všech možných profesí (prostitutka, lékař, učitel, sexuolog, misionář, vechtr...) a národností, ačkoliv převažují postavy české, resp. z Rakouska – Uherska. V jedné hře se dokonce objeví i sám Jára Cimrman. Postavy se až na dvě výjimky (sv. Václav a inspektor Trachta) ve hrách neopakují.

2.1.8.1 Motiv „blbce“

Motiv „blbce“ se v žádné z kritik nevyskytuje, ale ve hrách samých rozhodně přítomen je. Zůstaňme u tohoto pracovního názvu, protože daný problém zřejmě vystihuje nejlépe. V mnoha hrách je použit motiv „blbce“ – tedy člověka přihlouplého/senilního. Proč však autoři takového „blbce“ tvoří na sto způsobů, a stále dokola? Situace, které vytváří, otázky, které pokládá, jsou zkrátka vtipné. Humor se na někom jednodušším tvoří lépe. Jedná se o princip, na kterém staví komika superiority. Recipient má pocit, že je na tom lépe, že je chytřejší, než dotyčná postava na jevišti/v knize.

Mezi signifikantní postavy tohoto motivu patří Varel Frištenský (z Dobyty severního pólu Čechem Karlem Němcem), který nechápe, že jeho spolucestovatelé ho chtějí sníst místo psů. Dále svatý Václav (Blaník), jež posílá naprosto nesmyslné rozkazy. Ve Švestce „blbce“ představuje Přemysl Hájek, který je značně senilní a projevují se na něm dva neduhy stáří – neschopnost udržet myšlenku a neschopnost myšlenku opustit. Stářím je negativně poznamenán také otec v Poslovi světla. K tomuto tématu patří jistě i praktikant Hlaváček svou roztomilou nezkušeností. Děd Vševed je trochu specifický. Toho bychom mohli označit spíše za jistý druh tvrdohlavce, který si povídá, co chce, neodpovídá na otázky příchozích a zájemci o radu s ním musí mluvit ve verších, ačkoliv on sám verše nepoužívá. Nad'a Komendová v článku „Génus nejen pro kouzlo legrace“ vidí podstatu Děda Vševeda takto: „*Nikdo mi nevymluví, že v Dlouhém, Širokém a Krátkozrakém si v postavě Děda Vševeda nedělali legraci z frazeologie vedoucí a «vševědoucí», o všem rozhodující straně. S Dědou se muselo mluvit ve verších; ve straně, se stranou a v úřadech a hlavně v tisku v naučených frázích a stylem: Bylo provedeno opatření.*“⁵ Nejnovější postavou cimrmanovských her s touto úlohou je bezesporu Praotec Čech, který se v českém nebi zuby nehty drží svých pohanských bůžků a plete si nejrůznější fakta z české literatury; „*Praotec: Ted' jsem si zrovna půjčil pěknou knížku. A taky ji napsala ženská: nějaká Maryša. Je to tragédie o bratrech Mrštíkových. Jsem teprve na začátku, ale vypadá to, že ten jeden Mrštík zabije toho druhýho Mrštíka.*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 544)

⁵ KOMENDOVÁ, Nad'a. Génus nejen pro kouzlo legrace. *Občanský deník*, 13. 3. 1991

Podobný prvek, jako je motiv „blbce“ v Cimrmanových hrách, je jistý rušivý element během semináře. Jedná se o neochotné techniky, kteří jsou vytaženi na jeviště (např. ve hře Dlouhý, Široký a Krátkozraký technik, který má vysvětlit mechanismus zázraku divadelní techniky). Nebo v semináři Hospody Na mýtince je na jeviště pozván student pražské konzervatoře – oboru cimrmanologie, aby přednesl referát o Cimrmanově způsobu notového zápisu. Referát neobsahuje mnoho informací a je velmi neobratný. Zde můžeme dobře pozorovat vliv pedagogické praxe, kterou prošli oba autoři.

Jak se tedy takový cimrmanovský „blbec“ chová? Neudrží myšlenku, odbíhá od tématu, zapomíná, co je tématem diskuze. Je jednodušší, nepochopí to, co ostatní ano. Není vzdělaný – chybí mu informace, nebo je míchá dohromady. Všechny tyto rysy se však nespojují v jedné postavě.

2.1.8.2 Pojetí ženy.

Tato zvláštnost je dána už tím, že mluvíme o čistě pánském složení souboru. Pokud se tedy žena na jevišti objeví, je to muž se šátkem nebo parukou na hlavě, sukní (kromě sufražetky Jenny) a vycpaným poprsím. Některé ženské postavy jsou hrány pomocí směšné masky (Andulka Šafářová, Emilka Najbrtová – ze Švestky). Zde se jedná o poznámku teatrologickou, nicméně velmi podstatnou, jelikož již odtud pochází zdroj situační komiky.

Jak a kde se tedy žena objevuje? Hned v první hře Akt je v mamce Žilové skryt kontrast „ošklivého“ stáří a krásného mládí promítajícího se na obraze. V Hospodě Na mýtince se žena reálně neobjevuje. Hostinským vymyšlená Růženka se však stává objektem sexuální touhy hraběte. V této hře je vztah k ženám vymezen hrabětem hned zpočátku: „*V místě kde nebylo žen, pobyl jsem nejvýše den.*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 101) Po tomto tvrzení je komické, že si celá hra vystačí s hostinského rukou vystrčenou z okna. Ve Vraždě v salónním coupé se se ženou opět nesetkáme přímo. „Děvka“ Vilma je nám pouze popisována prostřednictvím praktikanta Hlaváčka. Když se má konečně objevit na scéně, vlak vjede do tunelu. Je tedy pouze jakýmsi sexuálním symbolem. V Němém Bobši se žena vyskytne, ale pouze proto, aby nasadila svému muži parohy a na samém konci hry v roli sluhy pana barona, tedy převlečená za muže. V pohádce Dlouhý, Široký a Krátkozraký Zlatovlásku hraje muž, protože princezna je zakletá. Na konci hry je divák svědkem jevištního zázraku, kdy princezna-muž se před zraky diváků promění v princeznu-ženu. A přiblíží se k původnímu ideálu krásy, který je

za hru několikrát opakován (zlatý vlas, maličká nožka, útlý pas, okrouhlý bok a řadradmoucí). Tento ideál je nahrazen plavou parukou, odlepením knírku a nafouknutím gumových řader. V Lijavci je správcová vyloženě protivná a ošklivá. Vlasta v Zášokou, představená jako žena pro muže přitažlivá, je muž převlečený do ženských šatů kvůli případné vojně. Takto bychom mohli pokračovat dál až k Českému nebi, kde jedinou ženu v komisi zastupuje babička Boženy Němcové, protože sama Němcová „nebyla žena bohobojná a pro nebeskou komisi by nebyla posilou, nýbrž poskvrnou“. (Tamtéž, s.544)

Rut píše: „Žena je tu tedy tolik, co muž opatřený směšnými doplňky. Erotické vztahy se tu spíše odreagovávají, než vyjadřují: na jevišti vystoupí figurína ženy, aby byla vystavena posměchu. Muž vítězí v boji pohlaví asi jako primitivní lovec nad soškou zvířete. ... Redukce žen na fyziologickou kuriozitu postihuje téměř všechny ženské postavy Cimmermanových her. ... Divadlo Jára Cimmermana má k ženě poměr staromládenecký. Ženská otázka je tu otázkou tělesných potřeb, jakýmsi druhým metabolismem, který se občas přihlásí o slovo chtíčem nebo pohlavní chorobou. Paralela zácpy a těhotenství ze hry Lijavec to ilustruje výmluvnou zkratkou.“ (Rut, 2009, 59n)

2.1.9 Různorodost her DJC

Jednotlivé hry jsou tematicky, žánrově, námětem i zápletkou hodně rozdílné.

Mezi náměty patří námátkou: rodinné drama s dobrým koncem, vyšetřování ztráty třídní knihy, vražda ve vlaku, snaha o vysvobození princezny, sklizeň ovoce, samo divadelní představení, cesta do Afriky, dobytí severního pólu, ...

Velkou diverzitu zajišťuje i využití mnoha žánrů. Autoři vycházejí od vcelku klasické činohry, přes detektivní hru, pohádku, zpěvohru, hru s dobrodružnou tematikou, jevištní podobu mýtu, se dostávají až k operetě. Některé žánry jsou navíc parodovány.

Časoprostorově jsou hry díky postavě Jára Cimmermana nejčastěji zasazeny do Rakouska-Uherska a 19. – 20. století. Autoři nicméně využili také jiných koutů světa, např. Afriky, Indie, severního pólu. V jedné hře se setkáváme i s pohádkovým bezčasím.

V tak velké rozličnosti žánrů, námětů i časoprostoru můžeme vidět paralelu se samotnou postavou Jára Cimmermana. Také sám génius, tedy „autor“ her, je postavou 136 možných podob. Vyzkoušel nespočet zaměstnání, významně zasáhl do oblasti pedagogiky,

hudby, kriminalistiky, divadla, vědy, historie, literatury atd. Tato nesourodost a zároveň roztomilost se musela zákonitě odrazit i v jeho hrách.

2.1.10 Kompozice

Díla Zdeňka Svěráka a Ladislava Smoljaka se skládají ze dvou částí, jedná se tedy o **kompozici dvoudílnou**. První část představuje seminář o životě a díle Jára Cimrmana. Jedná se o dramatickou nápodobu vědecké konference, s výrazným rysem parodie pseudovědy. Seminář má velmi silnou podpůrnou funkci mystifikace, rozvíjí totiž svět českého génia Jára Cimrmana. Původně však nebyl plánován, vznikl čirou náhodou, když Jiří Šebánek nestihl dokončit svou první hru pro DJC. Ta byla nahrazena seminářem a dvoudílná kompozice už dílům pod značkou Cimrman zůstala. Přednášky jsou povětšinou zaměřeny na jedno téma, na kterém je postavena hra. Popřípadě divákům vysvětlují některá historická, či jiná fakta, potřebná k lepšímu pochopení druhé části hry (např. část o pravosti rukopisů v Českém nebi). Přednášky jsou vedeny neherci-vědci s akademickými tituly, kteří postupně přistupují k mikrofonu a vedou monolog na určité téma. Tak seznamují diváky s životem a dílem Jára Cimrmana. Občas je do semináře vložena některá z kratších prací tohoto fiktivního autora. Poměrně často také srovnávají čeští cimrmanologové pojetí své s pojetím rakouského vědce Ericha Fiedlera. Tím, že je Fiedlerovo pojetí zesměšňováno, je nejen tvořeno komično, ale také autoři podporují svět mystifikace se jménem Jára Cimrman.

Druhá část představení je nápodobou vlastního divadelního představení. Forma monologů, užívaná v semináři, se mění v dialog mezi postavami.

Mezi seminářem a hrou existuje určitý vztah. Na první pohled se může zdát, že by se velká většina her dala uvádět i samostatně, protože v nich Cimrman přímo nefiguruje. Není to tak úplně pravda. Pokud bychom seminář o Cimrmanovi vynechali, zmizela by nám také odůvodněná nadsázka, duch diletanta a opodstatnění pro trivialitu námětů, postav i ztvárnění. Mezi hrou a seminářem je tedy vytvořen podobný vztah, jako mezi prologem a jádrem.

Poměrně často se ve hrách DJC objevuje motiv **opakování**. Nejmarkantněji však určitě ve Vyšetřování ztráty třídní knihy. Opakování je tu použito jako kompoziční princip celého díla. Tato hra má velice blízko k absurdnímu divadlu. Neobsahuje prakticky žádný děj. Jedinou zápletkou je ztráta třídní knihy, která je postupně vyšetřována několika,

vzájemně nadřazenými, postavami. Opakování může samozřejmě přispět ke zvýraznění vtipu a jeho zesílení. Zde však stálé opakování toho samého může na diváka působit poněkud nudně.

Výrazné opakování nalezneme také ve Švestce. Vechtr Hájek se rád představuje s novými lidmi, po potřesení pravicí však ruku odmítá pustit. Také stále zapomíná, proč vlastně přijel, proto mu to Svát'a Pulec musí připomínat. Této hře však opakování na zajímavosti neubírá.

Jako poslední příklad uveďme čtyřverší ze zpěvohry Úspěch českého inženýra v Indii: „*Chytré hlavičky, zlaté ručičky,/ to jsou čeští inženýři./ České matičky, šroubky, hřebíčky/ slávu české práce šíří.*“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 206) V tomto případě se ale nejedná o opakování jako takové, ačkoliv se toto čtyřverší v písni objeví hned několikrát - představuje totiž refrén. Opakování může také sloužit jako prostředek komiky superiority.

Chronologie vs. retrospektiva. Ve velké většině her DJC je využito chronologie. Pokud se retrospektiva objevuje, tak jen okrajově. Podstatnou výjimkou je však hra Němý Bobeš, která se vymyká nejen rozbitím dvoudílné kompozice, ale také přehnaným, až absurdním, použitím retrospektivy. Nejenže dílo proplétá seminář s rekonstruovanou hrou, ale navíc je hra tvořena na sebe navazujícími retrospektivami. Tento postup vyhnaný do extrému zde působí komicky.

2.2 Teoretická báze pro interpretaci Českého nebe

Tato část mé diplomové práce by měla učiteli pomoci snadno se zorientovat ve hře, od které se v hodině hodlá se studenty odrazit. Poskytnout mu penzum teorie k Cimrmanově dramatickému kšaftu, ze kterého by mohl jednoduše a vzhledem ke strukturovanosti i poměrně rychle nabýt potřebné informace pro klidný a o to jistější průběh hodiny. Kapitola přímo navazuje nejen na mou bakalářskou práci, ale především na poetiku, se zaměřením na rysy humoru, přiblíženou v kapitole předchozí, proto bude zachovávat i podobné členění textu.

Proč ze všech patnácti her DJC vybrat právě České nebe? Jedná se o poslední hru z pera autorské dvojice Smoljak & Svěrák. Jak pojednáváním tématem češství, národních tradic a zvýrazněním českých velikánů, tak svým podtitulem „Cimrmanův dramatický

kšaft“ je předurčena ke shrnutí a uzavření celého cyklu tvorby pod hlavičkou Címrman. České nebe mělo svou premiéru symbolicky na státní svátek ke vzniku samostatného Československa 28. října 2008. Představení je, jako již tradičně, rozděleno na úvodní seminář a hru samotnou.

2.2.1 Seminář

Seminář Českého nebe je rozdělen celkem do pěti částí: *Nález hry České nebe*, *Dymokurské období*, *Zapíraný český vojevůdce*, *Flaška a Krabice* a konečně *Rukopisné padělky*. Seminář je, i vzhledem ke zvolenému tématu a časoprostoru, více než kdy předtím nabitý informacemi. Na vtipu mu to nicméně neubírá. Navíc autoři dovedou velmi obratně kombinovat realitu s fikcí a vybírat informace tak, aby jim dobře posloužily k pobavení publika. Občas komická informace v kombinaci se sebejistým přednesem jednoho z Címrmanologů nechá diváky na pochybách, zda může být historický fakt natolik vtipný, nebo zda si z nich autoři už pouze utahují. Jako jeden příklad za všechny uvedme šest křestních jmen maršála Radeckého. Ačkoliv tu zůstáváme na úrovni faktů, ve chvíli, kdy autoři všech šest jmen zapojí do oblíbené písničky od táboráků Generál Laudon, divák najednou neví, co si má myslet. „*Kdo ji vede? ‘Na to Radecký hlásil: ‘Rytmistr Jan Josef Václav Antonín František Karel Radecký!’*“ (Címrman – Smoljak – Svěrák, 2009, 529). Přestože autoři staví na středoškolských znalostech, rukopisné padělky a doba národního obrození veskrze nepatří mezi nejoblíbenější témata, proto nejeden divák může být na vážkách, zda jsou informace pravdivé, hyperbolizované nebo čirá fikce. „*A kromě toho: nejsme v tom padělání sami. Předběhli nás například Skoti. Jejich básník James Macpherson údajně posbíral v horách písne starých Keltů a vydal je jako Ossianovy zpěvy. Taky mu to neprošlo. A nedávno – k velké nelibosti ruské veřejnosti – se začalo vážně pochybovat o pravosti Slova o pluku Igorově, nejslavnější slovanské památky z 12. století. (Mimochodem do češtiny ji přeložil Václav Hanka!)*“ (Címrman – Smoljak – Svěrák, 2009, 536) Tuto nejistotu bychom mohli velmi dobře využít ve školní praxi. Címrmani podávají fakta zábavným způsobem, u žáků by tak mohli podnítit přirozenou zvědavost.

První a druhou částí semináře *Nález hry České nebe* a *Dymokurské období* poskytují autoři Svěrák & Smoljak hře rámec mystifikace pod značkou Járy Címrmana. Přednášející se věnuje okolnostem nálezu rukopisu Českého nebe v dymokurském cukrovaru. Autentičnosti nahrávají detaily. Divák se například dozvídá, že rukopis našel

inženýr Kloubec v šanonu „*Melasa - výdej*“. Důležitou součástí semináře je vždy několik novinek ze životopisu Járy Cimrmana. Tentokrát autoři učinili velký objev. Aby mohli hru zasadit do doby první světové války, prodloužili českému velikánovi život. Jára Cimrman tedy nezemřel roku 1914, tehdy se původně jeho stopa ztrácela, ale ještě za války žil i tvořil. Z kavárny Louvre, kde vytvořil většinu Českého nebe, se Cimrman přestěhoval do Dymokur. Tam získal místo učitele. Málem se mu zde díky živé kopírce povedlo vytvořit sedmadvacet přepisů rukopisu. Bohužel ani tento vynález nepracoval bezchybně. Diváky a studenty zvláště však kopírka zaručeně pobaví.

Třetí část seznamuje diváky s maršálem Radeckým, který ve hře později vystupuje.

Flaška a Krabice, jedna z Cimrmanových raných prací, dodává představení trochu z naivity a pubertálnosti. Jejím účelem je bezpochyby odlehčení semináře, který je více než obvykle naplněn informacemi faktografického charakteru, aby měl divák možnost si zopakovat teoretický základ potřebný pro hru samotnou.

Pátou a zároveň poslední a nejdůležitější částí jsou *Rukopisné padělky*. Touto přednáškou připomínají autoři dobu národního obrození, rukopisy, Hanku s Lindou, zmiňují padělky jiných národů, příznivce i odpůrce pravosti rukopisů, kam se mimo jiné řadil i Jára Cimrman. Seminář končí velmi podstatnou ironickou poznámkou cimrmanologů: „*Poslední jmenovaný ve své knize ‚Rukopisy dnes a kdysi‘ napsal: ‚Básničky jsou to pěkné a muselo jim to dát, pacholkům, práci, ale podvádět se nemá. Já sám jsem se ve finanční tísní drobného literárního podvodu také dopustil, když jsem prodal Bezručovi své Slezské písně. A dodneška mě to mrzí.‘ Jak se na morální aspekt literární mystifikace díváme my cimrmanologové? My dobré úmysly falzifikátorů do jisté míry chápeme. A dovedeme dokonce i pochopit, že je taková práce těšila. Ale vymýšlet si události, které se nikdy nestaly a postavy, které nikdy nežily, a po léta mystifikovat celý národ, to se nám opravdu, ale opravdu příčí.*“ (Tamtéž, s. 536) Tímto brilantním závěrem autorské duo Smoljak & Svěrák ironicky shrnulo svůj pohled na literární mystifikaci, tedy i na svého českého génia Járu Cimrmana. Rovněž naznačili možný prazáklad myšlenky na zrod této dnes již nezapomenutelné literární postavy – rukopisy. Jakoby těchto pár řádků obsahovalo rozloučení obou tvůrců s publikem. Trefně a s nadhledem sobě vlastním se jim povedlo shrnout svou dosavadní práci, a v úplném závěru dokonce parodicky odkázat k v té době současné hlavě státu, Václavu Klausovi.

Již v semináři je možné pozorovat jednotlivé rysy humoru DJC, které jsou samozřejmě ještě lépe viditelné ve hře samotné. Situační komiku zajišťuje část Flaška a Krabice. Z jazykových hříček nemůžeme nezmínit tolik zdůrazňovaný rozdíl mezi slavistou a slávistou nebo Fiedlerův překlad encyklopedie „Who is who“ = „Vlak je vlak“. A například pověsný motiv blbce zajišťuje právě zmíněný profesor Fiedler, který dodává přednášejícím v semináři větší důvěryhodnost.

2.2.2 České nebe /Cimrmanův dramatický kšaft/

2.2.2.1 Fabule

Do českého nebe má divák možnost nahlédnout v roce 1914, tedy za vypuknutí první světové války. Setkává se tam s praotcem Čechem, Janem Ámosem Komenským a svatým Václavem v čele české nebeské komise. Vzhledem k tomu, že se naše zem ocitá v nelehké situaci, rozhodl svatý Václav, že by mělo být toto výjimečné uskupení celkem šestičlenné. Následuje tedy debata o možných kandidátech. Na prvním z nich, Janu Husovi, se přítomní shodnou okamžitě. Jan Ámos Komenský by za účelem koedukovanosti kolektivu rád zařadil také ženský prvek. Navrhuje Boženu Němcovou, která ale neprojde přes Jana Husa. Místo ní je zvolen Karel Havlíček Borovský. Zbývá obsadit poslední místo. Komenský si trvá na ženě. O této pozici se vede vůbec nejdelší debata. Komenský se snaží do komise prosadit již zmiňovanou Němcovou, ale Hus o ní tvrdí: „...*nebyla to bohabojná žena a pro nebeskou komisi by nebyla posilou, nýbrž poskvrnou.*“ (Tamtéž, s. 544) Nakonec je místo Boženy Němcové zvolena její babička, což „*je žena bohabojná, prakticky bez záporných vlastností.*“ (Tamtéž s.544) „...*erotických zájmů již nemá.*“ (Tamtéž s.546) Na základě této charakteristiky ji schválí i mistr Jan Hus. Českou nebeskou komisi tedy nakonec tvoří: svatý Václav, praotec Čech, Jan Ámos Komenský, mistr Jan Hus, Karel Havlíček Borovský a babička Boženy Němcové. Všimněme si, že komise má sudý počet členů, což je v reálném životě pro hlasování poněkud nepraktické. Autoři s tím ovšem kalkulovali, protože praotec se takřka ve všech případech zdržuje hlasování.

Prvním úkolem komise je rozhodnout, kdo zůstane v očištcí a koho vpustí do nebe. Diskutuje se například o Hankovi a Lindovi, kteří v očištcí zůstanou, protože národ obelhali.

Zlom v ději nastává s příchodem maršálka Radeckého na scénu. Diskuse se přesouvá k první světové válce. Radecký přišel s rozkazem, aby česká nebeská komise všechny dezertéry, legionáře posílala rovnou do pekla. Díky babičce se komise rozhodne, že Radeckého rozkaz nebude akceptovat a vpustí do nebe všechny naše vojáky bez rozdílu uniforem. Radecký se na základě toho dalším rozkazem snaží komisi zrušit, ale svatý Václav ho vyhodí.

„HAVLÍČEK: Vážení pánové, milá babi! Podle mého soudu je tahle válka příležitostí, aby náš národ naplnil svůj dávný sen obnovit samostatné české království.“ (Tamtéž, s. 561) V poslední části představení komise jedná o tom, koho postavit do čela našeho národa. Mezi navrženými se objevuje Cimrman, kdokoliv z Poděbrad nebo Tomáš Garrigue Masařík. Poslední jmenovaný nakonec hlasování počtem tří hlasů vyhrává. Členové komise se chystají oznámit zvoleného vůdce národa zjevením se se svými typickými atributy.

Hra končí cvičením s Tyršem, které ve hře působí jako předělující a rozptylující prvek.

Děj této hry je velmi specifický. Jedná se o rozpravu k problému. Děj je tedy dán vývojem rozpravy o tom, koho z Čechů vybere komise do svých řad, koho vpustí do nebe a koho určí hlavou budoucího samostatného státu. Těžiště hry se tedy nachází v jednání poroty, komise, které je však podáno komicky. Formou výměny názorů jednotlivých postav se hra posouvá a vyjasňují se hlavní problémy. Jediná situace, která děj nějak výrazně posune, je příchod maršálka Radeckého, jinak je děj akcelеровán pouhou diskusí. Pokud si tento fakt studenti uvědomí, mohl by s nimi učitel probrat také sílu slova. Zde slovo posouvá hru kupředu. V běžném životě někteří lidé odmítají moc slova uznat. Přesto může slovo pohladit, ranit, změnit život.

2.2.2.2 Postavy

Ve hře se celkem vyskytuje osm postav. Tři, které jsou na scéně od samého začátku – praotec Čech, Jan Ámos Komenský a svatý Václav. Další tři jsou zvoleny velmi záhy, do komise tak přibývá mistr Jan Hus, Karel Havlíček Borovský a babička Boženy Němcové. K těmto postavám hlavním se na scéně pravidelně zjevují dvě postavy vedlejší - Miroslav Tyrš a maršálek Radecký. S těmito jmenovanými se divák setká naživo, o mnoha dalších postavách se diskutuje (Masařík, Hanka a Linda, Smetana a další).

Výběr postav

Výběr postav je pro tuto hru naprosto zásadní nejen proto, že se jedná o přehlídku velikánů české národní historie. Vzhledem k tomu, že jak již bylo zmíněno, se děj posouvá právě výběrem hlavních postav do komise a jejich následnou diskusí, udává toto obsazení hře celkový směr. Pokud by v komisi figuroval například František Palacký, Karel IV., Karel Jaromír Erben nebo Marie Terezie, hra by se s největší pravděpodobností ubírala úplně jinam.

Proč tedy autoři zvolili zrovna tyto velikány a ne jiné? Svatý Václav, patron české země, získal své místo v čele komise jistě právem. Praotce Čecha, mytického zakladatele českého národa, autoři nemohli vynechat. A to i přesto, že je divákům představen jako prostoduchost sama. Jan Ámos Komenský, učitel národů, poslední ze zakládající trojice patří k nezpochybnitelným velikánům národní historie. Mistr Jan Hus je také velmi známou postavou, bojující za reformu církve, za pravdu. Navíc zemřel mučednickou smrtí. Až poslední dvě místa v komisi se zdají být diskutabilní.

Karel Havlíček Borovský je známou postavou národního obrození, významným novinářem a známým básníkem. Ale proč jeho místo nezaujal třeba Karel IV.? A pokud měl mít své místo v komisi spisovatel, proč nezvolili autoři raději Máchu, Erbena nebo Palackého? A bylo opravdu třeba zvolit jako jedinou ženu v komisi fiktivní literární postavu? Pokud poslední volné místo nemohla zaujmout Božena Němcová kvůli své „frivolnosti“, proč nebyla nahrazena třeba Karolínou Světlou, Marií Terezií, svatou Anežkou nebo třeba kněžnou Libuší?

Karel IV. Proč do komise nezvolit tohoto pro České země významného panovníka? Důvodů je zřejmě hned několik. Pokud by autoři vybrali Karla IV. společně se svatým Václavem, nebylo by jasné, která z těchto osobností bude mít vůdčí postavení. Karel IV. také nebyl typickým emblémem užívaným národním obrozením. K tomu se jedná asi o jedinou Čechy samotnými skutečně uznávanou a takřka nedotknutelnou osobnost. Vyhrál dokonce soutěž Největší Čech. Relevance této informace je ovšem diskutabilní, neboť Karla IV. překonal Jára Cimrman (následně byl vyřazen).

Erbenovi pro jeho důstojnost a hlubokou víru zřejmě chyběl potřebný komický potenciál. Mácha ve svých dílech neprojevoval dostatečné národní zapálení, a navíc pokud nebyla do komise vpuštěna Božena Němcová, Mácha by se svými šifrovanými deníky

s největší pravděpodobností sítím také neprošel. Proč nebyl do komise vybrán Palacký, vysvětlili sami autoři: „*HAVLÍČEK: Víte, co on má kolem všeho řeči? To bysme si tady nikdo ani neškrt.*“ (Cimrman – Smoljak – Svěrák, 2009, 542)

Co se týká zástupkyně ženského pohlaví, Božena Němcová byla zamítnuta, protože její jednání shledal Hus frivolním. Jako důstojnou náhradnici bychom mohli navrhnout Karolínu Světlou, kterou autoři vůbec nezmiňují. Kvůli citovému sblížení s Janem Nerudou by pravděpodobně také nebyla odhlasována. Marie Terezie se do českých dějin sice zapsala jako významná panovnice, nikdo jí ale „neodpáře“ rakouský původ, má tedy pro **dostání** ideálům národního obrození naprosto nevhodnou startovní pozici. A konečně Libuše. Sice se také jedná o fiktivní postavu, tudíž bychom si oproti babičce moc nepomohli, nicméně by byla schůdnou adeptkou na vstup do komise. Mohla by pasovat k praotci Čechovi a je více než spjata s národní mytologií. Komický potenciál bychom mohli vidět v jejím věštění. Autoři však měli zjevně jiný záměr.

Své místo v komisi tedy získal Karel Havlíček Borovský, který se jako symbol českého protirakouského odboje a národní mučedník s trnovou korunou od Němcové hodí do obrazu národního obrození a svými epigramy autorům přímo nahrává. Babička pak přesně sedí do pojetí ženy u Cimrmanů, k tomu zastupuje v komisi svou autorku, a navíc se hodí k praotci Čechovi.

Vztahy mezi postavami

Mezi jednotlivými postavami nepochybně existuje vztah. Vypadá to, jako by jednotliví členové komise tvořili vždy tandem. Praotce Čecha – mytického zakladatele národa, zde prezentovaného jako zmateného žáčka – můžeme dát do dvojice buď se svatým Václavem, jako patronem českého národa, nebo s babičkou, která je představena jako prostá žena. Jan Ámos Komenský, v roli pokrokáře, který se snaží o koedukovaný kolektiv, má svůj protiklad v Janu Husovi, toho autoři zobrazují jako egocentrického zpátečníka. Zároveň můžeme Komenského propojit s praotcem, neboť v rámci hry naplňují role učitel – žák. Havlíčkovi pak místo původního tandemu s Němcovou zbyla pouze babička. Možná bychom ho mohli vidět také jako kontrastní postavu k Janu Husovi. Vypadá to, jako by postavy byly vybírány ve stejném pořadí, v jakém vstupují do děje hry.

Kromě babičky a praotce Čecha se v českém nebi sešly postavy historické. Na místě babičky měla být původně její autorka Božena Němcová, která by se k reálným postavám

řadila také. Nicméně babička je postavou literární a praotce Čecha bychom označili za postavu legendární, mytickou. Všechny postavy kromě maršálka Radeckého jsou kladné. Do nebeské komise byly vybrány na základě velikosti činů, kladné podstaty, čistoty a významu pro národ. Maršálek Radecký, který se nad ně povyšuje a staví se proti legionářům, působí na diváka záporně. U mnoha v průběhu hry zmíněných osobností české historie se spekuluje o jejich kladnosti či zápornosti, protože komise jedná o jejich vpuštění do nebe, nebo prodloužení pobytu v očištcí. Mnohdy je výsledek diskuse značně diskutabilní.

Postavy české nebeské komise – postavy hlavní

Postavy jsou zde vyobrazeny tak, jak je známe z obrázků. Jsou tu redukovány na určité pedagogické minimum, kterým jsme všichni prošli na základní škole, případně škole střední. Do úst jsou jim vkládány věty, které jsou jim tradičně přisuzovány. Stávají se zde nápadnými emblémy. Při divadelní inscenaci působí navíc stylizované kostýmy Jaroslava Weigela, díky nimž postavy vypadají, jako by právě vystoupily z obrazů školních učebnic a kabinetů.

Praotec Čech. Mytický zakladatel našeho národa a zároveň asi nejvtipnější postava Českého nebe. Pohan, ačkoliv v křesťanském nebi, nevzdělanec, až hlupák, kterého se základní penzum znalostí ze střední školy snaží naučit člověk nepovolanější – učitel národů, Jan Ámos Komenský – a vůbec se mu to nedaří. Praotec Čech má v této hře dvě role. Jednak bezesbýtku naplňuje definici blbce, motivu u Cimrmanů tak často používaného, přesto je pojednán mile, laskavě a s vtipem. Je postaven do role žáka, který je zkoušen, řekněme z maturitních znalostí. Na praotci můžeme pozorovat vliv zkušeností obou autorů z pedagogické praxe. Doufejme však, že je praotcova neznalost hyperbolizovaná. Tato postava v sobě kombinuje komiku situační (chvilu, kdy vypadá jako aktivní žáček, co při zkoušení motá páté přes deváté) a komiku jazykovou – přereky. Z Bedřicha Smetany udělá Bedřicha Podmáslí, ze Stanislava Kostky Neumanna Stanislava Krychli Neumanna. A tragedii o bratřech Mrštíkoviých podle něj napsala Maryša. Samozřejmostí je používání nespisovné češtiny.

Svatý Václav, patron české země. Patří mu místo v čele české nebeské komise. Postava, která by měla mít největší autoritu a být nejváženější, komunikuje s „nejvyšším“ a nedává zahynouti, i když jich hodně zahyne. „*VÁCLAV: Ano, jistěže nedám. HAVLÍČEK*

(ke Komenskému): *Nějaké obchodní jednání?* KOMENSKÝ: *Ne, to on odpovídá na ty modlitby, Nedej zahynouti nám ni budoucím.* VÁCLAV: *Nedám. To víte, že nedám. (Odloží sluchátko a vrátí svatozář na věšák. Obrátí se na ostatní.) Víte, já jim říkám, že zahynouti nedám, protože oni teď potřebují hlavně útěchu. Ale mnoho jich zahyne, když je ta válka, co si budeme povídat.*“ (Tamtéž, s. 546) Svatý Václav nejprve vypadá jako telefonující lakomec, nebo obchodník, rozhodně ne jako svatý. Díky vysvětlení se z něj vyklube empatický lhář. I zde můžeme zaregistrovat téma, které se prolíná celou hrou i koncem semináře. Je odpustitelná lež, která je vyřčena s dobrým úmyslem, nejlépe ve prospěch národa? Tento Václavův prohrěšek proti pravdě navíc není nijak řešen, o to více vyniká absurdita celé situace, když Hanku s Lindou nechá komise v očistci, protože národu lhali.

Jan Ámos Komenský, učitel národů, má v nebi jediného, zato poměrně „natvrdlého“ žáka. Není jím nikdo jiný než praotec Čech, bájný zakladatel českého národa. Podle Cimrmanovy poučky, že za to jací jsou žáci, nemohou žáci, ale učitel, Komenský velký úspěch nemá. Jedním z Komenského rysů oproti zpátečnictví mistra Jana Husa je pokrokovost, snaží se do komise prosadit ženský prvek. Paradoxní ovšem je, že jako učitel zkouší praotce z „telefonního seznamu“ autorů a děl, přestože mezi jeho zásadní didaktické principy patřila např. názornost nebo princip malých kroků. V komisi má mimo jiné roli zapisovatele – úředníka, který vše zaznamenává na nehořlavé břídlíkové tabulky.

Jan Hus plamenně bojuje za své „středověké názory“. Přestože ho známe jako historickou postavu odhodlaně se bijící za pravdu a za reformu církve, tedy sveřepého muže, který se společnost snaží posunout ke změně, v Českém nebi působí jako konzervativní staromilec, zpátečník, který ženu nevidí jinde, než doma u plotny, a nad vším u něj stojí morální stránka člověka, vlastně tedy nezáleží na tom, jaké dobro vykonal nebo co vytvořil. Překvapivě ani víra není důležitým měřítkem. Mezi jeho výrazné vlastnosti vybrali autoři ještě ješitnost a sebestřednost. Pokud mu někdo dostatečně zalichotí, rád ze svých pevných morálních zásad rychle sleví. Komično hře tato postava paradoxně dodává svým úmrtím. Humornou část Husových promluv rozhodně tvoří užívání metafor ohně. Ke komice slovní (v češtině snad neexistuje „nehořlavé přirovnání“) se přidává komika situační (Zikmund a Havlíček na Husa chrastí sirkami).

Karel Havlíček Borovský je z hlavních postav Českého nebe asi vůbec nejpodobnější své reálné „předloze“. Rozhodně zde působí jako nejsvětější prvek. Kouří, má spíše

moderní názory na mravnost a ženy. Ze všech přítomných je divákovi nejbližší. Praotec Čech je postava legendární. Svatý Václav, Komenský a Hus patří z dnešního pohledu do dávné minulosti, bereme je spíš jako mýtus. Babička je dokonce postavou literární. Havlíček v nebi především cituje své epigramy a polemizuje s Husem.

Babička je představena jako žena bohabojná, bez záporných vlastností, jež erotických zájmů již nemá. Na scéně se však snaží dát dohromady nejprve s praotcem Čechem a následně s J. A. Komenským. Navíc je zde prezentována jako velmi prostá žena z lidu. Díky tomu by mohla tvořit dvojici i s praotcem Čechem. Nechybí jí zdravý selský rozum, takže do v nebi rozebíraných otázek vnáší nový, praktický, srdečný, až žoviální pohled a rozšafnost bodré ženy z lidu. Například legionáře by do nebe pustila všechny, protože si peklo užili už na zemi.

Postavy vedlejší

Tyrš, spoluzakladatel a vůdčí osobnost Sokola, chtěl, aby Sokol poskytoval tělesné i mravní výchování a vychovával k síle, statečnosti a ušlechtilosti člověka. V Českém nebi vykonává funkci poslíčka a také se stará komisi o pravidelný pohyb. Jednání pravidelně přerušuje a oživuje „rozcvíčkou“. I zde má určitou stmelovací funkci, ačkoliv praotec Čech je opět stranou, neboť je pro vysoký věk od tělovýchovy osvobozen.

Maršálek Radecký se na scéně objeví pouze dvakrát, a to kvůli problému pouštění českých legionářů do nebe. Poprvé českou nebeskou komisi se situací pouze seznámí. Podruhé však pouštění legionářů do nebe zakáže a následně zruší celou českou nebeskou komisi. Na to je vykázan (i za cenu ztráty vídeňského valčíku, vídeňského řízku i vídeňské kávy). Radecký ve hře představuje rakouský prvek, proti němuž se Češi staví. Postava velmi rozkazovačná a panovačná působí v kontrastu s klidnou českou nebeskou komisí směšně. Navíc do hry přináší možnost dvojího pohledu. Legionáři, kteří v první světové válce přispěli ke vzniku samostatné Československé republiky, tedy postavy našich dějin, na něž koukáme kladně, jsou najednou maršálkem odsouzeni k peklu.

Tomáš Garrigue Masaryk má mezi postavami zvláštní postavení. Na scéně se sice neobjeví, ale je probírán na samém konci hry, když komise rozhoduje o hlavě budoucího samostatného státu. Komise tak určí jeho, ještě pozemskou, budoucnost. Jedná se o jedinou postavu, která se proslaví až dodatečně. Vtipnými aluzemi je projednáván jeho životopis. Babička svou naivitou udělá z Garrigua Haryka a přisoudí mu lásku ke psům. Zbytek

komise jméno Masárik počestí. Z prvního československého prezidenta se tak ve hře stává Tomáš Haryk Masařík. V hlasování nebeské komise však nad Cimrmanem vítězí o pouhý jeden hlas.

2.2.2.3 Sémantika titulu

Už název České nebe naznačuje určitý okruh tematiky. Přívlastkem „český“ se hra řadí k některým starším dílům, která se zabírala národní problematikou. Patří sem například Masarykova Česká otázka, Kainarův Český sen, Šiktancův Český orloj nebo Vaculíkův Český snář.

Téma češství a českého velikášství

Téma češství je v této hře zdůrazněno více než kdy dřív. Začíná u titulu České nebe a končí zobrazením emblémů naší národní historie, českých velikánů, ačkoliv v posunuté a zredukované podobě. Parodovaný umocněný nacionalismus najdeme pak například ve slovech babičky. „*Babička: Tak počkejte, abych si to nepletla: Otec vlasti, Otec národa, Praotec národa, Miláček národa... (Zaváhá.) Komenský: (napoví a ukáže na sebe): ...Učitel národů... Babička: Ano, Učitel národů, Vůdce národa a Zrádce národa. Tak tohle všechno my máme. Komenský: Ano, babičko. Tím vším se můžeme pyšnit. Až na toho Zrádce národa Sabinu.*“ (Tamtéž, s.546)

Topos nebe

Topos nebe, s tisíciletou náboženskou tradicí, tvůrcům umožňuje umístit vedle sebe významné postavy naší historie, které od sebe dělí mnoho století. Zároveň také spojuje svět reálný se světem literárním a mytickým. Postavy se diskuzí dotýkají otázky hodnot. Různá měřítká však takřka neumožňují shodu, neboť postavy reprezentují různou dobu a s ní i ideje.

U umístění hry je velmi důležité i teatrologické hledisko. Prostor v tomto dramatu poměrně silně určují kulisy. Když se jedná o nebe, představili bychom si zřejmě otevřený prostor, oblaka, slunce... Zde je však hra situována do místnosti s židlemi, stolky a věšákem, pouze s výhledem na oblaka. Navíc na stěně visí rozpis many pro dnešní den - jídelní lístek. Autoři tedy skutečně usadili komisi do prostředí nebeské kavárny. Ze semináře můžeme citovat: „*Zatímco většina českých mužů strávila první světovou válku v zákopech, Cimrman ji strávil v kavárně. Byla to slavná kavárna Louvre na Národní třídě.*

Tam také napsal většinu stránek Českého nebe. A snad proto, že se tu dobře cítil, posadil hrdiny svého dramatu do jakési nebeské kavárny.“ (Cimrman-Smoljak-Svěrák, 2009, 527)

Tím má v sobě tento topos velký potenciál situační komiky. Z části nejvznešenějšího možného prostoru udělali autoři kavárnu. I proto dostává topos nebe úplně nový rozměr. Hrdinové české historie a literatury se tu projevují jako obyčejní smrtelníci se všedními zájmy. Rozebírají vážné věci, ale řeší je podobně jako chlapi v hospodě u piva, případně drbny na pavlači. Setkáváme se tu s nepřetržitým střetem mezi vznešeností a banální trivialitou, což neplatí pouze pro prostor, ale také pro postavy.

V průběhu hry autoři zmiňují také očištec a peklo. Pracují tedy s křesťanskou představou rozložení posmrtného „světa“. Zároveň však mezi členy české nebeské komise pustili, v zájmu větší nesourodosti, pohanského praotce Čecha. Jedná se o kontrast několikrát se ukazující v průběhu hry, když praotec vytáhne z pytle své pohanské bůžky. Nedůležitou, však zvláštní, skutečností je, že Hus jako reformátor učení o očištcích odmítal. Stejně tak i církve protestantská a pravoslavná. I přesto praotec Čech, Jan Hus i J. A. Komenský debatují o tom, koho v očištcích nadále nechat a koho ne.

Zajímavá je také idea zvláštního nebe pro každou zemi. Autoři si k tomu pohráli s myšlenkou nadřazenosti rakousko-uherského nebe nebi českému. Skoro to vypadá, jako by se po smrti v rozložení moci takřka nic nezměnilo. Nicméně ve hře je vymanění se z nadvlády daleko snazší.

Časově je hra situována do začátku první světové války. Odehrává se tedy mezi lety 1914 – 1918.

2.2.2.4 Rysy humoru

Komika parodiijní

S menší nadsázkou bychom mohli říci, že celá hra je jedna velká parodie.

Z velké části se jedná o parodii myšlení a diskurzu národního obrození. Národní obrození představovalo především období snah národních a literárně-jazykových. K jejich podpoře měli sloužit velikáni českých dějin povzbuzující národní smýšlení a zároveň literární památky dokazující bohatost, krásu a stáří českého jazyka (nejlépe však hrdinská epika jako ruské Slovo o pluku Igorově, Píseň o Rolandovi či Homérovy eposy). České

nebe bychom mohli vidět jako zrcadlo nastavené zjednodušeným vlasteneckým představám, vlasteneckým klišé.

České nebe obsahuje zřejmě všechny hlavní velikány naší historie, o které se opíralo i národní obrození. Nicméně postavy jsou zde redukovány na určitý emblém, dalo by se říci na znalosti a představu žáka střední školy. Mají typický oděv (jako bychom je vystříhli ze stránek dějepisné učebnice nebo učebnice literatury) i atributy. Jejich atributy jsou dokonce v samém závěru hry výslovně zmíněny v souvislosti s plánovaným zjevením se lidu. Praotec je zobrazen se svými pohanskými bůžky. Svatý Václav se svatozáří, kterou si odkládá na věšák místo klobouku (lidem se zjevuje na koni a s kopím). Komenskému jsou přisouzeny atributy kalich a Bible. Havlíček Borovský má svou trnovou korunu, která je mu malá, a Hus se zjevuje v plamenech. Právě jeho osud, a tím i atribut, je mnohokrát v průběhu hry použit jako terč posměchu (chrastění sirkami, „nehořlavá přirovnání“). Důležité postavy české historie jsou takto sníženy z výše velikána na úroveň normálního člověka, stejně tak i mluví. Diskuze probíhá jako mezi obyčejnými lidmi, navíc s poměrně omezeným obzorem.

Pokud se na problém podíváme ze širší perspektivy, zjistíme, že v tomto duchu je zřejmě vytvořen i sám Cimbrian. Pro národní obrození byla typická potřeba velikánů. Jára Cimbrian je představen jako velikán, vědec, muž mnoha talentů. Navíc vlastenec, protihabsbursky zaměřený. Zkrátka ideální typ velikána 19. století, ale zparodovaného na všech frontách, i když mile a s láskou.

Dnes již neodmyslitelnou součástí národního obrození se staly rukopisy Královédvorský a Zelenohorský. Spory o jejich pravost se vedou dodnes, ačkoliv jejich nepravost je v podstatě prokázána. V této hře mají své vcelku podstatné místo. Nejprve je problematika rukopisů probrána v semináři a následně se v nebeské komisi diskutuje o vpuštění Hanky a Lindy do nebe. Navíc autoři využili jejich příjmení ve formě ženského křestního jména a touto jazykovou komikou docílili i komiky situační. Paradoxně Hanka ani Linda nakonec do nebe vpuštění nejsou, protože národ, ač v dobrém úmyslu, obelhali. Zato svatý Václav i Zdeněk Svěrák s Ladislavem Smoljakem (alespoň prostřednictvím her) balamutí národ dál. Jak tedy pohlížet na lež vyřčenou s dobrým úmyslem?

Ve hře najdeme dokonce jednu přímou narážku na národní obrození. Cimbrian, podle semináře této hry, odmítl vlastenecké jméno Jaroslav Budivoj Tesař, protože mu košatá

jména národního obrození přišla směšná. Chápal to pouze v určitých případech, jako je změna jména Václav Jebavý na Otokar Březina, pokud chtěl být dotyčný básníkem symbolistou. Komika parodijní se tu snoubí s komikou jazykovou.

Hra do značné míry stojí na principu prověřování lidí za účelem kanonizace, či začlenění do národního panteonu. Nejprve se kompletuje nebeská komise a původní tři členové vybírají tři členy nové. Následně komise posuzuje žádosti z očistce a rozhoduje, kdo ještě zůstane a kdo už bude vpuštěn do nebe. Poslední výběr se týká budoucí hlavy samostatného státu. Ve hře je tedy třikrát použit stejný prvek. Jedná se o jakési síto, které třídí zrna od plev. Toto síto, stálé diskutování o kladech a záporech jedinců, jejich vybírání podle určitých aspektů, připomíná české kádrování a parodii na něj. Dříve bylo třeba do nového zaměstnání, popř. školy, projít přes „kádrováka“. Zkoumalo se, zda je dotyčný ve straně, jestli z ní nebyl vyloučen atd. Dnes se zjišťuje, jestli člověk náhodou nespolupracoval s STB, jak moc byl angažován v KSČ atd. Podobně prověřuje i česká nebeská komise. Posuzovány jsou zásluhy pro národ a (díky Janu Husovi) mravní aspekt.

Ani tehdejší současné hlavě státu (Václavu Klausovi) se nevyhnula parodijní komika autorů. Dokonce uzavírá celý seminář. „*Ale vymýšlet si události, které se nikdy nestaly, a postavy, které nikdy nežily, a po léta mystifikovat celý národ, to se nám **opravdu, ale opravdu** přičí.*“ (Tamtéž, s.536)

Autorům se také podařilo se roztomilým a nevinným způsobem dotknout lidské sebestřednosti, egoismu. „*Praotec: Největší spisovatel je Jirásek. A nejlepší, co napsal, jsou Starý pověsti český. A z nich je nejlepší pověst o mně. Jak jsem vás přived na Říp. Ten by tu měl být. Jirásek.*“ (Tamtéž, s.541)

Jazyková komika

Jazyková komika je ve hře velmi silně zastoupena. Jí zahajuje představení Praotec Čech, když ze Stanislava Kostky Neumanna vytvoří pomocí hry se synonymy Stanislava Krychli Neumanna. Případně když z Bedřicha Smetany rázem udělá Bedřicha Podmáslí. Tento omyl v průběhu hry dokonce sám osvětlí. „*Václav: Jako prvního bych vzal na přetřes Bedřicha Smetanu. Praotec: To je ten, co jsem si ho splet s tím podmáslím. Ale když se smetana veme na přetřes, tak je z toho máslo a podmáslí. Tak proto jsem si to splet.*“ (Tamtéž, s.546n)

Velmi silně vyzní z Husových úst tzv. nehořlavá úsloví. Paralela mezi Husem a ohněm se prolíná celou hrou (např. chrastění sirkami). O to vtipněji zní v závěru hry replika – „Hus: *Ano, souhlasím. Bratři, já jsem tu jediný, kdo samostatně české království osobně pamatuje. Za jeho obnovu bych dal ruku do ohně. Tak přímo do ohně ne, ale pro tu myšlenku já opravdu planu. No tak planu... Pane bože, copak nemáme nějaké nehořlavé úsloví?*“ (Tamtéž, s.561) Obrazné vyjádření v tomto případě nabývá doslovné platnosti.

Další ukázkou vytvořili autoři s pomocí postavy Jana Husa, díky shodným kořenům slov. „Hus: *Tak takové jsou teď mravy? Z toho mi naskakuje husí kůže.* Havlíček: *Jaká jiná by tobě měla naskakovat, mistře Jene?*“ (Tamtéž, s.544)

Využita je i homonymie. Zdeněk Svěrák s Ladislavem Smoljakem ji použili například při přípravě jídelního lístku „Dnešní many“. Objevuje se na něm i rajska polévka.

Komika naivity je pak použita v případě Václava Hanky a Josefa Lindy. Jejich příjmení jsou členy komise považována za ženská křestní jména. Recipient minimálně ze semináře ví, že se jedná o osoby mužského pohlaví. Délkou diskuze na toto téma se stává z komiky jazykové i komika situační. Pod skupinu naivních záměn slov a významů je možné zařadit i výňatek ze semináře: „*Politicky krátkozraký císař však jeho (Radeckého) rady nebral vážně, a tak maršálkův plán zůstal více než sto let jen na papíře. Teprve po druhé světové válce tuto ideu znovu vzkřísil americký ministr zahraničí Marshall.*“ (Tamtéž, s.530)

Za jazykovou komiku bychom mohli označit i Václavovu repliku: „*Omlouvám se, nějak jsem se **zamodlil**.*“ (Tamtéž, s.537) Nebo babiččinu sochu v **doživotní** velikosti.

Komika situační

Autoři ve svých hrách, a v Českém nebi tomu není jinak, používají nejen komiku parodijní a jazykovou, ale i komiku situační. V této hře se objevuje především v podobě gagů nebo záměny rolí. Již tradičně je ženská postava (babička) hrána mužem. Praotec Čech se zde dostává do role žáka Jana Ámose Komenského. A zároveň Komenský nám v jednom momentě může připadat jako neposlušný žák před učitelem. „Komenský: *Tak v tom případě jsem si vzpomněl na to slovo. Ty tajtrdlíku!* Radecký: *Ty jsi kdo?* Komenský: *Jan Ámos Komenský.* Radecký: *Hodnost?* Komenský: *Učitel národů.* Radecký: *Takže,*

Komenský, hned zítra se budeš hlásit v rakouské komisi u Ferdinanda Habsburského!
Komenský: Nebudu, protože Habsburkům nepodléhám. Po Bílé hoře jsem emigroval.
Radecký: Emigrace neomlouvá.“(Tamtéž, s.560) Do situační komiky patří i gag vytvořený díky postavě babičky, která na ustálené úsluví, míněné pouze řečnický, zareaguje doslovně. „*Havlíček: To je oříšek, co, mistře Jene? Co s tím? Babo rad’.* *Babička: Já bych vám ráda poradila. Ale v těch vojenských věcech já se nevyznám.*“(Tamtéž, s.557) Rozhodně sem můžeme zařadit také chrastění sirkami na Jana Husa i pravidelný tělocvik celé komise.

Velmi silná situační komika je však zahrnuta už do toposu a jeho zobrazení (české nebe versus kavárna) a zároveň do pojetí postav. Hrdinové naší minulosti jsou zde zobrazeni tak, jak je známe z učebnic, ale vzájemnou hašteřivostí a jednáním jsou „odposvátnění“ a polidštěni. Opět se setkáváme s velkým kontrastem, kde proti sobě stojí národem uctívání hrdinové a jejich mentalita běžných smrtelníků.

Pojetí ženy

Otázka ženských postav je zde ještě problematičtější než v ostatních hrách. Komenský přítomnost ženského prvku prosazuje kvůli jeho dobrému vlivu na mužský kolektiv. Do opozice se staví Jan Hus, jako zástupce zpátečnictví, který vidí ženu jen u plotny. Velmi zajímavé je, že komisi dělá problém najít jedinou ženu v českých dějinách, která by vyhovovala přísným kritériím. Kvůli vyššímu postavení mužů ve společnosti skutečně není jednoduché takovou ženu najít. Navíc tak, aby splňovala vysoké mravní nároky Jana Husa. Na druhou stranu je trochu smutné i směšné, že jedinou zástupkyní žen v nebeské komisi se stala postava fiktivní, babička Boženy Němcové - postava bez zvláštního přínosu pro národ. Jedná se o prostou ženu z lidu, pracovitou, hodnou, dobrosrdečnou. Oproti prostoduchému praotci Čechovi ve hře zajišťuje alespoň pohled se „zdravým selským rozumem“, přesto nepatří zrovna k čestným členům komise. K tomu, jak je běžné v DJC, je hrána mužem. Cimrmanovské pojetí ženy dosáhlo v této hře vrcholu.

Motiv blbce

Ani v této hře nechybí. Tuto úlohu dostal v Českém nebi praotec Čech. Máme z něj pocit dříve nepopsaného listu, který musel najednou zpracovat velké množství informací a

nyní se mu všechno plete dohromady. Vypadá jako přesná ukázka žáka před zkouškou. Že by se i tady uplatnila učitelská praxe autorů? Vzhledem k jeho více než pokročilému věku bychom však mohli spekulovat i o známkách senility.

Opakování

Motiv opakování není v této hře nijak výrazným prvkem. Sice se objevuje, ale rozhodně na něm hra nestojí, jako tomu je ve Vyšetřování ztráty třídní knihy. V Českém nebi se pravidelně opakuje rozcvička s Tyršem pro členy komise, jejichž zdravá těla i ducha zřejmě udržuje. Cvičení přerušuje diskusi, odlehčuje ji, a dokonce celou hru i ukončuje.

Opakování bychom však mohli vidět i jako kompoziční prvek, když komise třikrát někoho posuzuje a vybírá. Nicméně to vyplývá už z její funkce, proto v Českém nebi divák opakování nijak zvlášť nepocítí.

2.2.2.5 Povaha diskuze

Povaha diskuze je částečně dána již složením a úkolem postav. V Českém nebi se setkáváme s šestičlennou nebeskou komisí, která má za úkol posoudit žádosti uchazečů o přijetí z očiště do nebe.

Jak už bylo řečeno, elita našeho národa zasedající v komisi je polidštěna stylem jednání, vzájemným hašteřením, redukovaností na určité emblémy, přízemními zájmy. Při posuzování jednotlivých žadatelů se setkáváme s velmi moralistní povahou diskuze. Komisi zajímá především mravní bezúhonnost poměřovaná staromódními normami ve stylu biedermeieru. Pokud ta je poskvrněna, chvílemi zapadá do pozadí i všechno dobro vykonané pro národ. Ryzím příkladem je spekulování o volbě Boženy Němcové do řad české nebeské komise. „*Hus: To tu Němcovou ctí, ale nebyla to bohabojná žena a pro nebeskou komisi by nebyla posilou, nýbrž poskvrnou.*“ (Tamtéž, s.544) Božena Němcová, jedna z největších osobností české literatury, byla komisí (hl. Janem Husem) shledána frivolní, proto jí nebylo dovoleno rozšířit řady nebeské komise. Tento verdikt nepřevážila ani Babička. Němcová naopak byla touto svou literární postavou v komisi nahrazena.

Komise se nezajímá o záležitosti „vyšší“, nýbrž pozemské. Ani to nevypadá, jako by se mezi sebou bavili velikáni českého národa. Spíše se blíží drbnám na pavlači. V tom se nachází mimořádný potenciál situační komiky.

3 ČÁST PRAKTICKÁ

3.1 Příprava hodiny

Již po prvním zhlédnutí Českého nebe mi bylo jasné, že jeho didaktický potenciál je mimořádný. Jen to množství vtipně podaných faktů, na kterém je hra postavena! Ale založit hodinu na pouhém odsledování hry by nemělo význam, studenti by se sice pobavili a možná by si řekli: „*Hezký!*“ Nic moc by si však z hodiny neodnesli.

Vzhledem k tomu, že jsem za sebou měla didaktiku literatury s paní doktorkou Klumparovou, byla jsem nadšená moderními didaktickými metodami kritického čtení a myšlení. Právě na nich jsem chtěla vystavět hodinu. Problém byl, že čím hlouběji jsem se do metod nořila, tím více jsem se vzdalovala nějaké ucelené hodině s jasně vytyčenými cíli. Napadalo mě více drobných aktivit, které zmíním později jako nastínění dalších možností, jak s Českým nebem v hodině pracovat. Jako příklad bych mohla uvést využití části semináře o rukopisech s metodou I.N.S.E.R.T jako úvod do nepopulárního učiva. Myšlenkovou mapu na české nebe pro diskuzi o národní identitě a velkých postavách historie. Práci s postavami, charakteristiku postav – porovnání postav u Címrmanů s reálným základem (tuto část jsem nakonec využila, ale pouze jako prostředek). České nebe bychom mohli samozřejmě použít k práci s rysy humoru, k této aktivitě by však některá z tematicky jednodušších her byla zřejmě vhodnější.

Nakonec jsem došla k závěru, že téma češství, národní identity, vlastenectví, českých velikánů a vlastně i české povahy je hlavní, a tato stránka by také měla být základním stavebním kamenem mé hodiny. Zbývalo rozhodnout, na jakých metodách s ohledem na cíle hodinu vybudovat. Mým hlavním cílem byla taková malá sonda do dnešní študákovy duše, abych zjistila, zda jsou současní studenti vlastenci, zda považují některé osobnosti naší historie za hodné obdivu, jestli pro ně má český jazyk ještě smysl a budoucnost, nebo jsou pouze prozápadně naladěni a angličtina, jako dnešní esperanto, má pro ně větší význam. Jako nejlepší způsob k odhalení jejich názorů se mi zdála diskuse. Cílovou skupinou byli totiž studenti septimy osmiletého gymnázia, tedy adolescenti ve věku sedmnáct až osmnáct let. S polovinou třídy jsem byla zvyklá pracovat z hodin francouzštiny, druhá polovina pro mě byla záhadou. Rozhodla jsem se spoléhat na „svou“ část třídy, zároveň jsem doufala ve vlastní úsudek studentů a jejich chuť se vyjádřit, pokud

položím dostatečně provokativní otázky. Diskusi jsem namíchala s řízeným dialogem, vyvozováním z nahrávky, skupinovou prací a prací s textem.

Ačkoliv jsem tedy původně zamýšlela hodinu postavit na moderních metodách kritického čtení a myšlení, jako na metodě literárních kroužků, I.N.S.E.R.T. apod., zůstala jsem u daleko tradičnějších metod. Podle mého lépe naplňovaly stanovené cíle.

3.1.1 Problémy, překážky a jejich řešení

I ve chvíli, kdy jsem měla vybrané téma hodiny, nastavené cíle a zvolené metody, se stále vynořovalo poměrně hodně problémů nebo alespoň otazníků. A ačkoliv je mi již z praxe jasné, že není možné připravit se na úplně všechny varianty a možné nesnáze, bylo třeba hodinu rozpracovat co nejdetailněji, protože jsem měla pouze jeden pokus.

Nejzásadnějším problémem byl jako vždy čas a to hned z několika důvodů. Otázky vlastnictví, češství, národní identity se dají jen velmi těžko vyřešit za pouhých 45 minut běžného vyučování. Celá hodina měla být postavena na Českém nebi. Bylo tedy třeba, aby ho studenti viděli a měli v živé paměti. Celý záznam představení, tedy seminář a hra, trvá zhruba hodinu a půl čistého času. Bohužel i u studentů víceletého gymnázia platí, že z jakékoliv byt' i zajímavé práce za domácí úkol jsou otrávení, polovina jich zadanou prací nesplní, protože zapomněla nebo prostě neměla čas. Otrávenost studentů jsem rozhodně nemohla pro diskusi potřebovat a bylo nutné, aby se zapojili všichni, nejen ti poctiví, co se na České nebe doma skutečně podívali. Proto bylo nezbytné získat dostatek času na úvod do hodiny, zhlédnutí hry, práci s postavami, diskusi a závěr. Odhadem tedy čtyři vyučovací jednotky. Ale kde je vzít a nekrást? V dnešní době, kdy se pomalu již v říjnu nestíhá tematický plán a učitelé doufají, že zrovna do jejich hodin nevyjdou školní akce, svátky nebo prázdniny, není jednoduché získat třídu určitého věku na většinu školního dne. Nakonec se mi to povedlo díky vstřícnosti kolegů a benevolenci vedení školy. Septima mi byla skutečně přislíbena na třetí až šestou vyučovací hodinu.

I tak to mělo drobný háček, jednalo se o poslední vyučovací den školního roku. Venku bylo hezky, známky měli studenti uzavřené, mě znala pouze polovina třídy. Dala se tedy očekávat skutečně ohromující pracovní morálka.

Jak již jsem zmínila výše, měla jsem strach, aby se mnou polovina třídy, která mě potkávala pouze na chodbách při dozoru, vůbec o těchto otázkách komunikovala. Přeci jen

se jedná o téma, kde se mohou objevit velmi různé názory a je třeba, aby ve třídě panovala atmosféra důvěry, kde by se studenti nebáli projevit. To byl můj úkol během „seznamovací/předevočnické“ fáze.

3.1.2 Struktura hodiny

Tato i všechny další kapitoly se již budou týkat hodiny samotné. Vzhledem k tomu, že je práce určena primárně středoškolskému učiteli, pokusím se potenciálnímu recipientovi nejprve přiblížit logiku výstavby čtyřhodinového bloku. Bude tak mít možnost lépe proniknout do návaznosti i cílů jednotlivých aktivit a ty si případně přizpůsobit k obrazu svému a svým stanoveným cílům.

Hned následující kapitola nabídne učiteli přípravu na celý výukový blok v bodech. Na teoretické otázky doplňuji kurzívou i očekávané odpovědi. Takto strukturovaná příprava má za cíl co největší komfort pro učitele. Umožňuje rychlou orientaci, jasná a stručná zadání pro žáky i záchytné body pro učitele ve smyslu nabídnutých odpovědí a zásobárny otázek. Všechny další kapitoly pak už co nejpodrobněji popisují samotný didaktický experiment. Snažím se v nich přiblížit svůj zážitek z výuky, porovnat výsledek s původním plánem, zachytit reakce žáků, které vypovídají o tom, co si dnešní adolescenti myslí o národní problematice, a v neposlední řadě hodinu zreflektovat a navrhnout možné změny k lepšímu.

Při sestavování hodiny jsem vycházela z modelu E-U-R, tedy evokace – uvědomění – reflexe.

Jak již jsem uvedla výše, znala jsem pouze polovinu třídy, proto evokaci ještě předcházela krátký úvod z mé strany. Studentům, kteří mě neznali, jsem se představila, poprosila je o spolupráci. Ptala jsem se, jestli jim bude více vyhovovat, když jim budu tykat, nebo vykat. Poprosila jsem je o aktivní účast na hodině a otevřenost. Pokusila jsem se navodit pohodovou atmosféru humorem, pozitivním přístupem a upřímností. Žáky jsem seznámila se strukturou hodiny, tedy s tím, co je čeká. Vysvětlila jsem jim, že se jedná o didaktickou aplikaci, kterou potřebuji pro dokončení diplomové práce. Jistá solidarita zřejmě také zapůsobila pozitivně na jejich pracovní morálku. Tento úvod jsem volila především proto, že jsem přesvědčená, že pro diskusi na takto otevřené otázky, kde žádná odpověď nemůže být úplně špatná a studenti mají vyjít se svou kůží na trh a prezentovat své názory před učitelem i celou třídou, je přátelská atmosféra nezbytná. Studenti by měli

mít důvěru k učiteli i k sobě navzájem. Pokusila jsem se ji tedy tímto krátkým upřímným představením získat, ačkoliv vím i z pedagogické praxe, že vztah založený na důvěře rozhodně nevzniká ze dne na den, natož během tří minut. Tento výukový blok proto doporučuji využít spíše ve třídě, kterou učitel zná, ví, že jsou studenti zvyklí diskutovat a pracovat ve skupinách a ví, co od nich čekat. Já jsem v tomto případě spoléhala především na velmi dobré vztahy s polovinou třídy, kterou jsem učila francouzštinu. Doufala jsem, že ostatní informovali o tom, co ode mě mohou očekávat a že se tedy pracovní duch a tolikrát zmiňovaná důvěra přenesou i na studenty, které jsem kromě suplování a dozorů na chodbách viděla poprvé v životě.

V evokační fázi by si měl žák připomenout, co o tématu ví. Zároveň by ho tato část hodiny měla aktivizovat, vzbudit jeho zájem a vnitřní motivaci pro další poznávání. Běžně nebývá evokace delší než patnáct minut. I tento čtyřhodinový blok začínal evokací trvající zhruba čtvrt hodiny, po které ovšem následovalo sledování záznamu představení na pětasedmdesát minut. Kvůli tomu se evokační fáze prodloužila.

Studenti se sami rozdělili do šesti skupin. Do rozdělení jsem záměrně nezasahovala, spoléhala jsem na zralý věk studentů, pohodovou atmosféru konce roku, nechtěla jsem riskovat rozbroje způsobené mou špatnou volbou. Vše proběhlo bez problémů. Každá skupinka si měla během pěti minut vytvořit svou českou nebeskou komisi. Studenty jsem seznámila s kritérii pro výběr (šest členů, postavy musely zemřít do roku 1914) a pracovní náplní komise. Výběr se měli snažit podpořit argumenty. Svou komisi představili třídě. Všechny šest návrhů na českou nebeskou komisi jsem zapsala na tabuli, aby je měli studenti na očích.

Evokací jsem chtěla studentům poskytnout malou ochutnávku tématu, kterému jsme se měli věnovat celé čtyři hodiny. Mým záměrem byla především jejich aktivizace, chtěla jsem je probudit a hlavně podnítit jejich zájem. Vzhledem ke krátkému časovému úseku, za který jsme museli výběr i prezentaci zvládnout, jsem nečekala nijak zvlášť propracované argumenty, ani dokonalý a neotřelý výběr postav. Přesto je nutné zmínit, že ačkoliv jsem si v rámci této aktivity stanovila poměrně nízké cíle, pro studenty se jednalo o komplexní úkol. Procházeli vlastně stejnými myšlenkovými procesy jako autoři Českého nebe (jen aspekt dramatického ztvárnění chyběl).

Ještě před promítnutím Českého nebe jsem studentům naznačila, čeho by se měla týkat další aktivita. Skupinky se mezi sebou dohodly a rozdělily si postavy z komise Českého nebe mezi sebe. Každá skupina měla pak za úkol během hry pozorovat jednu – tu svou – postavu. Studentům jsem řekla, že ze zjištěných poznatků budou sestavovat charakteristiku postavy a porovnávat ji s jejím předobrazem. Toto zadání mi vytvořilo náskok pro fázi uvědomění. Dle mého názoru bylo důležité žáky s úkolem seznámit ještě před promítáním. České nebe završuje celou cimrmanovskou tvorbu, je to zábavné, ale poměrně náročné představení na zachycení všech detailů. Věděla jsem, že studenti uvidí představení pouze jednou a transkripci dialogů jsem jim dávat nechtěla. Proto, pokud jsem měla v úmyslu pracovat s charakteristikou postav, bylo nutné soustředit na ni pozornost studentů rovnou. Charakterizovat všech šest postav najednou by byl příliš obtížný úkol. Pokud by ho studenti přece splnili, nemuseli by mít z představení příjemný divácký zážitek a v rámci zaměření se na detail by také nemuseli postřehnout důležité myšlenky a celkové vyznění hry.

Studentům jsem z časových důvodů pustila pouze ty části semináře, které souvisely se hrou. Vynechala jsem tedy *Dymokurské období* a *Flašku a Krabici*.

Jak již jsem psala, didaktický potenciál Českého nebe je opravdu ohromný. Dlouho jsem si nemohla zvolit hlavní téma hodiny pro část uvědomění. A ani po výběru češství, vlastenectví a národní hrdosti, tedy témat, která tato hra přímo nabízí, jsem nechtěla Cimrmana využít pouze jako odrazový můstek pro diskusi. Rozdělila jsem tedy dvě zbývající vyučující hodiny na čtyři části a čas jim rozdistribuovala podle jejich důležitosti.

Nejprve jsem žáky pomocí řízeného dialogu chtěla (velmi krátce) blíže seznámit s DJC. Zasadit toto dnes velmi populární divadlo do kontextu. Přiřadit k němu jména, přibližnou dobu vzniku a krátce charakterizovat tvorbu. Sice nejsem příznivcem „telefonních seznamů“ autorů a jejich děl, nicméně jsem přesvědčená o tom, že je důležité pro celkový pohled studentům základní informace dodat. K tomu se jednalo o studenty předmaturitního ročníku, kteří už cítí potřebu se na maturitu postupně připravovat. Kromě diváckého zážitku a zážitku z diskuse samotné, jsem jim chtěla dodat i tuto teoretickou základnu, kterou by mohli využít. Některé informace jsou dokonce nezbytné pro pochopení významu hry. Pokud se studenty zmíníme, že se jedná o poslední završující hru autorského duu Smoljak & Svěrák, měli by si umět představit, jak dlouhá cesta k ní vedla.

Po tomto krátkém úvodu přišly na řadu hlavní cíle stanovené pro mou výuku. Nejprve jsem na základě charakteristiky postav chtěla studenty dovést k odhalení parodie v Českém nebi i hrách DJC obecně. Protože parodie diskurzu národního obrození není ve hře na první pohled zřetelná, chtěla jsem se k ní dostat přes ukázkou komplexnosti národních hrdinů reálných oproti redukovanosti postav v Českém nebi. Navíc u této aktivity studenti využili své znalosti o postavách z předchozích let výuky, vyhledávali důležité informace v připravených textech (viz. Příloha 3), porovnávali postavu s jejím reálným předobrazem a prezentovali výsledky před třídou. Už tato první část, která měla studenty k parodii navést, byla v nárocích na ně velmi komplexní. S jejich výsledky jsme pracovali dál. Využila jsem především řízeného dialogu a díky zkratce ještě více hyperbolizované příklady (vše podrobněji popsáno v kapitole uvědomění). Doufala jsem, že bude čas zmínit se studenty i ostatní rysy humoru, aby získali kompletní „rychloupřehled“ o humoru DJC.

Tímto se měla uzavřít část přímo se týkající Českého nebe a DJC. Druhá část měla za úkol zjistit, co si studenti myslí o národních otázkách, co je pro ně důležité. Měli jsme společně podniknout cestu do hlubin študákovy duše a jeho názorů. Aby evokační aktivita nevyzněla do prázdna, chtěla jsem ji během uvědomění dále využít. Nyní studenti už všichni viděli České nebe, znali tedy pohled autorů Smoljaka se Svěrákem. Byla jsem zvědavá, jestli je jejich výběr postav do komise nějak významně ovlivní a zda budou schopni se dohodnout v rámci třídy na jedné jediné komisi septimy A. Výběr měli podpořit argumenty, a především ho obhájit před zbytkem třídy. Samozřejmě mě zajímala také kritéria výběru, ke kterým jsme se v průběhu diskuse dostali, dokonce jejich vyřčení pomohlo akcelarovat výběr dál.

Po zvolení nebeské komise jsem se studentů zeptala, jestli tedy máme velikány naší historie, a odstartovala tak debatu na téma vlastenectví, češství, národního cítění, naší hrdosti, budoucnosti naší země i českého jazyka. Mým cílem bylo, jak již jsem psala, odhalit názory dnešních adolescentů. Zároveň pro mě, jako pro učitele, byl důležitý i samotný prostředek, tedy diskuse. Studenti se tak učí formulovat, prezentovat a hlavně obhajovat vlastní názor. Učí se asertivitě a vyhýbají se agresivitě. Umět diskutovat a prosazovat vlastní názor pomocí argumentů jim pomůže jak na trhu práce, tak v každodenním životě. Navíc, ačkoliv spolu ve stejné třídě studují už sedmým rokem, měli možnost zjistit názory spolužáků, které třeba do té doby nezaslechli.

Neopomenutelnou částí modelu E-U-R je závěrečná reflexe. V té má student možnost utřídit si nově získané poznatky, ohlédnout se zpátky, zhodnotit svou práci i práci spolužáků, případně učitele. Protože byl celý výukový blok hodně nabitý aktivitami všeho druhu, ačkoliv na sebe, dle mého názoru, plynule navazovaly, první otázku jsem cílila obecně. Zajímalo mě, co si student z hodiny odnese. Další dvě otázky byly zaměřené spíše k posledním dvěma diskusím, kde měli studenti možnost utřídit si své názory a poznat názory svých kolegů. Ptala jsem se proto, co se dozvěděli o sobě a co se dozvěděli o svých spolužácích.

3.1.3 Příprava na hodinu pro učitele – v bodech

ČASOVÉ DISPOZICE: 4 vyučovací hodiny (90 min na evokaci a puštění záznamu, 90 min na uvědomění a reflexi)

POMŮCKY: přehrávač DVD, připravené texty týkající se jednotlivých postav, tabule, nastříhané papírky na reflexi, DVD České nebe

CÍLE

- Žák se alespoň okrajově seznámí s tvorbou autorské dvojice Smoljak & Svěrák a s některými typickými rysy „cimrmanovských“ her.
- Žák vydělí postavy Českého nebe na hlavní a vedlejší, hlavní postavy charakterizuje.
- Žák prohloubí své poznatky o reálných předlohách hlavních postav na základě práce s textem a vytvoří tak (v rámci časových možností) co možná nejucelenější charakteristiku dané postavy.
- Žáci porovnájí vytvořenou charakteristiku s pojetím postav v ČN, vyvodí závěry a ty zdůvodní.
- Analýzou postav prokáže žák využití parodie jako jednoho z hlavních rysů humoru DJC.
- Žák odhalí ve hře některé české stereotypy. Porovná je se svou představou prototypu Čecha a českého vlastenectví.
- Žák prezentuje své názory a snaží se je před třídou obhájit pomocí argumentace.
- Žák diskutuje o komplexních otázkách, jakými jsou vlastenectví, češství, budoucnost českého národa, národní hrdost...
- Žák vyhledá v textu podstatné informace.

- Žák prohloubí schopnost komunikace a práce ve skupině.

ORGANIZAČNÍ FORMY VÝUKY: frontální, skupinová

METODY: práce ve skupině, diskuse, práce s textem, řízený dialog

PRŮBĚH HODINY:

1. Představení se, stanovení pravidel hodiny. (3 min)

2. **EVOKACE:**

- Rozdělení žáků do **6 skupin** (nechat na jejich uvážení)
- **Výběr české nebeské komise:** (6 min)

Představte si, že byste museli vybrat 6 osob do české nebeské komise, která by rozhodovala o osudu českého národa, také o tom, kdo může do nebe a kdo ne. Pokud jste viděli hru autorské dvojice Svěrák & Smoljak založené na tomto námětu, na chvíli na ni zapomeňte. Vyberte si své vlastní zástupce pro české nebe. Jediné, čím jste omezeni, je rok 1914, tedy začátek první světové války. Osobnosti žijící po roce 1914 včetně se v komisi objevit nemohou. Výběr podpořte argumenty.

- **Přednesení návrhů** jednotlivých skupin + **zdůvodnění** výběru (6 min)
- Jednotlivé komise **zapsat na tabuli**. Zapisovat chronologicky, aby byly vidět případné shody
- Zadání **před promítáním:**

Kdo viděl České nebe? Jaké postavy tam vystupují? Je jich 6 stejně jako skupin...

Každá skupina bude pozorovat především jednu postavu z Českého nebe. Nechám na Vás, jak si postavy rozdělíte. Vaším úkolem bude postavu charakterizovat. V další části hodiny ji budete porovnávat s jejím reálným předobrazem, proto by bylo dobré, aby skupina, co bude pozorovat babičku, dílo Němcové četla. (Možnost losování, pokud by k dohodě nedocházelo.)

- **Promítnutí** záznamu představení - Pustit záznam částí semináře a celé hry (1:15)

3. PŘESTÁVKA

4. UVĚDOMĚNÍ

- **DJC – obecný úvod**

- **Z jaké dílny tato hra pochází?** *Svěrák a Smoljak pod značkou Cimbman*
- **Kdy divadlo vzniklo?** *60.léta 20.století*
- **Kdo stál u jeho vzniku?** *S nápadem přišel Jiří Šebánek, přednesl ho Zdeňku Svěrákovi, Ladislavu Smoljakovi a Miloni Čepelkovi. Předcházela tomu rozhlasový pořad Vinárna U Pavouka.*
- **Co je na představeních DJC zajímavé?** *Kompozice - hry DJC se výrazně vymykají rozdělením představení na dvě části – seminář a samotnou hru.*
- **Jak seminář vzniknul?** *První představení se mělo skládat ze dvou jednoaktových her – Aktu Zdeňka Svěráka a Domácí zabijáčky Jiřího Šebánka. Šebánek, ale svou hru nestihl dopsat v termínu, proto se stal náhražkou Seminář o životě a díle českého velikána Jára Cimrmana.*
- **Jakou má seminář funkci?** *Propojující, zábavnou.*
- **Jakou je podán formou?** *Formou přednášky – přednášející se snaží o vysokou úroveň (tituly, podání, výraz)+neherecké pojetí: pro ztvárnění role učenců stačí umět číst, udržet vážnou tvář, dobře artikulovat a být muž.*

České nebe

- **Proč autoři zvolili zrovna topos českého nebe a toto téma?** *Závěr cyklu her, zakončení tvorby. Shrnuje v sobě všechny prvky komiky, které autoři používají v předchozích dílech. Autoři si pohrávají s rysy české národní povahy a českou tradicí.*
- **Postavy**
- **Hlavní vs. vedlejší postavy – rozdělte je.** *Postavy hlavní: sv. Václav, praotec Čech, Jan Ámos Komenský, mistr Jan Hus, Karel Havlíček Borovský a babička*
Postavy vedlejší: maršálek Radecký, Miroslav Tyrš; Masaryk
- **Rozdat texty k postavám.**

Přečtěte si koláž textů, která se váže k vaší postavě. Měla by vám připomenout, co jste se o postavě učili. Vyberte z textu podle vás pro popis postavy podstatné informace a vytvořte krátké představení reálné předlohy vaší postavy. Tu pak porovnejte s postavou z Českého nebe, kterou jste měli možnost pozorovat.

- **Prezentování výsledků**

Každá skupinka ve stručnosti představí reálný předobraz postavy a porovná ho s postavou ztvárněnou v Českém nebi.

- **Parodie**

- **Co se s postavami děje?** *Nejsou komplexní, autoři je zredukovali na dvě až tři vlastnosti, které jsou zvýrazňovány po celou hru, a typický oblek. Což působí komicky.*
- **S myšlenkami jaké doby autoři primárně pracují?** *Národního obrození (rukopisy, Jaroslav Budivoj Tesař, tatíček národa, miláček národa, vyzdvižení národních umělců národního obrození)*
- **Co s ním dělají?** *Laskavým způsobem ho parodují.*

- **Vsuvka o humoru DJC**

Doplnit, že parodie je jedním z významných prvků humoru DJC.

- **Jaké další druhy použité komiky byste našli?** (jen v rychlosti zmínit) *Mystifikace, parodie, situační komika, jazyková komika, motiv blbce, pojetí ženy.*

- **Komise septimy A** (na tabuli šest komisí)

Pojďme vytvořit jednu českou nebeskou komisi septimy A. Kritéria zůstávají stejná.

- **Jsou jména na kterých se shodnete všichni?**
- **Proč by v nebeské komisi neměl chybět ... Pro svůj výběr uveďte argumenty.**

- Je někdo, koho byste v komisi vůbec nechtěli?
 - Jaká jsou Vaše kritéria výběru.
- **Diskuse o velikánech národní historie, češství, češtině, vlastenectví a národní hrdosti**
 - Jak se Vám postavy – adepti do komise hledali?
 - Máme nějaké velikány české historie?
 - Najde se někdo, komu bychom se nesmáli?
 - Máme být na koho pyšní?
 - Jak je tedy možné, že anketu o největšího Čecha vyhrál málem Jára Cimrman?
 - Jsme vlastenci? (Porovnání s ostatními národy)
 - Jaký vztah podle vás máme k historii národa?
 - Proč je pro národ důležitá?
 - Proč vznikly rukopisy?
 - Je lež pronesená s dobrým úmyslem a pro dobré důvody přijatelná, zvláště když jde o národní blaho?
 - Je naše historie tak blbá, že skutečně nemáme být na co pyšní? Nebo jsme blbci my, že si jí neumíme vážít?
 - Z čeho náš postoj pramení?
 - Má cenu ještě připomínat praotce Čecha, kněžnu Libuši, Přemysla oráče, Karla IV.?
 - Má český národ budoucnost? Má český národ a čeština dál existovat, nebo nám bude bohatě stačit English, European Union a „kamarádčoft“ s United States.

Množství otázek a jejich pořadí volit operativně podle rozvíjející se debaty!

- **REFLEXE**

Rozdat papírky

Vaším posledním úkolem bude napsání zpětné vazby na tento dnešní čtyřhodinový blok. Otázky budou následující:

Co jsem si z hodiny odnesl/a?

Co jsem se dozvěděl/a o sobě?

Co jsem se dozvěděl/a o svých spolužácích?

3.2 EVOKACE

Evokační fáze měla celkem dvě části. Studenti se rozdělili do šesti skupin po třech a měli vytvořit české nebeské komise. Výběr jednotlivých postav měli podložit argumenty.

Výběr komise nebyl pro studenty zvlášť obtížný, problémem se stalo zdůvodnění, proč by ta či ona postava měla mít místo v jejich českém nebi. Byla jsem si však vědoma toho, že se jednalo o evokační aktivitu, na kterou neměli studenti příliš času, a také jsem se u ní nehodlala dlouho zdržovat. Mnohdy pro ně však nebylo jednoduché najít důvod, proč danou postavu zvolili. Hlavním argumentem býval až encyklopedický popisek typu: *Sámo – první sjednotitel; Jan Hus – zapálený pro pravdu; Jan Ámos Komenský – učitel národů*. Velmi často zdůvodnění sklouzlo k obecnému a plytkému: „*Byla to významná/vůdčí osobnost českých dějin*.“ Jako jeden z důvodů pro zvolení se objevila i světoznámost a nebo různorodost komise. „*Potřebovali jsme nějakou ženu*.“ „*Chtěli jsme začlenit vědce*.“

Všechny skupiny se shodly na Karlovi IV a Janu Ámosi Komenském. Vícekrát byl zvolen svatý Václav, František Palacký, Jan Hus, Božena Němcová a Bedřich Smetana. Jednou se v komisi objevila kněžna Libuše, Rudolf II, Josef Dobrovský, praotec Čech, Sámo, Marie Terezie, Karel Hynek Mácha, Jan Neruda, Antonín Dvořák, Jan Žižka a Prokop Diviš.

V jejich výběru se tedy vyskytli nejčastěji spisovatelé a panovníci, ale také skladatelé, legendární postavy, vědec, reformátor a vojevůdce. Během skupinové práce se studenti ještě několikrát ujistili, že mohou volit pouze historické postavy zemřelé do roku 1914. Vypadalo to, že by jim 20. a 21. století bylo bližší. Nakonec však pokryli celý

možný časový záběr. Překážkou pro ně nebyl ani původ historické postavy, za podstatné považovali množství vykonaného pro českou zem, také světoznámost a důležitá pro ně byla různorodost komise. Jen v jedné komisi se sešla převaha umělců pouze s jedním panovníkem. Přesný rozpis komisí viz. Příloha 1.

Takto vytvořené komise sepsané na tabuli jsme nechali odpočinout. Studenti si do skupin sami rozdělili hlavní postavy Českého nebe Svěráka a Smoljaka, tedy praotce Čecha, Jana Ámose Komenského, svatého Václava, Jana Husa, Karla Havlíčka Borovského a babičku. Každá skupina si vybrala jednu z postav, na kterou se soustředila během sledování záznamu inscenace. Jejich úkolem bylo vytvořit charakteristiku dané postavy ze hry České nebe tak, aby se dala porovnat se svou předlohou.

Evokační část hodiny ukončilo odsledování záznamu Českého nebe. Studenti měli možnost zhlédnout převážnou část semináře a samozřejmě celou hru.

3.3 UVĚDOMĚNÍ

Fáze evokace měla být pro studenty zahřívací. Měli se naladit na tematiku plánovanou pro celý zbytek hodiny. Měli si zvyknout na skupinovou práci, zároveň rozpohybovat mozkové buňky a zjistit, že jejich názory budou brány v potaz, nebudou zesměšňovány a že atmosféra hodiny bude pohodová, pokud budou pracovat. V neposlední řadě se studenti seznámili s Českým nebem, což bylo nezbytné pro hladký průběh zbytku hodiny. Většina studentů sice České nebe už viděla, ale někteří objevili Cimrmany skutečně až během mé hodiny.

Naopak fáze uvědomění byla vystavěna tak, aby se museli aktivně zapojit, na zásadní skutečnosti ve hře přijít, zamyslet se nad tematikou češství a vlastenectví, vlastní názor prezentovat a argumenty obhájit před spolužáky, což mnohdy nebyl jednoduchý úkol.

3.3.1 Obecný úvod o DJC

Jak již jsem napsala a zdůvodnila výše, považovala jsem za nezbytné, ačkoliv zbytek hodiny byl naplánován v daleko více aktivizačním a praktickém stylu, uvést studenty do souvislostí, zasadit jim Divadlo Járy Cimrmana do časového rámce, spojit ho s určitými jmény a rysy tvorby. Přestože k divadlu druhé poloviny dvacátého století studenti v hodinách českého jazyka a literatury ještě nedošli, čekala jsem, že základy znát

budou vzhledem k popularitě DJC. Pro zařazení DJC jsem tedy zvolila řízený dialog kombinovaný s krátkým výkladem v případě, že studenti neznali na otázku odpověď.

Dobu vzniku nejprve jeden ze studentů určil na 1900 s dlouhou pomlkou. Ostatní tipovali osmdesátá léta. Upřesnila jsem tedy, že se jednalo o léta šedesátá, přesněji rok 1966. Jako zakládající členy správně určili Svěráka se Smoljakem, ale jméno autora původního nápadu, Jiřího Šebánka, neznali. Nesprávně k zakládajícím členům pak zařadili ještě Jaroslava Weigela. Protože studenti nevěděli, doplnila jsem, že první hrou Divadla Járy Cimrmana byl Akt. Původně mělo první představení obsahovat dvě jednoaktové hry – Akt Zdeňka Svěráka a Domácí zabijačku Jiřího Šebánka. Protože Šebánek nestihl hru v termínu dokončit, bylo nutné Svěrákův Akt něčím doplnit. Tak vznikla typická kompozice her DJC sestávající ze semináře o životě a díle Járy Cimrmana a hry samé. Kompozici děl DJC odkryli studenti bez problémů sami. Shrnuli obsah a pojetí seminářů. Zaznělo, že seminář představuje historický úvod ke hře a zabývá se také postavou Járy Cimrmana, která jednotlivá díla tohoto divadla propojuje. Jako hlavní rys podání viděli studenti humor. Zjistili, že pro odprezentování semináře ani není nutné být hercem. Dostali jsme se i k formě přednášky, zmíněny byly vědecké tituly, které dodávají protagonistům na věrohodnosti. Jen pseudovědeckost jsem musela doplnit sama.

Nakonec jsme se zastavili ještě u otázky, proč autoři zvolili zrovna topos českého nebe. Jako zásadní faktor viděli studenti pokles vlasteneckého cítění, které tímto autoři, podle nich, chtěli pozvednout. Zaznělo také, že se jedná o poslední hru DJC, která tedy uzavírá, a v jistém smyslu shrnuje, celou tvorbu autorské dvojice Smoljak & Svěrák. Topos českého nebe působí slavnostním dojmem i přesto, že po bližším prozkoumání zjišťujeme, že se jedná pouze o nebeskou kavárnu. Pro studenty bylo ještě důležité, že si autoři tímto umístěním hry otevřeli cestu k velikánům české historie, což jim poskytlo veliký prostor pro autorskou invenci.

3.3.2 Charakteristika postav

Po tomto krátkém shrnutí základních údajů o DJC, které mělo studenty uvést do rámce, v němž jsme se měli pohybovat, jsme přešli k postavám. Během záznamu ze hry měli za úkol charakterizovat „svou“ postavu v pojetí DJC. Mým cílem bylo dovést žáky alespoň k některým rysům humoru divadelní tvorby Svěráka a Smoljaka. Jazykové a situační komiky si studenti všimli sami. Velmi podstatným prvkem humoru v Českém nebi

je parodie, která nemusí být na první pohled zřejmá. K pochopení tohoto aspektu jsem studenty chtěla dovést přes práci s postavami, což umožnilo mimo jiné postavy Českého nebe lépe poznat, utřídit si a doplnit znalosti o jejich historických/literárních předlohách, zopakovat si práci s jedním z aspektů souhrnné charakteristiky literárního díla.

Původně jsem chtěla nechat studenty dát hlavy dohromady a rozvzpomenout se na vědomosti, které o jednotlivých postavách mají. Měla jsem ale strach, že bych si k nim zavřela cestu. Báli by se ztrapnění, stálo by to hodně času a zřejmě by to skončilo vyndáním mobilních telefonů a pátráním na wikipedii. Proto jsem část „zkoušení“ probraného učiva vypustila a připravila soubor textů maximálně na dvě strany charakterizujících danou postavu. Texty byly vybrané ze středoškolských učebnic, Toulek českou minulostí, u praotce Čecha z Jirákových Starých pověstí českých a u babičky samozřejmě z Babičky Boženy Němcové (viz. Příloha 3). Studentům jsem na práci nechala deset minut, během kterých si měli sestavit krátkou prezentaci charakteristiky postavy DJC. Dále vybrat z textu to podstatné pro charakteristiku reálné předlohy postavy a připravit si její představení spolužákům. Texty nebyly moc dlouhé, takže žáci při čtení příliš neprotestovali, pracovali a stíhali i časový limit. Příjemně mě překvapilo, že se navzájem doplňovali při prezentacích. Spolupracovali, přidávali další postřehy, sršeli vtipem.

Zahájili jsme charakteristikou praotce Čecha jako jednoho ze zakládajících členů české nebeské komise a zároveň jejím nejstarším členem. Studentky začaly rovnou porovnáním. Chvilí trvalo, než našly slova. Podle Jirásky nebyl prý takový „trouba“, jak ho představovali Svěrák se Smoljakem. Autoři ho zesměšňují. I postava sama se znevažuje. U Jirásky je to vážený praotec Čech, který nás na toto území přivedl, podle něj pojmenovali naši zem. S určením vlastností pomohli ostatní spolužáci. Byl statečný, vůdce. Jeden ze studentů pobavil třídu tímto dokončením charakteristiky: „*Takovej ten správnej stredovekej chlap. Tak pravěkej. Nebo já nevím, co je to za období. Starověkej, no tak sorry!*“ Oproti tomu v Českém nebi se vůbec nemluví o jeho zásluhách, praotec není brán vážně a stále se zdržuje hlasování. Ptala jsem se proč. Studenti přišli hned na tři důvody: netuší, o čem se mluví, je to pohan, není vzdělaný. Jen jim uniklo, že komise se většinou skládá z lichého počtu členů. Chtěla jsem studenty ještě dovést k tomu, že praotec Čech je ve hře i v roli žáka, nebylo to jednoduché. Když jsem se ptala, jakou má praotec Čech roli, řekli jen „nevzdělance“. Na otázku, zda jim jeho jednání něco připomíná, odpověděli

politika. Možná už tato odpověď leccos vypovídá o mínění dnešních adolescentů o české politické scéně. Nakonec jsme k roli žáka, který motá páte přes deváté, došli. V rámci situace jsem si ovšem pomohla asi až příliš návodným příkladem z kabinetu. Vyslechla jsem ten den debatu mezi studenty o filmu *Ostře sledované vlaky*. Jeden student reagoval na název filmu: „*Jooo, tam hraje ten, no, Hrabal.*“ Druhý mu na to odpověděl: „*Ne, ten to napsal.*“ Až poté v postavě praotce Čecha uviděla třída sebe samu před tabulí. Lepším východiskem by však byla otázka, jaký vztah mají k praotci ostatní postavy. Pokud bych zdůraznila postavu Komenského, studenti by k požadovanému závěru určitě dospěli.

Posunuli jsme se k další hlavní postavě Českého nebe, Janu Ámosi Komenskému, praotcově učiteli. Studenti jako podstatné informace o Janu Ámosi Komenském vybrali, že se jedná o učitele národů. Měl tři ženy, musel emigrovat, během požáru v Lešně mu shořel Slovník. Nezáleželo mu na původu a pohlaví žáků a podporoval výcvik tělesných schopností. Snažil se o reformu školství, byl pokrokový. Učil od jednoduššího a postupoval ke složitějšímu, využíval obrázků. Z díla zmínili *Orbis pictus*. Vcelku studentům přišlo, že popis Komenského sedí. Jen jeho předlohu spojují s větší dávkou kuráže, čekali, že by se maršálkovi Radeckému určitě postavil. K další úvaze je zavedla otázka, zda je Komenský úspěšný ve své roli učitele? Na chvíli se zarazili, ale nakonec mě jejich odpověď velmi překvapila. Řekli, že on přeci praotce donutil, aby se to naučil, to že si to praotec plete... Věta byla dokončená pouze vševědoucím úsměvem, ale rozhodně studenti nepřikládali vinu učiteli. Mohlo to být sympatiemi, které si k postavě vytvořili, možná i určitými stereotypy s Komenským spojenými. Nebo pocitem, že praotec Čech je takový negramot, že s ním ani učitel národů nic nesvede. Každopádně Jana Ámose Komenského studenti neviděli jako neúspěšného učitele. Nicméně na základě této debaty si ještě jeden student povšiml, že Komenský nemá v Českém nebi pouze roli učitele, ale hlavně úředníka, který zapisuje všechna ustanovení na břídlíkové tabulky. Takže úlohu vlastně nepřiměřenou jeho vzdělání, zkušenostem a praxi.

Jako poslední postava ze základního obsazení nám zbýval svatý Václav. Studenti hned v úvodu prezentace předdeslali, že se postava z Českého nebe podle nich do značné míry shoduje se svou historickou předlohou. Jako zásadní rysy uvedli, že ho zajímají názory ostatních, je demokrat, vůdčí osobnost a je představován jako patron naší země. Když jsem je poprosila o krátké představení sv. Václava jako historické postavy, zmínili, že byl vychováván babičkou Ludmilou, která byla zavražděná matkou Václava -

Drahomírou. Václava pak zavraždil jeho bratr Boleslav ve Staré Boleslavi. Zkusila jsem ještě natuknout otázku pravdy a lži v pojetí svatého Václava v Českém nebi. Když jsem se studentů ptala, zda byl pro, nebo proti vpuštění Hanky s Lindou do nebe, tápali. Nakonec se shodli, že byl zřejmě proti. Nechtěl je vpustit do nebe, protože lhali, ačkoliv se jednalo o lež pro národ. Studentům na tom nic zvláštního nepřišlo. Asi hlavně proto, že mnoho z nich vidělo České nebe poprvé či podruhé v životě a je samozřejmě těžké zachytit každý detail. Proto jsem okamžik ze začátku inscenace připomněla sama. Svatý Václav odpovídá na modlitby: „*Nedám, nedám... Nedám zahynouti.*“ Vzápětí ale doplní: „*Hodně jich zahyne.*“ Sám tedy předsedá české nebeské komisi, lže národu pro jeho dobro, ale u ostatních lež odsuzuje. Studenti rozbor osoby českého patrona zakončili trefně: „*Pokrytec!*“

U mitra Jana Husa zdůraznili nejvíce jeho upálení na hranici, kvůli čemuž je terčem žertů v celé hře. V Českém nebi má roli zpátečníka. Pro přijetí ostatních do komise nebo do nebe je pro něj překážkou více manželek, nemravný život. Je představen jako staromódní, konzervativní a do jisté míry sebestředný. To se studentům povedlo dát do protikladu s jeho bojem za reformu církve, za pravdu, boj proti přepychu. Tyto informace doplnili ještě jeho prohřešky z mládí, kdy se dokázal bavit a propíjet večery v hospodě a „*nebyl takový uzavřený knihomol*“. Jeho literární díla ani kázání v Betlémské kapli však už studenti nezmínili. Pokud bychom měli shrnout jejich popis, nevyšel z toho mistr Jan Hus moc dobře kromě toho, že byl upálen pro pravdu. Jinak studenti zdůrazňovali hlavně Husovo bouřlivější mládí a zpátečnictví pokud se jednalo o postavu ze hry.

Karla Havlíčka Borovského popsali studenti velmi věrně. Opět na začátku předeslali, že se tato postava z Českého nebe velmi shoduje se svou reálnou předlohou. Společnou mají satirickou kritičnost, autoritu, odvahu, statečnost. Nemá problém postavit se autoritám. Ve hře se objevuje narážka na jeho pobyt v Brixenu a na Rusko, které Havlíček obdivoval, ale po vlastní zkušenosti změnil názor. Ve hře jsou hodně vyzdvihovány Havlíčkovy Epigramy. Z další tvorby doplnili studenti Tyrolské elegie, Obrazy z Rus a Krále Lávrů. Po lehkém natuknutí doplnili, že byl novinářem. V tomto případě se jednalo o velmi dobře odprezentovanou charakteristiku s jasnou strukturací a promyšlenými body. Mohlo to být i tím, že devatenácté století je studentům bližší.

Poslední vybranou postavou do české nebeské komise byla babička Boženy Němcové, tedy literární postava. Stejně jako komisi trvalo dlouho zvolit posledního člena i ve třídě si nechtěl postavu babičky nikdo vzít. Zásadním problémem byla totiž neznalost tohoto klasického díla. Zjistila jsem, že ani jeden žák z osmnácti přítomných Babičku nečetl. Nakonec se popisu babičky ujaly dívky, které viděly alespoň film a kterým jsem přislíbila podpůrné materiály. Nečekala jsem, že by Babičku měli přečtenou všichni, ale že budu mít až takový problém najít někoho, kdo by toto dílo z českého literárního kánonu znal, mě nenapadlo. Studentky literární předlohu popsaly jako moudrou ženu, která má své zásady, zatímco její odraz v Českém nebi působí jako „vesnická babka“, která se nedrží svých zvyků, jen se snaží sbalit Jana Ámose Komenského, nebo praotce Čecha. Dívkám unikl kontrast pracovitosti a nicnedělání. Babička v Českém nebi sedí s rukama v klíně a nic nedělá. Oproti tomu její literární předloha je celý den na nohou a zajišťuje chod domácnosti.

3.3.3 Hledání parodie

Následující část hodiny byla asi vůbec nejnáročnější. Na základě této vytvořené platformy z charakterů hlavních postav Českého nebe srovnaných s jejich literárními, případně historickými předlohami jsem se chtěla odrazit k jednomu ze základních rysů humoru DJC – parodii. Nečekala jsem, že se bude jednat o snadný úkol jak pro žáky, tak pro mě. Mně samotné trvalo velmi dlouho, než jsem prvek parodie ve hrách DJC rozklíčovala. Po studentech jsem chtěla to samé během jedné hodiny. Měla jim však k tomuto závěru dopomoci práce s postavami a řízený dialog. Přímé slovo parodie jsem z nich musela skoro „vypáčit“, ale nakonec jsme se k němu dopracovali. Co bylo daleko důležitější než můj cíl? Cesta k němu. To jsem zjistila až při zpětném ohlédnutí a reflexi hodiny. Studenti během řízeného dialogu měli mnoho zajímavých postřehů. Povedlo se nám tak obsáhnout práci s postavami, časoprostor i druhy humoru (alespoň v náznaku).

Začala jsem možná až příliš obecnou otázkou: „*Co se s postavami v Českém nebi děje? Když se zamyslíte nad jednotlivými charakteristikami, které jsme si právě vytvořili, co autoři s postavami udělali? Jak je změnili oproti jejich předlohám?*“ Protože byl ve třídě klid, studenti pracovali hezky a chtěla jsem je již pomalu směřovat k diskusi, která měla být náplní celého zbytku hodiny, nechala jsem je mluvit bez jakéhokoliv omezování. Nemuseli se hlásit, nevyvolávala jsem. Studenti se shodli na tom, že autoři selektivně

vyzdvihli pouze některé charakterové rysy postav, které zvýraznili a zveličili. Zásadním krokem v tvorbě postav pro České nebe bylo polidštění velikanů české historie a literatury. Autoři je sundali z pomyslného piedestalu, zbavili je oné ideální bezchybnosti. Těžší už pro studenty bylo určit, jak toho Smoljak se Svěrákem dosáhli. Prvním návrhem byl tělocvik a zpěv, tedy situační komika, zřejmě prvek na první pohled nejzřetelnější. Na to hned reagovali spolužáci, že spíš mluvou, tedy komikou jazykovou. A nakonec někdo zmínil zveličení a pozměnění charakterových rysů. Ptala jsem se, jak je mění, chtěla jsem, aby mi studenti uvedli konkrétní příklad. Vrátili jsme se tedy k charakteristice praotce Čecha, kde jim proměna oproti předloze přišla nejmarkantnější. Ale ani když jsme zopakovali řečené, nedařilo se mi pohnout se z místa. Jediný závěr byl, že jsou postavy polidštěny a zesměšněny. Zkusila jsem jim ještě přidat jako ukázkou práce s postavou Jana Ámose Komenského. Shrnula jsem ho jako učitele národů, který napsal obrovské množství rozličných děl, zasloužil se o rozvoj pedagogiky a didaktiky, ale v Českém nebi se mu nedaří praotce Čecha naučit ani základům. Navíc v českém nebi předvádí jako učitel přesný opak toho, co hlásal za života. Co se žáci učí, má být praktické, užitečné, názorné. V pojetí DJC však zkouší Komenský praotce z „telefonního seznamu“ autorů a děl české literatury. Studenti na základě tohoto příkladu tipovali ironii a satiru. Začali už tedy pátrat ve správné oblasti, ale parodie jim stále unikala. Zeptala jsem se tedy ještě, v jakém čase se hra odehrává a myšlení jaké doby autoři zobrazují. První odpověď mě lehce šokovala, ze zadní části třídy se ozvalo: „*Středověké*.“ Nemusela jsem na to ovšem ani reagovat, protože proti tomuto názoru protestovala celá třída. Ozval se ještě hlas, že se jedná o myšlení moderní. Následovalo zasazení hry do začátku první světové války. Ale ještě chvíli studentům trvalo, než přišli na národní obrození, s jehož diskurzem a myšlením autoři pracují. Nakonec ho odhalili, když jsem je odkázala na seminář. Připomněli si tak pasáž o rukopisech, Hanku s Lindou. Když jsem se ale vrátila k otázce, co se tady děje a jak autoři pracují s ideály národního obrození, dostala jsem se opět pouze k odpovědi, že je zesměšňují. Ve chvíli, kdy mi docházely příklady a připravené prostředky, jak žáky k řešení dovést, se probudil student, který v mých hodinách málokdy něco pronesl, ale když se vyjádřil, buď se jednalo o přesnou odpověď, nebo o „hlášku“, která rozesmála celý zbytek třídy. V tuto chvíli spojil obě možnosti v jednu, protože s naprostou samozřejmostí a jistotou v hlase do ticha pronesl: „*Parodie*.“

3.3.4 Česká nebeská komise septimy A

Předposlední velkou částí uvědomění byla volba české nebeské komise septimy A. Studenti měli již z evokační fáze vytvořených celkem šest komisí, každá skupinka tu svou. Všechny komise měli před očima sepsané na tabuli. Úkolem studentů bylo vytvořit jednu jedinou českou nebeskou komisi pro svou třídu pomocí diskuse a argumentů. Výběr si museli obhájit jak přede mnou, tak hlavně před zbytkem třídy. Ta se mnohdy stala silným soupeřem.

Dvě postavy českých dějin se objevily ve všech skupinách. Protože se nikdo nechtěl ujmout slova jako první, připomněla jsem, že se všechny skupiny shodly na Karlu IV a Janu Ámosi Komenském. Tento výběr všichni studenti znovu schválili. Jen se opět ptali, zda platí stejná kritéria pro výběr a jestli osoby vybrané do jejich komise musely skutečně zemřít do roku 1914. Potvrdila jsem, že kritéria platí a že Masaryk ani Cimrman tedy do komise neprojdou. Ve chvíli, kdy jsem psala na tabuli jméno Karla IV, zkusila jsem položit provokativní otázku, zda to byl vůbec Čech. Čekala jsem suchý souhlas. Reakce studentů pro mě byla velmi příjemným překvapením. Začali mě všichni náraz zaplavovat důkazy, proč do české nebeské komise patří. Argumentovali například tím, že se Karel IV. narodil v Praze, měl matku Češku, mluvil česky a hlavně tím, že se zasloužil o rozkvet naší země.

Druhou postavou, která se dostala do jejich komise z prvního kola výběru, byl Jan Ámos Komenský, učitel národů. Studenti se na něm jednohlasně shodli a vzhledem k rozboru postavy z Českého nebe a připomenutí faktů o její předloze, nebylo moc o čem diskutovat. V tomto případě jsem další argumenty nevyžadovala.

Tím, že se studenti o slovo nemuseli hlásit, bylo občas složitější probíhající diskusi sledovat. Nechtěla jsem je ale omezovat a brzdit, do řeči si skákali málokdy a moje přidělování slova by jen narušovalo spontánnost projevů.

Další výběr členů komise už nebyl tak jednoduchý. Občas padl návrh na oblast, ze které další postavu vybrat, jindy jméno, které ale vzápětí někdo jiný vyloučil. Protože se sice rozvířila diskuse, ale nevedla k výsledkům, pobídla jsem studenty k vytvoření kritérií, podle kterých budou svou komisi volit.

Kritéria ustanovili celkem tři. Nejzásadnějším pro studenty byly činy vykonané pro český národ a zásluhy o jeho rozvoj. Druhým kritériem se stala různorodost poroty. Studenti nechtěli komisi složenou pouze z panovníků nebo umělců - považovali za

důležité, aby měl u komise každý svoje zastání. Třetím, a zároveň posledním, stanoveným pravidlem pro výběr byla světoznámost. Nestačilo být významným pro národ jako takový, měřítkem vhodnosti pro „přijímací řízení“ bylo i to, jak se vybraná známá osobnost proslavila ve světě.

Jako třetího člena komise navrhl jeden ze studentů, hlavně na základě druhého posuzovacího měřítka - různorodosti, vědce. Nad vhodností zrovna tohoto oboru se strhla poměrně bouřlivá debata. Zvláště jedna studentka si dovolila kontrovat, že česká věda v rámci světové nic neznamena. Ten samý student ale obratně vyjmenoval hned několik příkladů, kdy česká věda přispěla významným objevem: „*Kdo vymyslel silon a kdo vymyslel čočku a kdo našel buňku?*“ Divíš, jméno, které se objevilo v původní komisi jedné skupiny, nepřišlo studentům dostatečně proslavené. Ve chvíli, kdy uznali význam české vědy a rozhodli se nějakého vědce do komise zařadit, napadl je Otto Wichterle. Ten se nicméně „nevešel“ do stanoveného časového rámce. Třetím členem komise se tedy stal Jan Evangelista Purkyně.

Nejdelší debata se vedla nad přítomností literáta a ženy. Na čtvrté místo chtěli studenti povětšinou dosadit někoho významného z oblasti české literatury. Ovšem padla v tuto chvíli také otázka, zda někdo takový součástí komise být vůbec musí. Opět jsem proto zopakovala daná kritéria a doplnila, že výběr oboru, ze kterého své osobnosti zvolí, je jen a jen na nich. Přesto nad spisovateli uvažovali. Zajímavé bylo, že v tomto výběru původně Božena Němcová zmíněna nebyla. Její jméno se do debaty připletlo až ve chvíli, kdy se studenti rozhodli, že budou demokraticky hlasovat. Mezi návrhy se dostala jména zmíněná nyní v diskusi a také jsme do toho výběru přidali i osobnosti navržené do původních komisí. Mezi jmény, ze kterých studenti vybírali, se objevil nejprve Karel Hynek Mácha, následoval Karel Havlíček Borovský, František Palacký, Božena Němcová. První dva jmenovaní stáli ve výběru proti sobě. Jako první byl zmíněn Mácha. Studenti argumentovali tím, že jako jediný dosáhl světové úrovně (nezmínili, že v romantismu). Oproti tomu přišel jeden student s velmi odvážným tvrzením: „*Mácha psal o hezkejš věcech, aby se politice vyhnul. Aby ho všichni měli rádi.*“ Jako protinávrh uvedl Havlíčka, který se v původních komisích nevyskytl ani jednou. Jednou z možností se stal až po zhlédnutí Českého nebe. Mezi jeho zmíněnými zásluhami stálo, že se zasloužil o vznik moderní novinařiny a že bojoval za češství a český národ. Třída se v tuto chvíli dělila zhruba na dvě poloviny, proto se studenti rozhodli skutečně hlasovat. Zrekapitulovali jsme,

kdo se dostal do užšího výběru. Když jsme zmínili Palackého, studenti se u něj ještě pozastavili. Líbil se jim jako politik a spisovatel dohromady, zároveň coby silná osobnost národního obrození. Vzhledem k tomu, že se v prvotních komisích vyskytl hned třikrát, byl zvolen. Dívky se ještě snažily do komise dosadit již vícekrát zmíněnou Němcovou. Ale neuspěly, odpor mužské části třídy byl tak silný, že se jim Němcovou do komise dostat nepodařilo.

Další oblast umění, v rámci níž studenti volili, byla hudba. Pomyslně mezi sebou bojovali dva skladatelé: Bedřich Smetana a Antonín Dvořák. Díky větší slávě ve světě nakonec zvítězil Antonín Dvořák. Studenti o této volbě ani příliš nediskutovali. Byla to asi nejrychleji vybraná postava české historie, kromě prvních dvou osobností, které měly absolutní shodu již z evokace. Studenti odůvodnili svůj výběr tím, že se jedná o umělce, jehož obor v komisi ještě nemá zastoupení, je to osobnost velmi úspěšná i ve světovém měřítku. Dokonce zmínili i morální aspekt výběru, se kterým se setkali v rámci hry.

Zbývalo poslední neobsazené místo. Němcová byla do pléna nabídnuta ještě naposledy, ale tentokrát se návrh nedočkal ani odpovědi. Protože bylo ticho, zeptala jsem se, jestli neprojde ještě někdo z nabízených spisovatelů. Studentům však Palacký jako zástupce z oblasti české literatury stačil. Dovolila jsem si tedy zeptat, zda nechtějí do komise přeci jen dosadit i nějakou ženu. Následovala vlna vtipů ze strany pánského osazenstva. Nestačilo pouhé protažené „nééé“, ale přidali mezi návrhy Hanku nebo Lindu, popřípadě kněžnu Libuši, jako postavu čistě fiktivní.

Na chvíli jsem se v této fázi se studenty zastavila u pojetí ženy u Címrmanů. Na mou otázku: „*Jak je pojata žena u Címrmanů?*“ jsem dostala jednoznačnou odpověď: „*Správně!*“

Shrnuli jsme situaci v této poslední hře, kde ženě chce dát prostor pouze Jan Ámos Komenský. Nakonec výběru předchází dlouhá diskuse, ze které vzejde jediná žena v komisi a to babička Boženy Němcové, tedy fiktivní literární postava. Postavy z Českého nebe, potažmo autoři Smoljak se Svěrákem, nenašli v české historii jedinou reálnou ženskou postavu, která by stála za zařazením do komise. U Svěráka se Smoljakem se však jednoznačně jednalo o autorský záměr. Tento výběr mohl sloužit k většímu pobavení publika, výborně také zapadal do obvyklého pojetí ženy u Címrmanů. Babička navíc dobře pasovala do pomyslné dvojice s praotcem Čechem. Ale proč měli studenti problém najít

ženu, kterou by do komise přidali? Ptala jsem se, zda najdou v českých dějinách nějakou ženu, která by za zařazení do komise stála. Tvrdili, že do roku 1914 o žádné nevědí, až po roce 1914 by se jim to mohlo podařit. Jediným návrhem, který padl, byla Marie Terezie a tu vyloučila rovnou studentka, která ji zmínila. Marie Terezie prý nebyla Česka a Čechy zřejmě neměla ráda. Překvapilo mě, že sami studenti chtěli slyšet od sebe navzájem, jakou ženu by byli schopni najít po roce 1914. Ani ve dvacátém století na nikoho nepřišli. Proč to tak je? Prvními reakcemi byly vtipy: „*Protože jsou chlapi šovinistický prasata.*“ „*Protože prostě musí být v kuchyni!*“ Následovaly už solidnější názory, čím je to způsobeno. Před rokem 1914 podle studentů záviselo hlavně na chápání postavení ženy v té době. Ženy neměly hlasovací právo. Jedna studentka vystoupila s názorem, že pokud má komise skutečně rozhodovat o tom, kdo bude moci vstoupit do nebe a kdo ne, měl by být v komisi někdo, kdo nemyslí úplně politicky, ale lidsky. Sice se jí dostalo odpovědi jednoho ze studentů: „*Já bych od lidovosti upustil,*“ ale vhodnost zařazení ženy do české nebeské komise byla nakonec všeobecně schválena. Zbývalo vymyslet, která žena bude mít tu čest. Naposledy se do diskuse dostala Božena Němcová. Sice zhruba polovina třídy koukala nesouhlasně, že by to měla být zrovna Božena Němcová, i když morální aspekt by jim rozhodně nevadil. Ve chvíli, kdy řekli, že už nikoho lepšího nevymyslí a jedna z našich největších spisovatelek by se stala nouzovou možností, přišel jeden ze studentů s Anežkou Českou. Chvíli se ještě vedla polemika nad tím, jestli by Božena Němcová nebyla přeci jen výhodnější volbou vzhledem k tomu, že by měla nepochybně větší pochopení pro lidské hříchy než svatá Anežka Česká. U Anežky ale nakonec převážily dobré skutky, které vykonala. Studenti zmínili zakládání špitálů a sirotčinců. Rozhodli se doufat v její shovívavost a laskavost při výběru koho do nebe vpustit a koho ne.

Septima A si nakonec svou českou nebeskou komisi sestavila z Karla IV, Jana Ámose Komenského, Jana Evangelisty Purkyně, Františka Palackého, Antonína Dvořáka a Anežky České.

Pro úplné uzavření této části hodiny a před otevřením diskuse na téma češství a českého vlastenectví jsem se ještě ptala, zda by studenti zvolili svou komisi jinak, pokud by ji vybírali za účelem divadelního ztvárnění. Rozhodně by v tom případě volili známější postavy a postavy, které by poskytovaly větší potenciál pro humorné ztvárnění a případnou parodii.

Bohužel na probrání této otázky už nebyl čas, protože na poslední velkou diskusi a závěrečnou reflexi zbývalo 35 minut. S tímto vědomím jsem se u této hypotetické možnosti nezdržovala, ačkoliv by mohlo být velice zajímavé sestavit ještě druhou komisi pro divadelní hru a navzájem je porovnat. Při větší hodinové dotaci bych se v této třídě nebála zadat vytvoření části scénáře pro jejich sestavenou komisi. Vzhledem k jejich inteligenci, kreativitě, ochotě spolupracovat a schopnosti skupinové práce by z toho nepochybně vznikly zajímavé kusy.

3.3.4.1 Postřehy a zajímavosti ze skládání české nebeské komise septimy A

Prvním, velmi důležitým a pozitivním překvapením pro mě byla aktivní diskuse. Studenti se do ní pustili s vervou, své názory napadali, hájili, hlasovali. Občas se častovali vtipnými či méně vtipnými poznámkami, ale vše zůstávalo v mezích slušnosti a v přátelském duchu. Atmosféra byla pracovní, ale velmi uvolněná a prosycená humorem. Se studenty se nám povedlo vytvořit prakticky ideální podmínky k práci. Jen málokdy jsem musela do diskuse zasáhnout svými otázkami. Pouze dvakrát se ve třídě rozhostilo ticho, proto jsem poskytla podnět k dalšímu výběru. V ostatních případech jsem se ptala jen proto, že jsem se chtěla určitého tématu dotknout (např. ženská otázka).

Jako začínající učitel jsem měla pocit, že se musím připravit na všechny varianty, že by mě žáci neměli „nachytat na švestkách“. Snažila jsem se tedy odhadnout, koho v jejich výběru mohu očekávat, abych byla připravená na všechny možnosti. Brzy jsem zjistila, že tento přístup není možný. Pojmout do přípravy na diskusi na takto komplexní téma všechno zkrátka není reálné. Nakonec jsem se snažila připravit, jak nejlépe to šlo, ale dopředu jsem se smířila s variantou, že ani učitel nemůže vědět všechno a že i učitel může udělat chybu. Doufala jsem, že bude stačit precizní příprava, všeobecný přehled a selský rozum. Nakonec pro mě bylo překvapením, že jsem byla skutečně pouhým moderátorem diskuse především díky tomu, že studenti měli chuť diskutovat. Mít možnost podobnou hodinu zrealizovat ještě jednou, asi bych se se studenty pustila do hlubší diskuse, která by ovšem skutečně vyžadovala široký všeobecný přehled a velkou rychlost reakcí. Bylo by zajímavé studentům oponovat, do diskuse se jim vmísit. Provokovat otázkami, aby museli svůj výběr opravdu obhájit argumenty. To ovšem u této hodiny nebylo mým cílem. Nechtěla jsem je viklat ani někam navádět. Šlo mi především o jejich názor, který mi jasně demonstrovali i bez velké pomoci.

Zajímavé bylo samotné pozorování formování komise. Co výběr komise vlastně utvářelo?

Zastavme se nejprve u kritérií, která si studenti sami stanovili. Jak bylo již zmíněno výše, nejdůležitější pro ně byly vykonané činy pro národ, různorodost komise a světoznámost. Nutno říci, že studenti svým kritériím dostali takřka beze zbytku. Ve všech šesti případech se jedná o osoby, které byly českému národu nějak prospěšné a nepochybně patří k významným osobnostem české historie. V komisi najdeme nejznámějšího panovníka, který zároveň vyhrál anketu Největší Čech; učitele národů, didaktika, spisovatele v osobě Jana Ámose Komenského; historika, politika, spisovatele a obrozence pod jménem Františka Palackého. Dále vědce; skladatele; a nakonec zástupkyni svatých a ženského pohlaví.

Při přípravě hodiny jsem měla trochu strach, jestli se studenti nenechají příliš zviklat výběrem Smoljaka se Svěrákem. Velkým překvapením bylo porovnání komisí. Pouze Jan Ámos Komenský tvoří propojující prvek obou komisí. Shoda s autory Českého nebe by se tedy rovnala pouhým sedmnácti procentům.

Navíc, pokud porovnáme závěrečný výběr s původními šesti komisemi, zjistíme, že pouze dvě postavy se dostaly do komise rovnou z prvního kola výběru. Palacký byl zvolen až po dlouhé předchozí diskusi, ačkoliv původně dostal tři hlasy z šesti možných. Dvořák „předběhl“ Smetanu, ačkoliv měl v původním výběru o jeden hlas méně. Zde nakonec volbu studentů s největší pravděpodobností ovlivnilo České nebe, dodalo postavám totiž i morální aspekt. A poslední dvě postavy vzešly až z diskuse, v evokační fázi navržené vůbec nebyly. Možná pouze jisté zařazení do kategorií – vědec a žena – bychom jim mohli přiznat.

Ještě snad několik poznámek k jednotlivým postavám, ať už se ve výběru studentů objevily, nebo ne.

Osobně jsem čekala, že se v komisi objeví Rudolf II Habsburský, nebo Marie Terezie. Jak ale bylo zmíněno i při hodině v souvislosti s Marií Terezií, studenti Habsburky nemají příliš spojené s přátelským přístupem vůči českému národu. Navíc role panovníka byla jednohlasně obsazena Karlem IV.

Ptala jsem se studentů, proč vlastně autoři Českého nebe tohoto významného panovníka do výběru nezařadili. Jako možné příčiny studenti viděli jeho cizí původ, ale především velkou sílu osobnosti, která by nešla dohromady s vůdčí pozicí svatého Václava.

Dalším překvapením bylo, že naopak svatý Václav nakonec vypadl z výběru, ačkoliv byl v původních komisích zmíněn hned čtyřikrát. V rámci diskuse ho studenti ani nezmnínili.

A konečně Božena Němcová. Bylo zajímavé, že i přes to, že Babičku nikdo ze studentů nečetl, považují ji za součást kánonu české literatury. Zopakovali dokonce i repliku použitou v Českém nebi, že i kdyby Božena Němcová nenapsala nic jiného než Babičku, svoje místo v českém nebi by měla mít jisté. Pak ale vyvstává otázka proč. Pro studenty je toto dílo dnes zjevně již čtenářsky nepřitažlivé, pokud se v celé třídě nenašel jediný žák, který by znal Babičku jinak než díky filmu Antonína Moskalyka, nebo Františka Čápa. A ani v tomto případě se nejednalo o většinu třídy. Mnozí ze studentů se s Babičkou setkali pouze v učebnici a prostřednictvím výuky. Proč se tedy snažili (ačkoliv se jednalo především o dívky) Boženu Němcovou do komise prosadit a obráceně, pokud Babičku vidí jako významné dílo české literatury, proč ho nikdo z nich nečetl. Tady můžeme jenom hádat. Je možné, že studenty pouze nenapadla jiná žena a že naše národní historie je v této oblasti skutečně chudá, a proto tedy byli ochotni zvolit Boženu Němcovou. Možná se nechali ovlivnit stále dokola omílaným tvrzením, že Babička Boženy Němcové prostě je základ kánonu české literatury. Přijali to tedy jako fakt, aniž by si tvrzení potřebovali ověřit vlastní čtenářskou zkušeností. Troufám si tvrdit, že určitý podíl viny na tom bude mít i povinná četba. Neúprosný seznam daných knih, do kterých jsou studenti nuceni vnější motivací.

S přítomností Boženy Němcové, či babičky v komisi souvisí také ženská otázka. Jak vidí význam ženy osmnáctiletí adolescenti? Část názorů byla pronesena pouze za jediným účelem – pobavení spolužáků. Ale stejně se v průběhu hodiny ukázaly zajímavé skutečnosti i stereotypy.

Do původních komisí se žena dostala vždy maximálně jedna, a to ve čtyřech případech ze šesti. Dvě skupiny nepovažovaly za důležité ženu do výběru zařadit. Jak již bylo zmíněno výše, z žen studenty napadla Božena Němcová, Marie Terezie a Libuše.

Božena Němcová, jako asi nejvýznamnější česká spisovatelka, nad kterou se ale ve třídě vedla nejdelší debata vůbec a která nakonec pro žáky znamenala spíše nouzovou možnost. Marie Terezie - přestože významná panovnice pro české země, Rakušanka z rodu Habsburků. A konečně Libuše, tedy fiktivní literární postava z Jiráskových Starých pověstí českých. Božena Němcová byla sice zmíněna vícekrát v průběhu diskuse nad společnou komisí, ale vždy pouze s podporou pár jednotlivců. Prvních pět míst ze šesti suverénně obsadili muži. Až já jsem vyvolala diskusi nad ženou jako součástí jejich komise. Dívky ze třídy ženu do komise dosadit chtěly, jen nevěděly kterou. Pánská část třídy se k této otázce buď nevyjadřovala a čekala, co se z diskuse vyvine, nebo byla v opozici. Přestože většina negativních reakcí byla pronesena ve vtipu, vypadalo to, že někteří chlapci nevidí ženu jako sobě rovnou. Hlavním argumentem, díky kterému se žena do komise přeci jen dostala, byla její lidskost. Skoro se zdálo, že oproti ženám jsou muži pouze chladní kariéristi. Překvapilo mě, že přítomnost ženy v komisi nikdo nepropojil s druhým kritériem pro výběr komise - různorodostí. Očekávala bych, že pokud budou žáci trvat na různorodosti komise z pohledu profese, z pohledu pohlaví bude přítomnost alespoň jedné ženy podmínkou. Nebylo to tak, ačkoliv jedna ze studentek nakonec díky argumentu lidského přístupu pánskou část třídy porazila.

Je trochu smutné, že Božena Němcová pro studenty představovala pouze nouzovou možnost a jiná je nenapadala. Nedokázali najít ženu, kterou by chtěli zvolit, ani v období po roce 1914. Nakonec dostala šanci svatá Anežka. U té byl prvek pochopení pro lidské slabosti a poklesky a také aspekt lidskosti dostatečně silný. O naší době hodně vypovídají i obavy studentů o to, jak by se Anežka postavila k prohřeškům týkajícím se morálního aspektu. V jednu chvíli se z tohoto důvodu dokonce vrátili spíše k Němcové, protože ta byla svému manželovi nevěrná, proto by měla daleko větší pochopení. Ve prospěch Anežky ale mluvily vykonané skutky, které vypovídají o jejím dobrém srdci, pochopení a lásce k bližnímu. Proto ji studenti svěřili svou důvěru i v oblasti hříchů.

3.3.5 Debata o češství, vlastenectví, velkých postavách naší historie

Abych tento vyučovací blok stihla se studenty ještě alespoň částečně zreflektovat, zbývala nám na poslední část uvědomění, tedy na debatu o češství, české povaze, vlastenectví a jiném, poslední půl hodina. Měla jsem v plánu nahlédnout pod pokličku

názorů dnešního adolescenta. Dle reakcí studentů se mi to i povedlo. Dotkli jsme se společně velmi zajímavých témat, ke kterým studenti měli co říci. Bohužel jsme nestihli probrat všechny aspekty a nemohla jsem nechat plynout debatu úplně samovolně. Vymezené množství času bylo neúprosné. I tak se jednalo o debatu bohatou na zajímavé a různorodé, mnohdy velmi nečekané, názory.

Máme opravdu velké postavy české historie, na které můžeme být pyšní?

Tato otázka zřejmě připadala studentům probraná již dostatečně. Dostalo se mi pouze dvou odpovědí. Opět se ukázalo, že je jim moderní historie podstatně bližší. Jeden student řekl, že pokud ne pouze do roku 1914, tak velké postavy máme - Masaryk. Jedna studentka ještě znovu zmínila, že je důležité, jak nás určitá osobnost proslavila za hranicemi. Překvapivě zvolila za příklad Karla IV. a ne postavu z moderní doby. Možná bylo zbytečné tuto otázku vůbec položit vzhledem k tomu, že studenti viděli České nebe, zvolili si vlastní komise a následně komisi sestavenou z postav, které považují za významné pro národní historii. Mým původním záměrem bylo tuto otázku nastolit ještě jednou, abych zjistila, jestli studenti vybírali komisi jen proto, že museli, a volili tak nejmenší zlo z naší „chabé“ historie, nebo jestli považují naši historii za bohatou na velké osobnosti a mají tedy z čeho vybírat. Bohužel jsem ji položila málo provokativně, proto to vypadalo, že se v probíraném opakuji a studenti neměli chuť na ni reagovat. Berou jako samozřejmost, že máme významné osobnosti a že jsme toho světa i jako malá země dali poměrně hodně.

Autoři si troufli zesměšnit velké postavy české historie. Vypovídá to něco o nás?

Ačkoliv jsem očekávala především rozbor české povahy. Studenti začali polemizovat nad tím, zda jsme vlastenci. V této části diskuse zaznělo hodně hlasů a všechny tvrdily prakticky to samé. Češi jsou vlastenci, pouze pokud se jim to zrovna hodí. Především když získáme medaili z některé sportovní disciplíny na olympiádě nebo mistrovství světa. V rámci diskuse se objevil jeden velmi zajímavý pojem, který pobavil a zároveň rozhodně stojí za zmínění. Češi podle studentů praktikují „*instantní vlastenectví*“. Při získání zlaté medaile jsme vlastenci všichni, ale v mezích pouze kritizujeme a pomlouváme. Jsme podle nich schopni se vybičovat k vlastenectví jen ve chvíli, kdy se „něco“ děje. Překvapivé bylo, že jediným příkladem, který studenti uvedli, byla sportovní událost. Vůbec se do diskuse nedostala vážnější témata jako válka, obecné ohrožení, politická situace apod. Je pravda, že politická situace v České republice je klidná v porovnání

s mnoha jinými státy, ale studenti s tímto jevem nepracovali ani jako s příkladem z minulosti, ani jako s hypotézou do budoucna. Samotná potřeba vlastenectví a semknutí se, aby přežil národ i jednotlivci, je nenapadla.

Je naše historie tak „blbá“, nebo jsme blbci my, že si jí nevážíme a děláme si z ní jenom srandu?

Provokativní otázky zabíraly u této věkové skupinu velmi dobře. Názory se různily a nemálo studentů se chtělo projevit. Většina kritizovala spíše nás samé, že si historie nevážíme. Pro část studentů bylo něco pravdivého na obou částech otázky. Takřka všichni souhlasili s názorem, že ne každá část historie je ukázková. Například komunistická éra ve dvacátém století je v národních dějinách dle studentů přímo ostudou, která nás významně zbrzdila ve vývoji, ale na velkou část historie být pyšní můžeme. Zmínili, že jsme sice malá země, ale máme relativně konstantní rozlohu a hranice, což oceňují. Naši starší historii bychom si podle nich měli uchovat.

Má tedy cenu připomínat i Praotce Čecha, Libuši, Přemysla Otáče?

U této otázky měly odpovědi rychlý vývoj. Nejprve se ozvalo, že ta doba je až příliš vzdálená a vytváří nesmyslné ideály. Následovaly bleskové reakce z více stran. Ve většině případů studenti tvrdili, že se sice jedná o pověsti, ale i ty patří k národní historii. Někde jsme s výkladem historie začít museli a začít například až od Palackého by bylo nesmyslné. Úplný počátek, včetně bájného, českého národa by studenti nadále připomínali, ačkoliv se podle nich nejedná zrovna o nejzajímavější část našich dějin. Daleko podstatnější než se vracet k národním kořenům jim však připadalo poukázat na to, co všechno dokázala dát tak malá země celému světu (tramvaj, oblouková lampa).

A jací jsme vlastenci, když nás porovnáte s dalšími národy, které blíže znáte: s Angličany, Francouzi, Němci, Rakušany, Američany...

Tato otázka rozpoutala debatu, jež se dala poměrně těžko sledovat a zahrnovala několik témat. Reakce studentů bychom mohli pomalu přirovnat ke „kolektivnímu proudu vědomí“. Na velmi malém časovém prostoru se vyjádřili nejen k míře vlastenectví v porovnání s ostatními národy, ale i k obrazu typického Čecha a k tomu, co všechno míru vlastenectví může ovlivňovat.

České vlastenectví se s americkým ani anglickým nedá srovnat. Vlastenectví Američanů je až přehnané, ale jinak všechny jmenované národy jsou na svoji vlast podstatně víc hrdé, než jsme my Češi. Studenti tuto myšlenku propojili s představou typického Čecha, což pro ně představuje pojem ryze negativní. Jedná se o člověka, který miluje pivo a fotbal, je tlustý, zpocený, mastný, s ponožkami v sandálech, který se jen vyvalí na pláži a vytáhne z tašky řízek. Vzápětí ale svorně poznamenali, že nikoho takového vlastně ani neznají. Že je to spíše územ daná představa, na kterou je těžké být hrdý. Podle studentů možná vlastenci sice jsme, ale nehlásíme se k tomu. Veřejně vlastenectví přiznáváme jen u sportovních událostí, kde máme šanci na výhru, jinak zůstává skryto hluboko uvnitř. Někteří tvrdili, že je rozdíl i v pojetí vlastenectví mezi jednotlivými generacemi, kdy mladí chtějí co nejdříve vycestovat do ciziny a nejlépe se z Čech odstěhovat nadobro. Stejně tak je podle nich odlišný postoj k vlastenectví v Čechách a na Moravě, ve městě na venkově. Na Moravě a na venkově mají obyvatelé podstatně větší národní cítění. Jiní studenti ovšem kontrovali, že není možné takto generalizovat. Vnímání vlastenectví sice závisí na výchově a prostředí, ale liší se člověk od člověka, aniž by záleželo na tom, zda pochází z Čech či Moravy a zda je mu patnáct nebo devadesát.

Velmi významným činitelem, který ovlivnil národní cítění, byl podle studentů komunismus. Zabrzdil náš vývoj, zavřel hranice. Způsobil, že mnoho lidí svou zemi opustilo nebo alespoň opustit chtělo. Po otevření hranic následovala veliká euforie se snahou využít nových možností a znovu objevit svět. Dnes, kdy jsme od sametové revoluce vzdáleni více než čtvrt století, už opět bereme možnost cestování a volného pohybu přes hranice jako samozřejmost. Na komunismus zůstala hořká vzpomínka v podobě zpomaleného vývoje, a tím i pomyslného připojení naší země k východní Evropě, nikoliv k západní, kam bychom směřovali raději.

Lež pro národ – ano, nebo ne?

Tato otázka třídu rozdělila. V konečném hlasování po debatě se 10 studentů rozhodlo pro ano, dva pro ne a ostatní se nevyjádřili. Celkově tedy lež obhájenou dobrým úmyslem spíše schválili. Mezi argumenty obhajujícími lež pro národ se objevily následující myšlenky. Mnoho věcí, které vznikly díky rukopisům, by vůbec neexistovalo. Nikomu tato lež neublížila. (Spory o rukopisy nebrali studenti v potaz.) Lež podle nich

nebyla ta nejlepší cesta, ale něčím se vlastenectví zažehnout muselo. Protistrana argumentovala tím, že něco postaveného na lži, nemůže mít trvalý charakter. A navíc, ačkoliv má lež vlastenecký základ, celý národ by ji pak mohl brát jako precedens, všichni by měli pocit, že pro dobrý účel se lhát může. Ačkoliv se jednalo o silné myšlenky s racionálním základem, nakonec převážila shovívavost vůči autorům rukopisů. Studenti připomněli, co vše na základě rukopisů vzniklo. O co všechno bychom bez nich byli ochuzeni. Ve chvíli, kdy začali polemizovat nad tím, jak by asi vypadala tvorba ovlivněná rukopisy, kdyby rukopisy vůbec neexistovaly, jsem diskusi přerušila. Jednalo se už o přílišné teoretizování, na které neexistuje odpověď a hodina se neúprosně chýlila ke konci. Zbýval čas už na poslední velkou otázku...

Má český národ trvat dál a máme si zachovat češtinu, nebo už jen EU, angličtina jako esperanto a „kamarádčoft“ s United States?

Po položení této otázky nastalo ve třídě na pár vteřin hrobové ticho a skoro všechny pohledy se stočily k jednomu ze studentů, který studoval ve Velké Británii, miluje angličtinu, chce odcestovat z České republiky, má vyhraněné názory a většinou se je nebojí prezentovat. Chvilí to vypadalo, že nebude chtít vystoupit se svým názorem, který stejně všichni znají, veřejně před celou třídou, ale nakonec se odhodlal, ačkoliv k relativně umírněnému projevu. Češtinu by nezavrhl úplně, ale angličtina by pomohla světovosti. Úroveň angličtiny v Praze je podle něj ještě přijatelná, ale na Moravě... Ostatní kontrovali: „A k čemu potřebuje Moravák z Frenštátu pod Radhoštěm umět anglicky?“ Většina studentů se ztotožňovala s názorem, že kdo potřebuje, se anglicky naučí, že tedy není žádný důvod, proč češtinu ztracovat. Přesto myšlenka na úplný zánik češtiny byla vyslovena nahlas. Ostatní se začali bouřit, že to není možné, že nikdo nezavrhne češtinu ze dne na den a že se rozhodně nestane ani to, že by čeština vymizela postupně pod tlakem ostatních jazyků. Jeden ze studentů připomněl tolik skloňované národní obrození, kde byla také pouze hrstka jazykovědců a pár dalších, co chtěli český jazyk zachránit, a povedlo se jim to. Někdo takový by se v případě nouze určitě objevil znovu.

Angličtinu označili jen za trend. Stejně jako za Rakouska-Uherska ovlivňovala češtinu němčina, za komunismu ruština, nyní ji ovlivňuje angličtina. „Český jazyk je jako takový virus, přežil všechno, takže ani angličtina ho nezničí.“ Velkým tématem v rámci této části diskuse se staly přejímky z angličtiny a rychlost, kterou se začleňují do češtiny.

Překvapením bylo množství jmenovaných příkladů, včetně písemné podoby, nad kterými studenti diskutovali: *share – sharovat - šérovat, like – lajkovat, meeting – mítink, Hawai - Havaj, juice – džus...* Přestože hrstka studentů tvrdila, že čeština pod vlivem tak rychlého přejímání z angličtiny musí časem zaniknout, ostatní oponovali, že se jedná především o pražský jev, že to není úkaz celoplošný. Navíc je, podle nich, daleko pravděpodobnější, že se rozšíří slovník lidí, než že by měl náš jazyk vyhynout.

Nakonec studenti vymysleli ještě dvě teorie o budoucnosti jazyků. V první z nich odvážně tvrdí, že se na celém světě bude mluvit pouze rusky, anglicky, čínsky, popřípadě dalšími dvěma až třemi jazyky, ostatní jazyky zmizí, budou zapomenuty. Oproti tomu druhá teorie byla o něco umírněnější. Studenty napadlo, že by se podobné slovanské jazyky mohly spojit do jednoho. Konkrétně zmínili slovenštinu, češtinu a polštinu, tedy jazyky západoslovanské větve. V každém případě předpokládají, že se čeština bude zjednodušovat. Jedna ze studentek toto téma hezky uzavřela kratší úvahou, díky níž se v očích většiny studentů dvě výše zmíněné teorie zbouraly jako domeček z karet. Položila jednoduchou otázku, jestli si ostatní dokáží představit, že odcestují na druhou stranu světa a tam najdou úplně to samé, co doma. Ačkoliv se spolužáci pokusili argumentovat, že by se nejednalo o úplně identický jazyk, spíš nářečí, poprvé padlo, i když v náznaku, spojení jazyka s kulturou. Vzhledem k času jsme neměli možnost se tomuto tématu věnovat více. I pouhý náznak nicméně stačil, aby se studenti shodli na angličtině jako mezinárodním esperantu, ale pouze v případě, že ostatní jazyky zůstanou zachovány. Nutno ovšem dodat, že již zmiňovaný student s nejkontroverznějšími názory si svůj pohled ponechal takřka beze změn.

Jak si vysvětlujete, že anketu o Největší Čech mohl skoro vyhrát Jára Cimrman, kdyby nebyl vyřazen?

Tuto otázku jsem zvolila jako poslední, protože mi přišlo, že zastřešuje téma celé hodiny. Propojuje v sobě postavu Járy Cimrmána, hledání českého velikána a mnohé vypovídá také o české národní povaze. Nepočítá s velkými časovými nároky a zároveň ideálně zakončuje část uvědomění.

Hlavní odpověď se ozvala hned po položení otázky: „*Češi jsou vtípálci.*“ Vypadalo to, že k tomu nebude co dodat, ale studenti přidali ještě jeden příklad jako podpůrný argument pro toto tvrzení. Připomněli sčítání obyvatel, kde se značné procento Čechů

přihlásilo k náboženství Star Wars. Jedna studentka doplnila ještě jeden možný pohled. Podle ní Češi hledali ideálního Čecha, a tak si ho vytvořili. Vymysleli si takového svého patrona...Járu Cimrmana. Bylo poměrně zajímavé, že Járu Cimrmana vidí skutečně jako ideál bez chybičky. Nikdo ze studentů nepřipomněl, že se rozhodně nejedná o dokonalou postavu, ačkoliv je tak prezentován. Unikla jim Cimrmanova pseudovědeckost. Přestože byl mistrem slepých uliček, v jejich očích zřejmě zůstává hlavně mistrem.

3.4 REFLEXE

Jak jsem již vícekrát zmínila, časové rozvržení nebylo zvlášť mylné, ale ani dokonalé. Rozplánovat čtyři vyučovací jednotky tak, aby došlo na vše, co se má v hodině probrat, není jednoduché. Na reflexi bohužel nezbylo tolik času, kolik jsem si původně představovala. Měla jsem v plánu studentům položit celkem tři otázky, na které měli odpovídat písemnou formou, každý sám za sebe. *Co jsem se dozvěděl o sobě? Co jsem se dozvěděl o ostatních? Co si z téhle hodiny odnesu?* Ačkoliv by první dvě otázky byly velmi zajímavé s ohledem na téma diskuse, z časových důvodů jsem volila nakonec poslední ze zmiňovaných: „*Co si z této hodiny odnesu?*“ Přesto se i do této jediné ve výsledku další dvě promítly také.

Studenti věděli, že budou odpovídat anonymně, i to, že se mnou spolupracují naposledy. Měli tedy volnou ruku, mohli napsat cokoliv. I vzhledem k tomu, že neměli nabídnutá řešení a nestačilo své emoce pouze zaškrtnout, je těžší výsledky zobecnit. Přestože byly odpovědi krátké, většinou psané heslovitě, přinesly zpětnou vazbu hodnou pozastavení. Nejčastěji studenti psali, že je překvapil názor ostatních. Zarazilo je, kolik je ve výsledku ve třídě vlastenců. Většina studentů z této třídy plánuje vycestování za hranice alespoň v rámci studijního pobytu, jiní už na výměnném pobytu v zahraničí byli během studia na tomto gymnáziu. Možná proto pro ně bylo velké překvapení, jak mají svou republiku rádi. Navíc je skvělé, pokud po sedmi letech společného studia mají studenti možnost o sobě zjistit ještě něco zajímavého a podnět nejen k poznávání, ale i k sebepoznávání jim přinese právě učitel.

Čtyři studenti v reflexi zmínili význam Čechů pro svět. Myslím, že většina z nás – jak z řad studentů, tak i zbytku populace – není zvyklá přemýšlet o významu naší malé země pro svět už proto, že většinu času obdivně vzhlížíme k Západu, který se snažíme dohonit. Navíc pověstné americké vlastnosti jako sebedůvěra, sebevědomí, stále pozitivní

přístup a sebe prezentace nepatří zatím tak úplně do českého vínku. Během této série hodin měli studenti možnost se nad tématem češství a významu Čechů pro svět pozastavit a zamyslet. Sami vyjmenovali nespočet českých vynálezů a mnoho pro český národ významných osobností. S takto koncentrovaným shrnutím se v každodenním životě nesetkávají.

Několikrát ocenili samotnou diskusi. Přestože se jedná o výběrové osmileté gymnázium, kde se kantoři snaží zapojit do výuky moderní didaktické metody, s dětmi mluví a k diskusi je vedou, málokdy najdou celou hodinu na to, aby ji věnovali pouze tomuto účelu.

Většina výuky v průběhu roku probíhá frontálně či řízeným dialogem. Studenti měli radost, že mohou sdílet své názory. Nebáli se vystoupit proti zbytku třídy, atmosféra se nesla v přátelském duchu. V reflexi se objevilo i to, že si uvědomují otevřenost otázek a s tím spojenou problematičnost, která diskusi provází.

Podle výsledků reflexe se jedna žákyně s Cimrmanem teprve seznámila. Některým přinesla hodina „*nový pohled na Cimrmany*“. Jeden student ocenil propojení hry s diskusí na téma vlastenectví. A velmi mě potěšilo, že sami studenti viděli rozbor hry jako *hluboký*. Celkově představuje Cimrman pro studenty téma přitažlivé a posluchačsky atraktivní.

Co se týká jejich názorů, většina studentů psala, že pro ně byl názor spolužáků zajímavý. Svůj názor povětšinou nezměnili. Jen jedna studentka napsala, že „*si asi odnesla lehkou změnu názoru ohledně češství a č. vlastenectví*“. Zároveň je debata donutila k zamyšlení, vyvolala otázky a připomněla určitá témata k zamyšlení.

Další komentáře k hodině už byly osamocené. Jeden vyzdvihl novodobé dějiny, přesněji události po roce 1914, „*protože to jsou dějiny, které ovlivňují dnešní společnost*“.

Druhý si připomněl, že „*stále existují autoři, kteří se snaží zachovat češství*“.

Nad dvěma poznámkami jsem se pozastavila. Jeden student si z hodiny vzal následující: „*Češi nejsou vlastenci*.“ V jedné části hodiny jsme sice porovnávali Čechy s Angličany, Němci, Francouzi, Američany. V tomto kontextu se Češi skutečně jako vlastenci nejevili. Nicméně většina třídy si nakonec odnesla spíše názor, že máme být na co pyšní, a překvapení nad tím, kolik ze spolužáků je „pročesky“ zaměřených.

Druhý komentář na mě udělal ještě větší dojem: „*Je zajímavé sledovat pohled vyšší vrstvy mé generace, který/á člověka může obohatit. Za to vám děkuji.*“ U této poznámky mě mrzelo, že nevím, který ze studentů ji napsal. Dal by se tak lépe odhadnout tón výpovědi. Nejsem si jistá, zda to bylo myšleno úplně vážně, či s jistou dávkou nadsázky. Přestože bylo po škole známo, že se jedná o děti z dobře sociálně situovaných rodin, zarazilo mě, že sám jeden ze studentů použije pojmenování „*vyšší vrstva*“. Diskutabilní také je, zda se student cítí být součástí této vrstvy, nebo zda skutečně pouze sleduje její názory a stojí mimo tento okruh. A vyvstává také otázka, zda si myslí, že názory lidí z vyšších vrstev naší společnosti mají větší potenciál ostatní obohatit.

I u poslední nezanedbatelné části hodiny mě studenti mile překvapili. Přestože je na reflexi vidět malá časová dotace (psáno v bodech, zkratkovitě, žádný student mi neodevzdal prázdný papír. Myslím, že i to je nutné ocenit vzhledem k tomu, že za sebou studenti měli dvě ranní hodiny maturitních seminářů a následně čtyřhodinový blok zaměřený na Cimrmana. Také to byla úplně poslední hodina školního roku. V reflexi jsem našla zajímavé poznatky, osobité názory, zpětnou vazbu na svou práci a pozitivní energii. Zároveň na mě nečekalo nic negativního. Všichni si odnesli něco nového a optimistického. Ať už to byly poznatky o Cimrmanech, o našem českém národu, o spolužácích (i zde převládalo překvapení v pozitivním slova smyslu) nebo jen radost z debaty samotné.

Po odevzdání reflexe samozřejmě ještě následovalo zhodnocení jejich práce z mé strany. Studentům jsem poděkovala za spolupráci, ve kterou jsem ani nedoufala. Ocenila jsem, že se dokázali soustředit během celé doby, tedy čtyř vyučovacích jednotek, ačkoliv se jednalo o poslední den výuky, měli uzavřené známky a venku bylo hezky. Vyzdvihla jsem jejich schopnost kooperace, přátelský přístup v rámci třídy, prezentační schopnosti a odvahu přednést názor před skupinou a učitelem i jejich smysl pro humor.

4 ZÁVĚR - má celková reflexe čtyřhodinového bloku

Co jsem si z hodiny odnesla? Co se povedlo? Co už méně? Co by bylo třeba zlepšit? Nebo co by se dalo udělat příště jinak? Co mě překvapilo? Jak hodina naplnila předem stanovené cíle? To jsou otázky, na které je ještě třeba odpovědět.

Aneb jak to tedy celé dopadlo? Nad očekávání dobře. Když jsem se rozhodla, že výuku vystavím především na diskusi a řízeném dialogu, věděla jsem, že existuje značné riziko, že se mi hodina může kompletně rozpadnout. Stačilo, aby se studenti rozhodli nespolupracovat. Nakonec se ale jednalo o příjemný zážitek pro mě i pro třídu. „Hodina“ neměla prakticky žádná „hluchá“ místa. Studenti se aktivně zapojovali do aktivit od začátku až do konce i přesto, že celý čtyřhodinový blok měl pouze jednu přestávku. S texty pracovali bez poznámek a otrávených obličejů. Diskuse plynula skoro výhradně samospádem. A na samém konci jsem ji sama musela zastavit, abychom v časovém limitu stihli ještě reflexi alespoň ve zkrácené formě. Studenti byli klidní, ale interesovaní, aktivní, s chutí prezentovat své názory, bavili se o tématu češství a vlastenectví. Velmi příjemně mě překvapilo, že nebyli ještě myšlenkami na prázdninách, ale byli schopní a ochotní se mnou spolupracovat. Podařilo se nám vytvořit a celou dobu udržet příjemnou přátelskou atmosféru, což nepochybně značně přispělo k vysokému pracovnímu nasazení studentů. Na úspěchu mé hodiny mají zcela jistě určitý podíl i kolegové, kteří studenty zjevně k diskutování vedou. Jak již jsem napsala, studenti neměli ani nejmenší problém prezentovat vlastní názor a to ani přede mnou, přestože mě polovina z nich znala jen od vidění a z vyprávění spolužáků, ani před sebou navzájem. I když se jednalo o téma, kde se museli otevřít. Ačkoliv se mnohdy objevily skutečně protichůdné názory, studenti na sebe neútočili, nebyli agresivní a škodolibí, naopak argumentovali, snažili se protistranu přesvědčit, dodat důkazy. Ostatně můj dobrý pocit z hodiny se zrcadlil i v reflexích studentů.

Klady, zápory a možnosti vylepšení jednotlivých částí hodiny = návod k použití

První a snad jedinou opravdu velikou nevýhodou mé přípravy je časová náročnost. V každodenní praxi učitel bojuje s dodržováním osnov a plánů, množstvím učiva, nepřízní osudu ve smyslu školních výletů a státních svátků, rozpoložením dětí. Zkrátka pokud chce

do výuky zapojit časově náročnější metody, vést hodiny v duchu kritického čtení a myšlení, tvořit hodiny interaktivně a žákům v rámci hodin zajistit kladný čtenářský zážitek, není to vždy jednoduché. Nicméně takto vystavěná hodina je zvlášť náročná na čas. Celá je založená na Českém nebi, což znamená, že učitel musí najít minimálně hodinu a půl na zhlédnutí záznamu a další čas na práci s ním. Samozřejmě tyto dvě vyučovací jednotky by se daly nahradit návštěvou DJC (ale sehnat takové množství lístků je prakticky nemožné), nebo zadat studentům odsledování hry za domácí úkol. Nevýhody této časové úlevy jsou jasné. Polovina třídy by řekla, že České nebe již viděla a znovu ho vidět nepotřebuje, další část by na domácí úkol zapomněla a zbytek by sice domácí úkol splnil, ale byli by otráveni, že museli plnit tak dlouhý domácí úkol, že by neměli vůbec náladu diskutovat. Student, který by se na České nebe radostně podíval za domácí úkol a měl pak chuť se o něm dále bavit a obhajovat vlastní názor, by byl spíše výjimečným případem. Je tedy třeba najít nadstandartní hodinovou dotaci, navíc tak, aby šly hodiny za sebou a studenti měli ještě představení v živé paměti.

Dalším kamenem úrazu mohou být sami studenti. Každý učitel ví, že jakkoliv je hodina dopředu důkladně připravená, může nakonec skončit úplně jinak, než učitel zamýšlí nebo doufá. Jak hodina dopadne, záleží na mnoha faktorech: jakou má učitel autoritu, kdy se hodina koná, v jaké učebně, jaké je uspořádání míst, jaká hodina předchází a co po ní následuje. Mezi další činitele ovlivňující průběh hodiny patří počasí, rozpoložení, nálada a únava studentů a v neposlední řadě schopnosti, znalosti a nálada učitele. U tohoto čtyřhodinového bloku je důležité mimo jiné kolik je žáků ve třídě, jaké mezi sebou mají vztahy, jak jsou zvyklí spolupracovat s učitelem a sami mezi sebou, jestli jsou ochotni se otevřít. Musíme také zohlednit věk a vyspělost studentů. Na podobnou debatu potřebují určitý všeobecný přehled. S šikovnými žáky, kteří jsou inteligentní, zajímají se, mají rozhled a umí pracovat ve skupině, je samozřejmě možné podobnou hodinu uskutečnit již dříve, ale jinak bych doporučovala až předmaturitní ročníky. Sedmnácti až osmnáctiletí adolescenti by měli mít poměrně solidní teoretický základ znalostí, nejsou ještě příliš zaměřeni na přípravu k maturitě a projevy puberty u nich nejsou už tak markantní. Zároveň je dobré, když studenty učitel zná, mají navázanou důvěru a jsou zvyklí v hodině diskutovat.

V evokaci, při volbě studentských komisí, nebyly argumenty pro obhajobu výběru postav zpracované. Vzhledem k časovému rozvržení jsem však byla s výsledkem

aktivity spokojená. Naplnila mé cíle ve smyslu aktivizace studentů, práce ve skupině a odrazového můstku pro aktivity ve fázi uvědomění.

Pokud bych po studentech chtěla propracovanou obhajobu vybraných postav, bylo by třeba jim dát více času a prostoru. Zajistit čas na přemýšlení, vyhledání informací, vybrání vhodných argumentů. Obstarat materiály, buď tedy zajistit přístup do knihovny, nebo k internetu. V tomto nastíněném případě by pak už nešlo o pouhou evokační aktivitu, ale o práci z fáze uvědomění.

Teoreticky by se volba české nebeské komise dala využít ve výuce i bez souvislosti s Českým nebem. Diskuse by mohla být zajímavá i bez tohoto kontextu. Dle mého názoru by ale ztratila mnoho ze svého kouzla, byla by ochuzena o cenný a vtipný rámeček.

Ve fázi uvědomění, hlavní části celého bloku, hodně záleží, kolik času má učitel k dispozici a jaké cíle chce naplnit. Každá jednotlivá část ze čtyř plánovaných – úvod o Cimrmanovi, autorech a DJC, druhy humoru ve hrách DJC se zvláštním zřetelem k parodii, volba české nebeské komise třídy a konečně diskuse o vlastenectví, češství, českém jazyku a národních otázkách - by se velmi dobře dala využít pro samostatnou vyučovací jednotku. Vše se odvíjí pouze od toho, kolik učiva a témat je třeba stihnout a jak moc do hloubky chceme jít.

Volba komise se obešla bez komplikací. Někomu by se mohlo zdát zvláštní časové oddělení evokační aktivity – volby komise ve skupinách – a aktivity uvědomění – sestavení české nebeské komise celé třídy. Mělo ale svůj důvod. Pokud by zhlédnutí Českého nebe předcházelo evokační aktivitě, riskovala bych, že žáci budou příliš ovlivněni výběrem Svěráka a Smoljaka a nevyhnou se tak „tunelovému vidění“. Takto měli šanci se nad zadáním krátce zamyslet a bez jakéhokoliv nadbytečného podnětu si zvolit své postavy, které jsou v jejich očích pro národ důležité. Přemostit tyto dvě aktivity měl jednak záznam Českého nebe, tedy hra se stejným tématem, která jim mohla přinést jiný úhel pohledu, jednak jsem všech šest komisí sepsala na tabuli, aby je studenti měli stále před očima a mohli s nimi dále pracovat. Jak již jsem zmínila výše, u volby komise společné bylo mým cílem zjistit, co si studenti myslí, čeho si cení, jaké jsou jejich názory a hodnoty. Až druhotně pro mě byla důležitá schopnost exprese, argumentace a třeba spisovného vyjadřování. Pokud bychom chtěli upřednostnit schopnost sebevyjádření a argumentace, mohli bychom tyto dva aspekty podpořit několika způsoby. Pomohlo by výraznější

regulování diskuse tak, aby se ke slovu dostali úplně všichni. Mohli bychom také zvolit mediátora, který by diskusi řídil. Pak ale hrozí, že se studenty nedojdeme k vytčeným cílům. A konečně hlubší a preciznější argumentaci bychom mohli podnítit kladením provokativnějších otázek. Učitel by mohl dokonce navrhnout své kandidáty, aby rozvířil debatu. Existuje pak ale riziko, že studenty navede na cestu, kterou by se bez jeho přičinění nevydali.

Co se týká druhů humoru, v hodině jsem je se studenty probrala jen velmi povrchně. Zmínili jsme druhy humoru používané v DJC, avšak s jediným cílem: propracovat se k odhalení parodie jako jednoho ze základních stavebních prvků Českého nebe. Pro studenty bylo poměrně těžké ji objevit. Je zásadní, a přesto na první pohled ne zcela jasná. Pro rozebírání druhů humoru a komiky u Címrmanů bych doporučovala spíše pohádku Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Parodie, vzhledem k tomu, že autoři parodují literární žánr, který studenti dobře znají, je daleko patrnější. Ve chvíli, kdy ji studenti odhalí, můžeme s tímto faktem pracovat dál. Můžeme je po parodii nechat pátrat v dalších hrách, nebo pouze parodii přesně definovat a uvést příklady, co všechno můžeme parodovat a kde ji u Címrmanů najít. Kromě parodie jsou v této hře velmi zřetelně viditelné i další prvky komiky. Komiku situační určitě poznají při proměně Zlatovlásky zpět v ženu. Tento moment je propojen také s pojetím ženy u Címrmanů. Z komiky jazykové můžeme jako příklad uvést celou pasáž u děda Vševeda (celý pátý obraz), s kterým se může mluvit pouze ve verších. „*ZLATOVLÁSKA: Namydlit? Sundat? To bude prsten! BYSTROZRÁKÝ: To jsem zvědav, jak to zrýmujete. Prsten! ZLATOVLÁSKA: Vzrušením se mi dme prs (ukáže) ten.*“⁶ Motiv blbce je v pohádce poněkud specifický. Děd Vševed působí spíš tvrdohlavě, ale efekt pro hru představuje stejný. Hra dostatečně ukazuje všechny typy komiky užívané autory Smoljakem a Svěrákem, tolik typické pro „Címrmanovy hry“. Navíc je žánrově studentům blízká. Pohádky zná každý, možná to student v pubertě nerad přizná, ale má je rád. Je proto daleko snazší jednotlivé prvky komiky rozklíčovat na pohádce, než se o to snažit u závěrečné hry DJC, která klade daleko větší důraz na informovanost recipienta, jeho všeobecný přehled a pohrává si s národní kulturou.

⁶ Címrman, Jára; Smoljak, Ladislav; Svěrák, Zdeněk. Hry a semináře: úplné vydání. Předmluva: Rut, Přemysl. 1. vyd. v Praze a Litomyšli: Paseka, 2009. 565 s. ISBN 978-80-7185-973-4, s.235

Nicméně je nutné přiznat, že tato část hodiny zaměřená na vyhledání parodie, byla velmi blízko nesplnění cíle. Studenti vypadali, že vyčerpali všechny možnosti, a mně pomalu, ale jistě docházely otázky a příklady. Příště bych v případě nouze zvolila asi příklad z jiné hry, na kterém by byla parodie jasnější. Nebo by mohl pomoci stručný teoretický přehled druhů komiky, který by si studenti přečetli, vytáhli z něj podstatné informace a určili, o který typ humoru se jedná. Časově by pak ovšem byla aktivita o to náročnější.

I poslední část uvědomění - diskuse nad národní otázkou, vlastenectvím, typickým Čechem a budoucností českého jazyka - by ideálně potřebovala větší časovou dotaci. Debata plynula samovolně, jen její konec byl násilný právě vzhledem k časovým možnostem. Studenty nejvíce zaujala otázka budoucnosti českého jazyka. Chvíli ve třídě dokonce vládla atmosféra národního obrození. Pokud bych chtěla debatu ještě více vyhrotit, bylo by vhodné klást provokativní otázky. Studenti na ně reagují rychle a učiteli nechtějí nic darovat. Pokud jim tedy nabídne dle jejich názoru absurdní pojetí, okamžitě kontrují. Ve chvíli, kdy by studenti diskutovat odmítali, možným řešením by mohlo být rozdělení třídy na dvě skupiny s protichůdným názorem. Každá strana by se snažila přesvědčit protistranu a zvoleného soudce (případně i porotu), že má pravdu. Pokud bychom z diskuse udělali „soutěž“, mohlo by to žáky motivovat a dohnat k výkonům. Daleko hodnotnější je ale samozřejmě jejich samovolná a dobrovolná práce. Tato debata by byla velmi dobře využitelná v hodinách základů společenských věd i v dějepise.

Za největší a zároveň prakticky jediné velké negativum celého čtyřhodinového bloku považuji časové nezvládnutí reflexe. Příště bych raději zkrátila, popř. vynechala některou z částí uvědomění, abych měla čas hodinu kompletně uzavřít. I zbylé dvě otázky, na jejichž položení jsem bohužel neměla čas, byly opodstatněné. Částečné odpovědi na ně jsem v reflexi stejně našla. Studenti nicméně neměli dost prostoru na promyšlení odpovědí, a protože byly jejich komentáře poměrně krátké, nedostalo se na všechny aspekty. I přesto jsem se od studentů dozvěděla, že se jim hodina líbila a že je diskuse zaujala.

Co mě překvapilo?

Pokud pomínu již tolikrát zmiňovanou aktivitu, chuť do práce a do diskuse, ochotu spolupracovat a přátelskou atmosféru, asi největším překvapením pro mě byla volba komise, především postavení a důležitost ženy v očích studentů. Chápu, že v průběhu

celých staletí, a možná je to tak stále, měli muži významnější postavení než ženy. Málokterá žena v historii se proslavila, pokud porovnáme počet známých žen s muži. Ženy postupně začínají dostávat větší slovo v devatenáctém a hlavně dvacátém a jednadvacátém století. Proto, pokud vymezíme období pro výběr komise rokem 1914, může být komplikované nějakou významnou ženu v porovnání s muži nalézt. Přesto mě překvapilo, že se žena do komise studentů málem vůbec nedostala a to zvláště s ohledem na jejich zásadní kritérium pro výběr osobností – různorodost. Některé dívky se snažily prosadit do komise Boženu Němcovou, ale nakonec neprošla. Většina by se smířila s nepřítomností ženy v komisi. Převážil jen prvek lidskosti. Možná by nebylo špatné se studenty zmínit téma stereotypů, jak genderových, tak jiných.

V souvislosti s výběrem ženy mě udivilo, že u Anežky české pochybovali, jestli ji do komise přijmout, nebo raději ne. Důvodem pro jejich váhání byla nejistota, zda by svatá Anežka měla pochopení pro nevěru a jiné lidské poklesky. Zajímalo by mě, zda je na toto uvažování přivedlo České nebe, ve kterém se aspekt mravnosti řeší také, nebo zda tento aspekt pro výběr vymysleli sami. Je naše společnost skutečně tak zhýralá, že musíme přemýšlet, koho dáme do komise tak, aby měl pochopení pro naše poklesky? I tato otázka by mohla být nosná pro diskusi se studenty.

Parodie, nebo chvála diskurzu národního obrození?

Odhalení parodie byl jeden z cílů uvědomění. K cíli jsme nakonec, ačkoliv ne zcela hladce, dospěli. Přesto se však veškeré debaty nesly v duchu vlastenectví a národní hrdosti bez jakékoliv špetky parodie nebo ironie. Studenti si z hry vzali téma, nikoliv tón. Samozřejmě k tomu přispěly také moje otázky, které se ptaly po vlastenectví, významných osobnostech, budoucnosti českého jazyka. Hodina v tomto ohledu vlastně dopadla tak, jak jsem očekávala. Jen si nejsem zcela jistá, že studenti vzali parodii úplně na vědomí, ačkoliv

k ní sami dospěli, spojení parodie myšlení národního obrození v hodině padlo, dál jsme s ním ovšem nepracovali.

Míra „vlastenectví“

Příjemným zjištěním bylo, že přestože studenti plánují ve většině případů na čas odcestovat do zahraničí, mají Českou republiku vlastně rádi. A ačkoliv popsali dle

stereotypů typického Čecha, a to vskutku nelichotivě, v zápětí dodali, že nikoho takového vlastně neznají. Zajímají se o to, co jsme světu dali. A kromě jednoho studenta i věří a doufají v budoucnost češtiny. Na konci diskuse zaznělo alespoň v náznaku jasné propojení jazyka s kulturou. Studenti přepokládají, že se angličtina stane „esperantem“, ale pouze za podmínky zachování původních jazyků.

Velmi milým překvapením pro mě, jako učitele, byly výsledky reflexe. Potěšilo mě, že všichni studenti do zpětné vazby alespoň něco málo napsali. A opravdu velkou radost jsem měla z toho, že vnímají rozbor Českého nebe jako hluboký a že ocenili zvolenou metodu práce – tedy diskusi.

Co ještě nakonec učiteli nabídnout?

Během přípravy na „hodinu“ mě napadalo více drobných aktivit, které by se daly ve výuce využít. Vzhledem k tomu, že je nemám vyzkoušené, potenciálnímu recipientovi své práce je uvádím spíše jako možnou inspiraci. Pokud pominu aktivity typu - vyhledání prvků jazykové komiky, kterými hry DJC přímo překypují; napsání divadelní kritiky v rámci hodiny slohu zaměřené na publicistický styl (případně možnost porovnání s kritikami, které na České nebe už vyšly); vyhledávání velkých myšlenek – nejzajímavější mi přišly následující...

Po zvolení třídní české nebeské komise (popřípadě i dílčích komisí, které by zvolili studenti ve skupinkách) se nabízí propojení s dramatickou výchovou. Bylo by zajímavé nechat studenty připravit dialogy zvolených postav pro krátkou scénku a tu nakonec před třídou sehrát. Komise by mohla řešit stejné záležitosti jako komise v České nebi, pak bychom měli možnost lepšího porovnání. Případně by mohl být zvolen i aktuálnější problém, na který by různé komise mohly přinést různý pohled. Porovnání by pak bylo možné v rámci rozdílů v představeních jednotlivých skupin.

Studenti mě přivedli na myšlenku posunutí výběru komise do dnešní doby. Mezníkem pro zvolení by tedy nebyl rok 1914, ale 2015. Taková náplň hodiny by se však spíše hodila do základů společenských věd.

Velký potenciál vidím v metodě I.N.S.E.R.T., která se, dle mého názoru, výborně hodí pro úvod do u žáků tolik nepopulárního učiva o rukopisech. Navíc by v tomto případě stačilo pracovat pouze s jednou částí semináře, ani text předložený studentům by tak nebyl

příliš dlouhý. Mohl by podnítit jejich zvědavost a zájem. Jako zdroj informací by jim mohl učitel nabídnout Toulky českou minulostí, které by je mohly zaujmout svou poutavostí.

Zajímavé výsledky by mohlo přinést také využití literárních kroužků (ačkoliv zde by bylo asi složité pracovat s celým představením) nebo třeba projekt zaměřený na ženskou otázku/ významné ženy v českých dějinách (opět spíše aktivita do hodin dějepisu/základů společenských věd).

České nebe přináší divákovi pobavení i možnost zamyšlení. Učiteli poskytuje zajímavý materiál pro práci se studenty, má mimořádný didaktický potenciál. Ten jsem se pokusila využít a výsledky didaktického experimentu co nejjasněji a nejpráhledněji popsat. Doufám, že jsem dalším učitelům usnadnila přípravu alespoň na jednu z mnoha hodin a že z ní budou mít ve výsledku tak příjemný pocit jako já.

5 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

5.1 PRAMENY

- Cimrman, Jára; Smoljak, Ladislav; Svěrák, Zdeněk. *Hry a semináře: úplné vydání*. předmluva: Rut, Přemysl. 1. vyd. v Praze a Litomyšli: Paseka, 2009. 565 s. ISBN 978-80-7185-973-4
- JISKROVÁ, Zuzana. *Čemu a proč se smějeme s Járou Cimrmanem*. Praha, 2010. 64 s. Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy na katedře české literatury. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Josef Peterka, CSc.

5.2 LITERATURA

- BLÁHOVÁ, R.; CHVALOVSKÁ, E.; TARÁBKOVÁ, M. *Literatura pro 1. Ročník středních škol*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2008. 151 s.
- BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. 1. vyd. Praha: Hynek, 2000. 210 s. ISBN 80-86202-65-8
- BORECKÝ, Vladimír. *Zrcadlo obzvláštního: (z našich mašibů)*. 1. vyd. Praha: Hynek, 1999. 343 s. ISBN 80-86202-38-0
- CIMRMAN, Jára; SMOLJAK, Ladislav; SVĚRÁK, Zdeněk. *Hry a semináře: úplné vydání*. **předmluva: Rut**, Přemysl. 1. vyd. v Praze a Litomyšli: Paseka, 2009. 565 s. ISBN 978-80-7185-973-4
- DOČEKAL, B. Cimrmani budou česat Švestku. *Magazín MF Dnes*, listopad 1997, č. 46, s. 10.
- HORA, Petr. *Toulky českou minulostí 1*. 1. vyd. Praha: Práce, 1985. 279 s.
- HORA, Petr. *Toulky českou minulostí 2*. 1. vyd. Praha: Práce, 1991. 456 s. ISBN 80-208-0111-1
- HORA, Petr. *Toulky českou minulostí 3*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1994. 239 s. ISBN 80-85621r-97-5
- HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 4*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1995. 239 s. ISBN 80-85890-21-6

- HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí* 6. 1. vyd. Praha: Baronet & Via Facti, 1997. 230 s. ISBN 80-7214-039-6
- HOŘÍNEK, Zdeněk. Jára da Cimrman dramatik. *Scéna*, 1982, roč. 7, č. 25/26, s. 10
- HRDINOVÁ, Radmila. Byl tu Smoljak a chtěl organizovat něco proti blbosti. *Právo*, 23.12.2002
- JIRÁSEK, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1950. 325 s.
- JUST, Vladimír. Divadlo Járy Cimrmana. *Divadelní revue*, 3/1997, roč. 8, s. 61n
- KEBR, J. České nebe. *Reflex*, 2008, č. 45
- KOČIČKOVÁ, Kateřina. Nový Cimrman se líbil. *MF Dnes*, 16.10.2008
- KOČIČKOVÁ, Kateřina. Rozzářené české nebe. *MF Dnes*, 18.10.2008
- KOMENDOVÁ, Nad'a. Génus nejen pro kouzlo legrace. *Občanský deník*, 13.3.1991
- KOŠTÁLOVÁ, Hana a kol. *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka*. Praha: ČŠI, 2010
- KRÍŽ, J. P. Česká nebeská komise s gustem lustrovala. *Právo*, 30.10.2008
- KUČERA, Kobra Josef. Nejsem nekonečný lidumil. *Slovo*, 5.11.1999
- MICHÁLKOVÁ, Lucie. *Literárně-didaktický potenciál Čapkových Apokryfů*. Praha, 2014. 86 s. Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy na katedře české literatury. Vedoucí práce Mgr. Štěpánka Klumparová, Ph.D.
- MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X
- NEJEZCHLEBOVÁ, Lenka. Dva dny s Cimrmany. *Magazín MF Dnes*, 2008, č. 41, s. 14n
- NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1953. 367 s.
- OBST, Milan. Útěcha z cimrmanologie. *Divadlo*, 1969, roč. 20, č. 6, s. 21n

- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 2. přeprac. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006. 247 s. ISBN 80-7290-244-X
- POLÁŠKOVÁ, T.; SRNSKÁ, K.; ŠTĚPÁNKOVÁ, A.; TOBOLÍKOVÁ, V. *Literatura pro 2. ročník středních škol*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2009. 151 s. ISBN 978-80-7358-129-9
- PROBST, Vojtěch. Dějiny jsou pouhé děje. *Literární noviny*, 2010, č. 13, s. 4
- PYTLÍK, Radko. *malá encyklopedie českého humoru*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. 276 s.
- RYCHETSKÝ, Jan. Cimrman byl řidičem parního válce. *Právo*, 11.8.2007
- SMOLJAK, Ladislav; SVĚRÁK, Zdeněk. *Divadlo Járy Cimrmana*. **doslov: Just, Vladimír**. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987. 312 s.
- SVĚRÁK, Zdeněk a kol. *Dodatky*. 4. vyd. v Praze a Litomyšli: Paseka, 2003. 140 s. ISBN 80-7185-604-5
- ŠVAGROVÁ, Marta. Svěrák a Smoljak – Jsme v období sblížení. *Lidové noviny*, 21.9.2002
- ŠVAGROVÁ, Marta. Pocta asi přichází s věkem. *Lidové noviny*, 10.3.2009
- ŠVAGROVÁ, Marta. Léta říkáme, že Cimrman je největší. *Lidové noviny*, 26.5.2005
- ŠVAGROVÁ, Marta. Hrdinové jako vymalování. *Lidové noviny*, 29.10.2008
- ŠVAGROVÁ, Marta. Poselství z Českého nebe. *Lidové noviny*, 15.10.2008
- VERECKÝ, Ladislav. Zedník Zdeněk Svěrák & architekt Ladislav Smoljak. *Magazín MF Dnes*, 2008, č. 39, s. 6n

5.2.1 Internetové zdroje:

- EFLER, Vojtěch. První dojmy: Cimrmanům to v Českém nebi sluší víc než v Africe. *iDNES.cz*. [online] 15.10.2008 [citováno 2015-4-9] Dostupné na WWW: http://kultura.idnes.cz/prvni-dojmy-cimrmanum-to-v-ceskem-nebi-slusi-vic-nez-v-africe-pro-divadlo.asp?c=A081015_174324_divadlo_efl

- HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Poslední Čech* [online]. [citováno 2015-4-9]
Dostupné na WWW:
[http://cs.wikisource.org/wiki/Posledn%C3%AD_%C4%8Cech_\(Havl%C3%AD%C4%8Dek\)](http://cs.wikisource.org/wiki/Posledn%C3%AD_%C4%8Cech_(Havl%C3%AD%C4%8Dek))
- KOČIČKOVÁ, Kateřina. Rozzářilo se cimrmanovské České nebe, boj o lístky vyhráli stanující fanoušci. *iDNES.cz*. [online]. 20.12.2008 [citováno 2015-4-9]
Dostupné na WWW: <http://kultura.idnes.cz/rozzarilo-se-cimrmanovske-ceske-nebe-boj-o-listky-vyhrali-stanujici-fanousci-1xd-/divadlo.asp?c=A081220_171738_divadlo_jaz>
- KOŠTÁLOVÁ, H.; STRAKOVÁ, J. a kol. *Hodnocení: důvěra, dialog, růst* [online]. Praha: SKAV,o. s.. 2008. 108 s. [citováno 2015-4-9]. Dostupné z: www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/skav_hodnoceni_web.pdf
- ŠAFRÁNKOVÁ, K. a kol. *Metodika čtenářství*. [online]. Praha: 2012. [citováno 2015-4-9]. Dostupné z: www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_210.pdf
- ŠVAGROVÁ, Marta. Ctít i shazovat. *Lidové noviny*. [online]. 20. října 2008 [citováno 2015-4-9] Dostupné na WWW: <http://www.lidovky.cz/ctit-i-shazovat-0ij-/ln_kultura.asp?c=A081020_110222_ln_kultura_mtr>
- Portál KritickeMysleni.cz [online]. [citováno 2015-4-9]. Dostupné z: www.kritickemysleni.cz
- Portál RVP [online]. [citováno 2015-4-9]. Dostupné z: rvp.cz
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia [online]. [citováno 2015-4-9]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/10427_1_1/

6 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Výsledky evokační aktivity – nebeské komise jednotlivých skupin

Příloha 2: Reflexe studentů

Příloha 3: Texty pro studenty⁷

Příloha 4: Texty pro učitele se subjektivně vybranými pasážemi

⁷ Jedná se o koláže textů, proto u každé postavy, které se text týká, uvedu zdroj.

Praotec Čech:

- JIRÁSEK, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1950. 325 s.
- HORA, Petr. *Toulky českou minulostí 1*. 1. vyd. Praha: Práce, 1985. 279 s.

Svatý Václav:

- HORA, Petr. *Toulky českou minulostí 1*. 1. vyd. Praha: Práce, 1985. 279 s.

Jan Ámos Komenský:

- BLÁHOVÁ, R.; CHVALOVSKÁ, E.; TARÁBKOVÁ, M. *Literatura pro 1. Ročník středních škol*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2008. 151 s.
- HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 4*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1995. 239 s. ISBN 80-85890-21-6

Jan Hus:

- BLÁHOVÁ, R.; CHVALOVSKÁ, E.; TARÁBKOVÁ, M. *Literatura pro 1. Ročník středních škol*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2008. 151 s.
- HORA, Petr. *Toulky českou minulostí 2*. 1. vyd. Praha: Práce, 1991. 456 s. ISBN 80-208-0111-1

Karel Havlíček Borovský:

- POLÁŠKOVÁ, T.; SRNSKÁ, K.; ŠTĚPÁNKOVÁ, A.; TOBOLÍKOVÁ, V. *Literatura pro 2. ročník středních škol*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2009. 151 s. ISBN 978-80-7358-129-9
- HAVLÍČEK BOROVSKÝ, Karel. *Poslední Čech* [online]. [citováno 2015-4-9] Dostupné na WWW:
[http://cs.wikisource.org/wiki/Posledn%C3%AD_%C4%8Cech_\(Havl%C3%AD%C4%8Dek\)](http://cs.wikisource.org/wiki/Posledn%C3%AD_%C4%8Cech_(Havl%C3%AD%C4%8Dek))

Babička:

- POLÁŠKOVÁ, T.; SRNSKÁ, K.; ŠTĚPÁNKOVÁ, A.; TOBOLÍKOVÁ, V. *Literatura pro 2. ročník středních škol*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2009. 151 s. ISBN 978-80-7358-129-9
- NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1953. 367 s.

Příloha 1

VÝSLEDKY EVOKAČNÍ AKTIVITY – nebeské komise jednotlivých skupin

SKUPINA 1 (3 studentky)

Libuše, svatý Václav, Karel IV., Jan Ámos Komenský, Rudolf II, Josef Dobrovský

SKUPINA 2 (4 studenti)

Praotec Čech, Sámko, svatý Václav, Karel IV., Jan Ámos Komenský, Marie Terezie

SKUPINA 3 (3 studenti)

Karel IV., Jan Ámos Komenský, Karel Hynek Mácha, Jan Neruda, František Palacký,
Antonín Dvořák

SKUPINA 4 (2 studenti, 1 studentka)

Svatý Václav, Karel IV., Jan Hus, Jan Ámos Komenský, Božena Němcová, Bedřich
Smetana

SKUPINA 5 (2 studentky, 1 student)

Karel IV., Jan Žižka, Jan Ámos Komenský, František Palacký, Bedřich Smetana,
Prokop Diviš

SKUPINA 6 (2 studentky)

Svatý Václav, Karel IV., Jan Hus, Jan Ámos Komenský, Božena Němcová, František
Palacký

Příloha 2

REFLEXE STUDENTŮ (přepis)

Co si z hodiny odnesete?

- 1) Je zajímavé sledovat pohled vyšší vrstvy mé generace, který/á člověka může obohatit. Za to vám děkuji.
- 2) Stále existují autoři, kteří se snaží zachovat češství. I když jsme malá země, jsme významní ve všech oborech.
- 3) Nové otázky
Stejný názor, beze změny

Pěkná diskuze 😊
- 4) Češi nejsou vlastenci
Zajímavá debata na téma češství
- 5) Máme být na co pyšní.
Neměli bychom zapomínat. Nejen do roku 1914, ale hlavně potom, protože to jsou dějiny, které ovlivňují dnešní společnost.
- 6) Zajímavá diskuze o národní hrdosti (nový pohled na celou situaci)
- 7) Velice překvapivě jsem si asi odnesla lehkou změnu názoru ohledně češství a č. vlastenectví a rozhodně témata k zamyšlení.
- 8) Uvědomila jsem si, kolik významných českých postav máme v naší historii.
- 9) Každý má svůj názor, bylo zajímavé si je vyslechnout (pro mě většina nesmyslná)
- 10) Zajímavá diskuze, samozřejmě bez žádného řešení. Bohužel jsem nemohl moc přispět, protože jsem většinu hry neviděl.
- 11) Tato hodina byla zajímavá, ačkoli si myslím, že o těchto tématech je těžké diskutovat, protože všechny otázky jsou příliš otevřené.
- 12) Ujasnil jsem si názory skupiny (leč malé) lidí o dané problematice. Hodně se odráželo, jak jsme reagovali i na danou Cimrmanovu hru.
- 13) Zajímavý názor spolužáků, u kterých bych to moc nečekala. Div. drama a seznámení s Cimrmanem (viděla jsem poprvé).

- 14) Ve třídě je více vlastenců, než jsem si myslela.
- 15) Zajímavé propojení hry Smoljaka a Svěráka s diskusí na téma vlastenectví.
Je zajímavé slyšet názory svých spolužáků.
- 16) Uvědomila jsem si, že Češi mají důležité postavení ve světě, i když si to často neuvědomují a neví o tom. (vědci, literáti, politici atd.)
- 17) Co jsem si odnesl?
Hluboký rozbor hry
Nový pohled na Cimrmany
Otázka češství
- 18) Došlo mi, kolik Čechů mělo význam pro svět. Nikdy jsem o tom tolik nepřemýšlel.
Překvapilo mě, kolik lidí za třídy je pro češství.

Pověst nejznámější, historii o příchodu praotce Čecha a jeho lidu na Říp, má každý z nás od dětských let v paměti. V našich myslích se její konkrétní podoba ustálila do tvaru, jaký ji dal roku 1894 Alois Jirásek. V této verzi je nejpoptulárnější a většině lidí připadá, že snad ani jiná varianta nemůže existovat.

Omyl! První z cyklu našich nejstarších pověstí se dá vyprávět v mnoha podobách, rozdílných nejen formou, ale i obsahem. Nemůžeme tu porovnávat všechny verze, které vznikly. Pro zajímavost však vedle sebe položíme alespoň tři různé modifikace, abychom si mohli všimnout rozdílů. Určité to bude pokus zajímavý.

Které vyprávěče si zvolíme? Aloise Jiráska, jehož podání znají všichni, dokonce i malé děti. Václava Hájka z Libočan, který o praotci Čechovi ví nejvíc podrobností. A Kosmu, našeho nejstaršího kronikáře: byl první, kdo pověst zaznamenal.

Nuže — co o příchodu praotce Čecha a jeho lidu vypráví Jirásek? Především to, že prý Slovanů nepřivedl pod Říp sám, ale společně s mladším bratrem, také vojvodou, Lechem. Na rozdíl od Čecha nebyl Lech s výběrem místa zcela srozuměn, podřípská rovina, oplývající mlékem a stridím, ho tolik neokouzila, a tak se hnul i s lidem dál na východ. S bratrem Čechem se domluvil, že třetího dne před úsvitem dá o svém novém stanovišti vědět kouřovým signálem. A vskutku, když tři dny po rozloučení Čech a jeho lidé pohlédli z Řípu, spatřili na východě mračna dýmu z Lechových ohňů. Podle kouře bylo to místo nazváno Kouřím a vojvoda Lech tam hned počal budovat opevněný „hrad“.

Povězme hned, že Kosmas, první zpravodaj o příchodu Slovanů pod Říp, neví nic ani o Lechovi, ani o založení Kouřimi. V žádném z třinácti známých opisů Kosmovy kroniky není o těchto skutečnostech jediná zmínka. Dvojici sourozenců Čecha a Lecha nalezl Jirásek v jiných, mladších pramenech. Zamilatel však, že Lech opustil časem i Kouřím. S celým kmenem podnikl dlouhou zpáteční cestu, vrátil se do původní vlasti, do Bílého Charvátska, tj. do dnešního Polska.

V závěrečné části pověsti o Čechovi se dozvídáme několik jednoznačných a pozoruhodných faktů:

Vojvoda Čech žil a vládl v kraji pod Řípem skoro třicet roků. Zemřel v 86 letech. Truchliví lid svému stařešinovi vystrojil nádherný pohřeb, při němž byly praotcovy ostatky spáleny na hranici, a poté se Čechův popel ocitl v hrobě pod „vysokou, okrouhlou mohylou“. V poznámce pod čarou Jirásek dodává, že podle tradice se hrob nalézá u vsi Ctiněvsi nedaleko Řípu.

Kdybychom nahlédli do Kosmovy kroniky, a o té jsme řekli, že pověst zachytila jako první, neshledali bychom v textu ani jediný z Jiráskových údajů. Kosmas vypráví stručněji, zdvořileji, žádná „osobní data“ Čechova nezná.

Kde se Jirásek poučil? Kde ta fakta vzal?

Ano, Jiráskovy přesné údaje o praotci Čechovi mají původní zdroj v referencích Václava Hájka z Libočan. Ten jako první odhalil, v kolika letech Čech zemřel, dokonce oznámil i letopočet praotcovy smrti: rok 661! Jak vidno, Čech odešel na onen svět pouhé dva roky po smrti Sámově... Hájek také vypráví — kromě mnoha jiných detailů — podrobnosti o Čechově pohřbu a o tom, že praotec národa je pochován ve Ctiněvsi.

V ten čas dva bratři mocného rodu, oba vojvodové, Čech a Lech, spolu se o to snesli, že opustí rodnou zemi bojem neblahou. Řekli si: „Vyhledáme sobě nových sídel, kdež by náš rod žil s pokojem a díla si hleděl.“

Byliť uvylí již po předcích půdu pilně vzdělávati, všeliký druh obilí pěstovati i chovati koně a stáda bravu i skotu.

Jak se usnesli, tak vykonali. Svolavše své plémě, vzdali oběť bohům, vynesli obrazy dědů a rozžehnavše se s otcovskou půdou obrátili se na západ slunce, v neznámé končiny. I bral se rod za rodem, každý početných rodin, všichni přátelé a příbuzní. Napřed šli zvědové a zbrojní muži, proštíř vojvoda Čech, sivé brady, ale statný a silný, jeho bratr Lech a kolem nich vladýkové, starostové rodů, všichni na koních. Za nimi starci, ženy a děti na hrubých vozích, na koních, stáda dobytka, naposled pak opět zbrojní mužové. Tak brali se nejprve končinami příbuzných plemen, až přešli

Než, jak přešli druhou řeku, byl kraj pustější a osad shledali jen poskrovnu. Byly daleko od sebe, a obyvatelé jejich cizího jazyka, kožemi odění, nečetní, ale směli a srdnatí, stavěli se jim se zbraní v ruce do cesty. Čech a Lech a jejich lid je potřeili a zhubivše jejich chudá obydlí v chatrčích i ve vykopaných jamách, postupovali dále, z lesa do lesa.

Tak došli až ke třetí velké řece, Vltavě, kteráž divočinou tekla; když i tu přebředli, počala si všechna čeled stýskati, že není konce klopotné cesty a nikde stálého odpočinutí.

Tu vojvoda Čech ukázal na vysokou horu, jež se před nimi modrala nad širým, rovinatým krajem, a děl:

„Podejděme pod tuto horu, tam dětem, skotu odpočineme.“ Došli a položili se na úpatí hory, jež slove Říp. Vojvodové a starší rodu ohledali půdu vřkol a znamenali, že jest úrodná. Ráno pak, za první zore vstal Čech a vydal se sám jediný vzhůru na temeno Řípu tichým lesem, plným ještě nočního šera.

Když vstoupil na horu, bylo ráno; a hle, širošíř kraj se před ním rozkládal do nedozírné dálky až k modravým horám rovný a volný, les a chraстина, nivy a luka. Bujnou jeho zelení svítily se řeky jako rozlité stříbro.

I zaradoval se praotec Čech nad utěšeným krajem i zamyslíl se pak nad ním, jak bohové dají, jak tu bude jeho rodu i budoucím pokolením.

Když pak sestoupil, zvěstoval, co shlédł. Nazejtří vydali se mnozí kolem hory, aby poznali všechno okolí. Co shlédli, podobalo

se jim, vody velmi rybné, půda úrodná, všechen způsob té krajiny, a oznámili, že se hodí na sídla.

Když pak třetího dne počalo slunce nad lesy vycházeti, povolal Čech bratra a starší a rozkázal svolati všechnu čeled. Povystoupiv s nimi na místo, odkud viděli do kraje, promluvil k nim takto:

„Již si nebudete stýskati, neboť jsme našli kraj, kde zůstaneme a sídla zarážme. Vizte, to je ta země, kterou jste hledali. Často jsem vám o ní mluvil a sliboval, že vás do ní uvedu. To je ta země zaslibená, zvěte a ptáků plná, medem oplývající. Na všem budete mítí hojnost, a bude nám dobrou obranou proti nepřítelům. Hle, země po vaší vůli! Jen jména nemá; rozvažte, jakým jménem by měla býti jmenována.“

„Tvým! Tvým nechť se jmenuje!“ zvolal jako z božského vnuknutí stařec dlouhý, bílé brady, nejstarší všech starostů. Hned všichni, starostové i čeled volali jako jedním hlasem:

„Tvým! Tvým jménem!“

„Po tobě ať se jmenuje!“

Vojvoda Čech, potěšen vůlí všeho lidu, poklekl na kolena a líbal zemi, novou vlast svého plemene. A zlíbav ji, vstal a pozvednuv rukou svých, do šířky kraje pohnut volal a žehnal:

„Vítejž, země svatá, nám zaslibená! Zachovej nás zdravé, zachovej nás bez ourazu a rozmnož nás od národu do národu až na věky!“

Radostně pak postavil na zemi dědky, jež v bělostné rouše nesli z prvotní vlasti, a zanítli veliký oheň. I obětovali na poděkování a pro požehnání zápalnou oběť a radovali se všichni.

Volněji bylo v ohradě dědin. Tu chránili stavení domácí bohové, dědové, duchové předků, jejichž obrazy stály na posvátném místě u ohniště. I škádlivý šotek, drobounký bužek s pazourky na rukou i na nohou, přinášel štěstí domu, i skřítek, jenž opatroval statek, dobytek hlídal a krmil, zato však čeledi v noci spánek rušil. A dokud líhal pod pecí nebo pod prahem domácí Hlad, starý hospodář, neodešlo štěstí a požehání.

Také mladší bratr Čechův, vojvoda Lech, máje velkou čeled, umínil si postoupiti dále na východ slunce. Vojvoda Čech a všichni neradi ho propouštěli, když vůli svou oznámil a odpustění bral. Přátelsky se s ním žehnali a prosili ho, aby daleko od nich neodchá-

zel, kdyby nebezpečenství od nepřátel na ně trhlo, aby jim jako svému rodu na pomoc přispěti hleděl.

I promluvil k nim Lech:

„Ó moji milí bratři a synové i muži země české! Nezapomenu nikdy, že jsem z vašeho plemene. Proto nechci od vás odejiti tak daleko, abyste nevěděli vy o mně a já o vás. Dám vám znamení, abyste věděli, v kterých končinách zarážme. Třetího dne po našem odchodu vystupte na Říp, ještě nežli denice vyjde. Já té chvíle zapálím v lese veliký oheň, a kde uzříte blesk ohně a dýmu kouření, tam znejte mé osazení.“

Minulo skoro třicet let od toho času, co věšel vojvoda Čech do české země. A když osmdesátý šestý rok nastal starci, naplnili se jeho dnové a umřel. Udělali nad ním tryznu*) a všichni ho oplakávali jako svého otce a nařikali:

„Tys byl náš vojvoda i náš otec, tys nás uvedl v tyto končiny, tys byl pravý a věrný správce své čeledi a všeho plemene. Ach běda, přeběda, kdo nás bude spravovati a opatrovati!“

A nebylo žádného, kdo by jeho smrti nežlel. Duše jeho odešla do ráje, tak věřili, do končin věčného jara, aby tam dále žila v té cti, v tom důstojenství, v němž nebožtík býval mezi svými na zemi.

*) Pohřební hody.

Protož oblíklí jeho mrtvolu v nový oblek, v řasný plášť, v sukni přepásanou širokým pasem, lesknoucím se od řetízků a kovových ozdób, v hacc pěkně zbarvené a v střevíce. Na hlavu bílých dlouhých vlasů a bílé brady dali mu drahou čepici sobolovou.

PRAOTEC ČECH

4 Václav! Není pochyb — existoval! Mohli bychom o něm vyprávět třeba na několika stech stran, a bylo by to dokonce zajímavé. Jenže konkrétní fakta o jeho osudech bychom musili čerpat takřka výhradně z církevních textů, z legend o sv. Václavovi, což jsou z hlediska historie prameny nevalné ceny. Nereferuji o tom, co se událo, ale o tom, do jaké šaty převlékla kdysi skutečné děje církevní propaganda, aby vystavila světu na odiv své hrdiny — světe, mučedníky čili martyry. Martyr je slovo řeckého původu a znamená „svědek“. Kristova svědka, jenž prolitím krve přisáhá na pravdivost křesťanského učení. Václav byl martyr. Jeho babička Ludmila se také stala mučednicí. Oba představovali nejstarší, první světe v nově christianizovaných Čechách. A o obou nevíme skoro nic víc než to, co v rozličných verzích stojí psáno v legendách. Pro Václavův život je z jiných zdrojů k dispozici už jen dvojí kratičká, ne zcela srozumitelná zpráva saského kronikáře, mniacha Widukinda. Dva skromné, nedlouhé odstavce označují, že snad roku 929 (datum není uvedeno, musí se kombinovat ze souvislosti) se český panovník stal poplatným zakladatelem saské vládnoucí dynastie Jindřicha I. Přemyslovci. Vše. Absolutně nic víc — totiž věrojatného — není po ruce.

6 Umrírá kníže Vratislav a jeho syn Václav je ještě nedospělý. Žije dosud jeho babička, stará kněžna Ludmila. Žije i knížecí vdova Drahomíra, manželka Vratislava a Václavova matka. Zatímco Ludmila je zbožnou křesťankou, dobrou matkou chudých, chromých, slepých, vřednou utěšitelkou sirotků, setrvává Drahomíra ve tmě pohanství, a tedy i v záti a krutosti. Mezi oběma ženami dochází vlnou Drahomíry ke konfliktu. Zlá kněžna spatřuje v Ludmilu sokyni, která chce Drahomíru připravit o moc, o bohatství a navíc i o syna. Vždyť Ludmila má zpočátku vnučka ve výchově, Václav proto kráčí v křesťanských stopách babičky, vzdělává se na hradě Budči v slovanské náboženské literatuře — má být knížetem, ale roste z něho především mnich! To Drahomíra nemíní připustit! Ačkoli Ludmila před vládyctivou snachou dobrovolně ustupuje, stěhuje se z Prahy na Tetín, spor to netěší. Drahomíra nakonec sáhne ke krajnímu prostředku: posílá na Tetín zjednané zloduchy Tunnu a Gommona, aby tehyni uskrtili. Ludmila přijímá ortel v modlitbě a s prosbou, zda by vrazi

nemohli použít meče: neboť teprve proliti krve se považovalo za pravé mučednictví. Ale světe žádá marně... Roku 921 je vzata na nebesa.

Příběh má pokračování... Václav dospěl, ujal se vlády, žije však — pochopitelně — v rozporech se svou pohanskou matkou, dokonce ji vyhání z Prahy na Budč (posléze se opět smířují). Zato Čechy vzkvétají. Neboť mladík je panovník schopný, mírumilovný a obzvláště zbožný. Káci šibenice, propouští vězně, rozdává chudým, utěšuje nemoc-

né, sám sklízí na vinici Paně a lisuje mešní víno, sám peče chleba, poutivě a pravidelně platí německému vládci Jindřichu I. Přemyslovci roku 929 dojednaný každoroční platek sto dvacet volů a pět set hřiven stříbra. Václavova křesťanská dobrota i jeho politická koncepce však pobuřuje nejen Drahomíru a její přívržence, ale také bratra knížete, údělného pána na Staré Boleslavi. Na scéně přichází druhý zloduch, příští symbol proradnosti, křesťan horší než ďábel, druhý Drahomířin syn Boleslav. Ve spiknutí Boleslava a dalších zraje nový černý plán. Vrcholí druhé dějství dramatu — obdoba dějství prvního. Boleslav zve Václava na křtiny syna Strachkvasa (1), anebo — v jiných podáních — kníže do Staré Boleslavi přijíždí sám od sebe, neboť má ve zvyku objíždět pravidelně kostely a zúčastňo-

vat se posvícení, tj. výročí zasvěcení chrámů příslušnému patronovi. Je neděle, 27. září, kteréhosi roku, snad 929, snad 935, a kníže Václav hoduje u Boleslavova slavnostního stolu. Třikrát za sebou se zjednaní atentáčníci chystají provést domluvenou akci, třikrát nenacházejí odvahu. Až druhého dne, 28. září, když Václav za jitra vchází do dveří boleslavského kostelíka, je krutý čin spáchán. Nejprve napadne knížete sám Boleslav. Václav je však zdatný, snadno srazí soka k zemi. Mohl by ho v tom okamžiku zabít. Ale jako pravý křesťan oddaný do vůle boží to neudělá: nechce být poskvrněn bratrskou krví. Leč ze zálohy spěchají už atentáčníci — Tita, Čista, Tuza a Hněvsa, aby krvavé dílo dokonali.

Je pondělí 28. září, kteréhosi roku, snad 929, snad 935, český kníže Václav leží v tratolišti krve s hrudí proklátou a život z něho kvapem prchá...

Zemřel skvělý panovník míru, zrodil se světec-legenda.

Václav zahynul jako politik, panovník. Mučedníkem se stal s půlstoletým zpožděním teprve ve chvíli, kdy církev potřebovala domácího světe konajícího zázraky. Ten okamžik se dostavil někdy v letech 972—975, kdy bylo v Praze založeno biskupství. Diecéze bez symbolického přímlyve v království božím byla neplnoprávná, chyběl důležitý člen v organizačním schématu, bylo to, jako kdyby biskupství zůstalo bez biskupa. Proto koncem 10. století vykročil Václav po dráze, kterou mu připravila církev: po cestě plné zázraků a divů.

Ověněn gloriolou světe prodělal Václav o něco později své druhé převtělení: počal před nebesy i pozemským světem reprezentovat panovnícký rod. Vždyť byl Přemyslovec! Knížetem! Vládce! A dovedl konat zázraky! To znamená, že bůh ho obdařil zvláštní milostí. A bylo-li tomu tak, jistě i Václavovi nástupci sdílejí tutéž božskou přízeň, i oni — byť bez zázraků — vládnou z „boží milosti“. Což tento argument neposvěcoval v očích poddaných, lidí hluboce nábožensky založených, dynastickou moc? Proto se svatý Václav ujal přemyslovského štítu i praporce, ochraňoval panovníky i zemi — byla ostatně vnímána jako přirozený majetek rodu, proto vítězil v bitvách a bděl nad českými zbraněmi. Sloužil nadále už nejen křesťanské církvi, ale také přemyslovské politice. A ochránce dynastie se časem převtělil po třetí: cílevědomě pěstovaný kult Václavův přerostl v celonárodní. Křesťanský mučedník, poté i velvyslanec přemyslovského rodu na nebi, byl prohlášen za patrona celého českého národa. Jeho portrét se stal symbolem země i lidu, jméno Václav zaznělo jako synonymum pro Čechy a českou korunu.

JAN AMOS KOMENSKÝ

1592 – NIVNICE (†)
1670 – AMSTERDAM

Zvolení osudy

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592, zřejmě v Nivnici. Dětský strávil v Uherském Brodě a své školní léta prožil ve Strážnici a na bratrské škole v Přerově. Své vzdělání si dále rozšířil studiem v Německu (Heidelberg, Herborn). Po návratu se stal správcem přerovské školy, poté knězem ve Fulneku. Z Fulneku osměl musel přinutit, protože bylo zrovna po bitvě na Bílé hoře a Komenský nebyl katolického vyznání. Brzy mu na mozem zemlařka žena a dvě děti. Komenský se skrýval nejedine ve vlasti, například u panství Karla Staršího ze Zerotina, a však v roce 1628 odešel do exilu (polské Lešno, Anglie, švédský Eblag, Šaritský Protok, Amsterdam) a do vlasti se už nikdy nevrátil. Zemřel v roce 1670 v Amsterdamu, pochován je v Haarlemu (Nizozemsko).

Komenského dílo můžeme rozdělit podle tematicky na filozofické, všeobecné (pansofické), pedagogické a jazykové.

Mezi filozofickými pracemi vyniká spis *Lisové do nebe*, který je tvořen pěti fikčními dopisy, které píše chudí Krista, ten jim na ně odpovídá. Dále sem patří spisy *Truchlivý, hluboká bezpředmět* a především nejvládnější dílo této doby *Labyrint světa a ráj srdce*. K tomuto dílu se vracel i později a neustále je doplňoval.

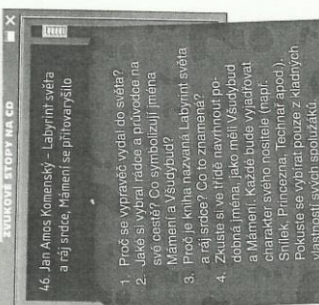
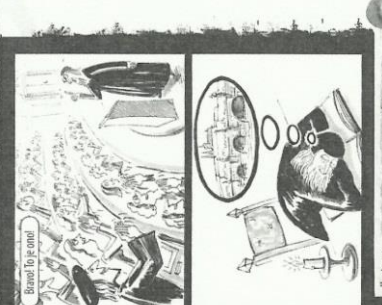
Kšaft umírající matky Jednoty bratrské byl napsán po uzavření vestfálského míru (1650), kdy byly zmařeny jeho naděje na návrat do vlasti.

Všeobecné (pansofické) práce zahrnují rukopis nedokončeného díla *Všeobecná porada o nápravě věd lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*), které mělo být jeho životním dílem. Bylo objeveno až v roce 1935.

V latinském díle *Čestá světa* stanovil prameny formování vzdělání (přístupné, srozumitelné knihy, všem dostupné vzdělání).

K pedagogickým dílům patří *Velká didaktika* (*Didactica magna*), *Práva jazyků* (*Orbis sensualium pictus*), *Informatorium školy mateřské*, *Svět v obrazech* (*Orbis linguarum thesaurus*), *Informatorium školy latinské* (*Orbis latinus*).

1592	narodil se si v Nivnici
1608–1611	studoval v Přerově
1611–1614	studoval na univerzitě v Heřlově
1616	stal se knězem a napsal <i>Lisové do nebe</i>
1622	ztratil rodinu při morové epidemii
1623	napsal <i>Labyrint světa a ráj srdce</i>
1628	odešel do exilu (Lešno)
1648	se biskupem Jednoty bratrské
1641–1654	pracovní pobýval v Anglii, ve Švédsku a ve východních Uhrách
1650	napsal <i>Kšaft umírající matky Jednoty bratrské</i>
1656	po požáru Lešna odešel do Nizozemí
1657	vyšel zbraně východobratelské spisy
1670	zemřel v Amsterdamu

Labyrint světa a ráj srdce (1623)
Jde o rozsáhlou jinotajnou skladbu (zobrazuje deziluzi z poznání marnosti celého lidského světa), která byla napsána česky. Svým zaměřením je to filozofický, náboženský, autobiografický spis. Komenský v něm využívá autosylizace: hlavní hrdina putovník (Komenský) přichází do středověkého města a zdomácní ho. Po městě ho provází Vězeň Věduch (zobohněná lidská zvědavost) a Mámení (algoritmie zvyku přijímat bez uvážování cizí ná- zory). Nasazují poutníkové růžové brýle, které mají přikrýt jeho pohled na svět. Poutník se však nedá znáti, vidí chamtivost lidí, neupřímnost a pod- vod. Chce přinutit ze světa, na výzvu boží se uzavírá v ráji svého srdce, tj. v samotě a božském rojímání.

I uvede mne na nějaký rynek, a o, tu obilovské studentů, mistrů, doktorů, kně- ží, mládenců i židovic: z nichž některé po hromadném se drželi, spolu rozmlou- vají a disputují, jiní se do koutů tiskli (...).

Jan Amos Komenský: *Labyrint světa a ráj srdce*, Zlín: Mladějovský, 18

Velká didaktika (1657)

Velká didaktika (*Didactica magna*) patří k nejpřehlednějším dílům, je přelo- žena do všech evropských jazyků. Propaguje systematickosti vzdělání a snaží se učinit z pedagogiky vědní obor. Obsahuje všechny zásady moderní peda- gogiky a promyšlenou soustavu výchovy a vzdělávání.

Komenský píše o několika stupních vzdělávání. Ve věku do 6 let má dítě vyvíjet v rodině, má být vychováváno matkou a má získat základy vzdělání a výchovy. Nedostatků a chyby vzniklé do 5 let dítěte se podle Komenského už nikdy nenapraví. Ve věku 6–12 let má dítě chodit do obecné školy, kde má být vzděláváno v mateřském jazyce. Má se učit čtení, psaní, počítání, ná- boženství, zpěv, ruční práce a realie (učení o přírodě a společnosti). Ve věku 12–18 let je vhodné, aby mládež studovala na střední škole. Tam by měla výuka probíhat v latině a vyučovat by se měla gramatika, rétorika, dialekti- ka, aritmetika, geometrie, astronomie, muzikologie, přírodní vědy, zeměpis, dějepis a matematika. Vyučovat se mají i další cizí jazyky, zejména řečtina a němčina. K vzdělávání ve věku od 18–24 let má sloužit akademie. Ide o vy- sokou školu, kde by se studovala teologie, práva nebo medicína. Ve výuce se má pravidelně střídát teorie s jejím přímým využitím v praxi.

Ke Komenského zásadám, které se mají dodržovat při vyučování, dále patří názornost, přiměřenost, postup od známého k neznámému, od jednoduch- šího ke složitějšímu. Děti podle Komenského musí mít vědomosti i doved- nosti. Škola má být přístupná pro všechny bez ohledu na majetek a pohlaví. Podtrhuje důležitost znalosti cizích jazyků a tělesné výchovy. Zahrnuje také potřebu kázně i to, že vzdělávání je neustálé, celoživotní.

Rozdělné tedy ona léta postupujícího věku na čtyři oddělené stupně: dět- ství, chlapectví, dospívající věk a jinošství, přikládaje každému tomu stupni dobu šesti let a zvláštní školu, tak aby školou byla (...).

Jan Amos Komenský: *Velká didaktika*, Vědecko-pedagogický ústav, 18

Kšaft umírající matky Jednoty bratrské (1650)

Kšaft (*šest*) patří k zásadním dílům starší české literatury. Ide o pas- kyřský list, ve kterém chce Komenský poslat domy své církev (jednoty brat- ské) odsouzené k zániku. Dílo vzniklo po uzavření tzv. vestfálského míru, kdy definitivně ztratili naději na návrat do vlasti. Nechávali svoji církev promlou- vat jako umírající matku, která se lončí s pozostalými a zachrávil jim svou závěť. Je přesvědčen, že jednota dohrála svou historickou úlohu, ale zároveň věří, že dědicem jejího odkazu se stane celý český národ.

Na tebe, národě český a moravský, vlastní náře, zapomenouti také nemo- hu při svém dokonalém s tebou se loučením, nýbrž k tobě nejprve jít se- obracet, i tebe pokladám svých, kteréž mi světlý Pán, nápadkem a dědicem nepřehledným činím, příkladem některých bojarých měšťáků římských, i králů poměrných, kteříž umírající dědicem věcí svých abych římských, vědu obrátek zemského ujmající, kšafy svými nařizovali.

Jan Amos Komenský: *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*

Jan Amos Komenský vycházel z principů popa- rních v biblí a z novoplatonismu. Společně domníval reformaci tradici s evropským náboženským a filozofickým myšlením (lehko představiteli byli například Francis Bacon nebo Mikuláš Kusánský).

Osobnost Komenského se zabývaly nebo se ve svých dílech inspirovali mnozí autoři, například František Kollár, Světo v temnotách, Milos Věclav Kratochvíl: Život Jana Amose, Rudolf Ficini: Jan Amos Komenský, muž víry, lásky a naděje nebo Milan Kopecný: Komenský jako umělec slova.

Komenského zásady vyučování jsou aktuální dodnes a stále se podle nich vyučuje.

Didaktika
Jedná se o spisu psaný jako list chudých Kři- stů a listy Krista lidem, ve kterých nabádá ke smírnému řešení všech konfliktů. Listy předjímají Komenského knihu tzv. učených spisů, ve kterých autor alegoricky vyjadřuje postavy z doby. Komenský sympatizuje s chu- dými, ale v duchu zásad Jednoty bratrské nepožaduje revoluční řešení.

Informatorium školy mateřské
Jako první dílo se soustředilo na výchovu dětí v předškolním věku v rodině. Komenský jako jeden z prvních pedagogů upozornil na význam předškolní výchovy, předovšim estetické složky.

O poznání české
Dílo literárněestetického charakteru, které nebylo vydáno. V něm Komenský ušlech- to obrodu českého básnictví, uváděje o zá- sadách časoměrné poezie. Komenský chtěl obrodit časoměrnou prozodii (založena na střídání dlouhých a krátkých slabik), odvoze- nou z klasické římské poezie.

Komenský dědictví
Za pozvání anglického parlamentu měl Ko- menský připravit učebnici češtiny pro děti v Anglii. Záměrem Golda Burpora se mohla učít podle Komenského zásad.

Pohádky
Komenský byl třikrát ženatý. První žena mu zemřela i s dětmi při morové epidemii. Ke konci svého života, po smrti svého zámě, Jan Amos Komenský "vybořoval" domáce i svá osiřelá vnučata.

Jak to bylo v Brandyse?
Komenský se v letech 1622–1628 ukrýval v dneš- ním Brandyse nad Orlicí, na panství bohatého evangelika Karla Staršího ze Zerotina. V blízké situaci ale našel útočiště v náruči své druhé ženy, se kterou se právě v Brandyse seznámil.

Mistr Jan Hus

Imeno
 Narozeni
 Umri
 Zalkadni informace

Mistr Jan Hus byl nejvetsi osobnosti celého obdobi. Jeho význam plesahá ramec českého prostredí. Byl myslitelem a náboženským reformátorem a nejvýznamněji se podílel na zformulování programu reformního hnutí v Čechách. Podle něj získalo celé hnutí své označení.

Životní osudy

Jan Hus vystudoval aristokratickou fakultu a teologii. Stal se inženýrem a působil jako profesor teologie na Karlově univerzitě, později jako děkan filozofické fakulty a nakonec jako rektor. Kázal v kapli betlémské (v kázaních mj. kritizoval náboženský úpadek společnosti, rozmarňoval život ranstva i bohatých církevních hodnostářů). Za tyto útoky na církev na něho papež vyhlásil kladbu a literaturu (zákaz komání církevních obřadů). Hus opustil Prahu a uťul se na hrad Hradec a pak na hrad Královec u Radomíla. Roku 1414 byl pozván na církevní koncil do Kostnice, aby obhajoval své učení. Byl na koncil zadržován a měl své učení odvolat. Hus však trval na svém předsvědčení, a tak ho koncil prohlásil za kacíře. 6. července 1415 byl Jan Hus upálen.

Husovo dílo je spjato jednak s jeho působením na univerzitě, jednak s jeho kazatelskou činností. Pro učené publikum psal **latinsky**, pro prostý lid **česky**. Většina jeho děl vznikla v letech 1412–1414. Z jeho latinsky psaných textů je nejvýznamnější **0 církví** (*De ecclesiis*, 1413). Latinsky napsal také **0 šest bludch** (*De sex erroribus*, 1413), kde vložil své názory na vztah mezi církví a životem křesťanů. Ve vybranosti v letech 1412–1414 vzniklo také Husovo nejčtenější dílo **Postila** (1413), dále vzdělávací spis **Drota**, spis **Výklad Věry, Desatera a Pátě** (1412) i jeho nejtočtější spis **Knížky o svatokupectví** (1413). Z Kostnice psal čtené listy, které přetrkávají ramec osobní korespondence a staly se světoými literárními díly.

1371	narodil se v Hradci vlních Čechách
1393	Jan Hus získal bakalářský titul na pražské univerzitě
1396	získal titul mistra svobodných umění
1400	stal se univerzitním profesorem, byl vysvěcen na kněze
1401	stal se děkanem a později rektorem na pražské univerzitě
1402	získal kázat v Betlémské kapli
1409	Děkan kumohorský
1412	zákaz kázání, uvrhena kladba, Hus odešel z Prahy
5. 6. 1415	první Husovo slyšení na koncilním koncilu
6. 7. 1415	vyhlášení rozsudku smrti koscnic- kým koncilem a upálení Jana Husa

0 šest bludch

Ve spisu 0 šest bludch (*De sex erroribus*) vložil Hus své názory na vztah mezi církví a životem věřících.

0 pravopis českým

V traktátu 0 pravopis českým (*De orthographia bohemia*) navrhuje zjednotnění českého pravopisu.

Postila

Výklad svatých nedělních čtení s názvem *Postila* je soubor 14 kázání, určený prostým a neuceným lidem. Utrazuje v nich zkušenost mluvit, zejména v duchovenstvu. Dílo je dovršením Husova literární činnosti před jeho odchodem do Kostnice.

Listy z Kostnice

Listy z Kostnice přetrkují ráz soukromé korespondence a staly se světoými literárními díly. Část z nich jsou v podstatě dokumenty, které nás seznamují s Husovým názorem a s jeho životem.

O církví (1413)
 Ve spise *O církví* (*De ecclesiis*) se Hus výrazně opíral o Wyclifovo učení. V latinsky psaném rozsáhlém traktátu o 23 kapitolách poukázal na to, že hlavou církve není papež, ale Kristus, že příslušníkem církve je pouze ten, kdo nespáchal těžký hřích, a že křesťan není povinen poslouchat papeže, jestliže papežova nařízení jsou v rozporu s biblí.

Nás více zavazuje kterkoliv rada boží, ne lidský příkaz s ní neslučitel-
 ný. A za druhé z toho zřejmé následuje, že nikdo není vázán poslou-
 chat vlastního představeného, leč pokud vybízí k plnění božské rady
 nebo příkazů. Z toho vyplývá, že ve „způsobu“ je zahrnutá následná
 míra rozumu i jistost rozkladu, které musí poslouchající vzít v úvahu,
 jakož i ten, kdo příkazuje. Jaký totiž by v tom byl rozum, aby kněz
 na rozkaz tupého a tučného biskupa psal svine a připravil o postvu
 ovce Kristovy, které on vlastní krví vykoupil?

Jan Hus 0 církví, předání Doležal a Jelinek

Knížky o svatokupectví (1413)
 Traktát *Knížky o svatokupectví* jsou Husovo nejtočtější dílo, Hus odsuzuje způsob, jak církev získává majetek, zejména obsazování církevních úřadů za peníze a brání poplatků za náboženské úkony. Hus kritizuje život v cír-
 kevních institucích – odsuzuje zřizování a hmotné zájmy duchovenstva.

Ještě jinými obyčejí hřeš kněží. Proč obyčej, jich, že kní mnohé
 pochlebníky, aby je chválili, že sú středí, a zovú bohaté proti tomu
 Kristovu naučení, jenž die: „Když činíš oběd nebo večer, nerod volati
 přítel nebo bohatých“ Druhý obyčej, že chovají čeled nepořádnou
 úřadu kněžského, jako střelcův, komorníkův a mnoho panosí. Třetí
 obyčej, že kapují mnoho nepořádných orudí, jako misy stříbrné,
 koflíky, šice, polštáře a tože pyšné a jiné věci mnohé. Čtvrtý obyčej,
 že stavějí domy přílišné nákladité, boje dobré, v nichž by mohli dobře
 bydlet, a stavějí jiné, a jakž se nebude líbiti, ihned oboří a jiné
 nklady učí. Ale oboří-li se co v kostele, toho nebaží, aby opravili,
 ale chudé lidi puď, aby naložili. Pátý obyčej, že chovají koně krásné
 a připravou pyšná na ně strojí a pak psav mnoho lovcích, jímž chudých
 dimžnu muř.

Jan Hus: *Knížky o svatokupectví*

Výklad Věry, Desatera a Pátě (1412)
 Výklad Věry, Desatera a Pátě je výkladem tří hlavních modliteb (Vyzná-
 ní věry, Desatera božích příkazů a Otčenáše) a poskytl Husovi příležitost
 k uvážlím o otázkách mravního života i podnět ke kritice společnosti. Byl
 určen těm, kteří se nemohli účastnit kázání.

K té věře více, jsou zavázání kněží než obecní lidé, a tak, aby ji sami
 první uměli a drželi a sprostně učili. Tu věru najměně každý jest zavá-
 zán, aby všechno věřil, což Kristus chce, aby bylo věřeno, a nic nevěřil,
 co Kristus chce, aby nebylo věřeno.

Jan Hus: *Výklad Věry, Desatera a Pátě*

MISTR JAN HUS

Jan byl úplně obyčejný mladík temperamentní letorý, zdravé tehkomyslnosti i radosti, typický žák-darebák, jenž žije na jedné straně uprostřed studijních starostí a semtam i neúspěchů, na straně druhé pak v dovádě atmosféře mladých lidí milujících recesi, vášnivě diskuse o životě i společná posezení u džbánku.⁴

Studentka Jiřičko o chlebě a hrachu okouzlovala vidina přepychu. Představoval si, jak jednou bude v hedvábí vysedávat u stolu hojností, u kněžských tabulí obtěžkaných zvěřinou a přetékajících dobrým pitím. Později, po letech, otevřeně vyznal: „Když jsem byl žáčkem, měl jsem tehdy mysl, abych byl brzo knězem, měl dobré bydlo a rúcho a byl lidem vzácen.“

Hus, ten historický, opravdový, nebyl žádný asketa a zarputilý knihomol, zamčený v kobce studovny. Žil družným, přátelským, vřele sdíleným životem, a jak sám přiznává, dovedl nad džbánkem piva prosedět a propívat nejednu noc. Teprve později, „když vyrostl z té rubryky bláznivé“, zpětně litoval někdejších zábav a pitek, ale nikoli z nějakého sebedraskavého pokání. V muži, který v přísného moralistu dorostl postupně, který vyzrál až s lety, pod tlakem ustavičných

bojů, v nutnosti jednat příkladně, to jest v souladu s vlastními názory a učením, zazvučela stará vzpomínka na bohémský život v jiné tónině.⁴

Třebáže nám valná část fiktivních portrétů namlouvá pravý opak, je takřka jisté, že Hus byl charakteristický pykník. Projevilo se to zejména ve zralém věku, kdy kazatelova různolící tvář se víc a víc zaoblovala, vlasy poměrně rychle přenechávaly místo čelní pleši, korpulentní tělo nevelkého kněze jevílo tendenci zvětšovat objem. Alespoň nejstarší zobrazení Jana Husa se skoro bez výjimky shodují v představě, že kazatel betlémský měl zevnějškem blíž k tehdejšímu dobře živěným farářům než k stíhlé vertikále gotických soch.⁵

Až do svého tragického konce hledal Hus pravdu v boží moudrosti a v božských zákonech. Nemínil bořit dílo Páně. Nemínil dál než k opravě církve, k reformě víry a společnosti ve smyslu křesťanských zákonů, a to nikoli proklamovaných, ale do důsledků uvedených v život. Proto bylo pro Husovo myšlení charakteristické, že netřáhl vpřed, do budoucnosti, nýbrž obracelo se zpátky do minulosti: k ideálům prvotní křesťanské církve . . .⁶

Pak na kazatelnu v kapli Betlémské vystoupil Jan Hus. A nebezpečné myšlenky, dříve zasuté v knihách a přístupné jen úzké vrstvě, se vzápětí rozletěly do pražských ulic, pak do celé země a nakonec daleko přes hranice Čech.

To jim připjal křídla mistr Jan. Výmluvný mladý muž, hovořící krásnou češtinou, kněz schopný ševci i podruhoví. Hus se tak srozumitelně, aby byly přístupné ševci i podruhoví. Hus se nestal pouhým obdivovatelem a zastáncem Viklefova učení. Vzal na sebe úkol mluvčího a šířitele jeho reformátorského díla. Připjal křídla myšlenkám, kterým hrozilo, že už nikdy nevzlétnou.⁷

Něčemu věřit, uvnitř a opravdově, bylo tenkrát přetěžké. Žít bez víry nemožné. Jan Hus však hodnotám dávno zprofanovaným navrácel jejich prvotní, životadárny smysl.

Obnovoval víru pro ostatní, očisťoval ji od balastu. V Betlémské kapli, největším kazatelském sále Evropy, jeho slova rozechvívala věřící od jara 1402 až do roku 1413, kdy s puncem kacíře musel opustit nejprve Prahu a brzy nato i vlast.

Pak se dostavilo vrcholné drama mistrova života, jeho myšlenkový a lidský zápas před kostnickým koncilem. Hus dobře znal riziko, jež podstupuje. Odcházel na sněm bez iluzí. Přece jen však doufal, že před nejučenějšími muži křesťanského světa bude mít možnost objasnit podstatu svých myšlenek a prokázat tak jejich uslechtlivost, mravnost i zbožnost.

Koncil přece také hledal cestu k opravě církve!

Měl by proto vyslechnout projekt Husův, spočívající v prosazení biblických příkazů jako absolutní normy života společnosti. Mistr Jan, podobně jako pak husité, vroucně lnul ke svému pojetí pravdy a byl přesvědčen, že je kaceřována jen z nedorozumění, které pomine, jakmile svatí otcové vyslechnou jeho argumenty.

Ale Husovy představy zcela selhaly . . .

BABIČKA

Dávno, dávno již tomu, co jsem posledně se dívala do té milé mírné tváře, co jsem zulíbala to bledé líce, plné vrásků, nahlížela do modrého oka, v němž se jevílo tolik dobroty a lásky; dávno tomu, co mne posledně žehnaly staré její ruce! — Není více dobré stařenky! Dávno již odpočívá v chladné zemi!

Mně ale neumřela! — Obraz její odtisknut v duši mé s veškerou svojí barvitostí, a dokud zdráva žij, dotud bude žít v ní! — Kdybych štětcem mistrně vládla znala, oslavila bych tě, milá babičko, jinak; ale nástin tento, perem kreslený — nevím, nevím, jak se komu zalíbí!

Ty jsi ale vždy říkala: „Není na světě člověk ten, aby se zachoval lidem všem.“ Dost na tom, když se najde jen několik čtenářů, kteří o tobě s takovou oblibou čísti budou, s jakou já o tobě píšu.

Babička měla syna a dvě dcery. Nejstarší žila mnoho let ve Vídni u přátel, od nichž se vdala. Druhá dcera šla pak na její místo. Syn řemeslník též byl již samostatným a přiznal se do městského domku. Babička bydlela v pohorské vesničce, na slezských hranicích, žila spokojeně v malé chaloupce se starou Bětkou, která byla její vrstevnice a již u rodičů sloužila.

Nežila osamotnělá ve své chaloupce; všickni obyvatelé vesničky byli bratřími jí a sestrami, ona jim byla matkou, rádkyní, bez ní se neskončil ani křest, ani svatba, ani pohřeb.

Tu najednou přišel babičce list z Vídne od nejstarší dcery, v němž jí vědomost dávala, že manžel její službu přijal u jedné kněžny, která má velké panství v Čechách, a sice jen několik mil vzdálenosti od pohorské vesničky, kde babička bydlí. Tam že se nyní s rodinou odstěhuje, manžel pak vždy jen přes léto že tam bude, když i paní kněžna se tam zdržuje. Ku konci listu stála vroucí prosba, aby babička k nim se odebrala navždy a živobytí svoje u dcery a vnoučat

strávila, kteří se již na ni těší. Babička se rozplakala; nevěděla, co má dělat! Srdce jí táhlo k dceři a k vnoučátkům, jichž neznala ještě, dávný zvyk poutal ji k malé chaloupce a k dobrým přátelům! Ale krev není voda, touha přemohla dávný zvyk, babička se rozmyslila, že pojede. Chaloupku se všim, co v ní, odevzdala staré Bětce s doložením: „Nevím, jak se mi tam líbit bude a jestli přece zde neumru mezi vámi.“ Když jednoho dne vozík u chaloupky se zastavil, naložil naň kočí Václav babiččinu malovanou truhlu, kolovrat, bez něhož být nemohla, košík, v němž byla čtyry chocholaté kuřátka, pytlík s dvěma čtverbarevnými koťaty a pak babičku, která pro pláč ani neviděla před sebe. Požehnáním přátel provázena odejela k novému domovu.

S vozu slézala žena v bílé plachtetce, v seiském obleku. Děti zůstaly stát, všechny tři vedle sebe, ani s babičky oka nespustily! Tatínek jí tiskl ruku, maminka ji plačíc objímala, ona pak je plačíc též líbala na obě líce. Bětka přistrčila jí malého kojence, boubelatou Adelku, a babička se na ni smála, jmenovala ji malé robátko a udělala jí křížek. Pak ale ohlídl se po ostatních dětech, volajíc na ně tónem nejupřímnějším: „Moje zlaté děti, moje holátka, co jsem se na vás těšila!“ Ale děti sklopily oči a zůstaly stát, jako by je přimrazil, a teprv na matčin rozkaz podaly svoje růžové líčka babičce k políbení. Nemohly se ani vzpamatovat!

Nebylo jí tedy milé, když zpozorovala, že se babičce jaksi stýská, a ona to hned zpozorovala a ulehla též, co babičce chybí! Jednoho dne pravila paní Tereška: „Já vím, mamičko, že jste zvyklá práci, že by se vám stýskalo, kdybyste měla celý den jen s dětmi chodit. Chcete-li přist, mám na hůře trochu lenu; budem ho mít hodně, jestli se nám na poli zvede. Nejmilejší by mi ale bylo, kdybyste si neobtěžovala přihlídnout trochu k hospodářství. Tou dohlídkou v zámku a tím šitím a vařením strávím všechny čas, to ostatní musím přenechat cizím lidem. Prosím vás tedy, buďte mi k ruce a poroučejte se všim, jak se vám líbí.“ „To já ti s radostí udělám, jen když ti přijdu vhod; víš, že já jsem takové práci zvyklá,“ odpověděla babička všechna potěšena.

První, co si babička v hospodářství zcela na starost vzala, bylo pečení chleba. Nemohla snést, že služka s božím darem tak beze vši účty zachází, ani do díže ani z díže, do pece ani z pece že jej nepřezehnává, jako by cihly v ruce měla.

Létě vstávala babička ve čtyry, v zimě v pět hodin. První její bylo požehnat se a políbit křížek, visící na klokočovém růženci, jež ona vždy při sobě nosila, v noci pak pod hlavou měla. Pak s Pánembohem vstala, a jsouc ustrojena, pokropila se svěcenou vodou, vzala vřetánko a předla, prozpěvujíc si přitom ranní písně. Ona sama, chudák stará, neměla už spaní, ale vědouce, jak je sladké, přála je jiným. Asi za hodinu, když vstala, bylo slyšet odměřeně klapkání pantoflíčků, vrzly jedny, druhé dvéře, babička se objevila na zápraží. V tom samém okamžiku zakejchly husy v chlívků, svině zachrochtaly, kráva bučela, kury křídla zatřepaly, kočky odkudsi příběhše otíraly se jí okolo nohou. Psi vyskočili z bud, protáhli se, a jedním skokem byli u babičky; kdyby se byla nechránila, byli by ji zajisté porazili a ošatku se zrnem pro drůbež z rukou vyrazili. Babičku měly všechny ty zvířátka tak velmi rády, a ona je. Bůh chraň, aby viděla, že kdo týrá zbytečně, i kdyby to červíčka bývalo. „Co je člověku ke škodě nebo k užítku a zabít se musí, no spánembohem zabte to, jen ne mu-

čit,“ říkala. Děti ale nesměly se dívat, ani když se kuře zařezávalo, jen proto, že by je litovaly a ono pak umřít nemohlo.

Babička (1855)

V kontextu evropské literatury patří Babička k prvním prozaickým dílům, jejichž ústředním hrdinou je prostý venkovský člověk.

Babička z roku 1971, režie Antonín Moskalyk. V titulní roli Jarmila Kurandová, vnoučata hráli Libuše Safránková, Lenka Kolégarová, Erik Pardus a Jaroslav Moučka.

Hlavní postavou knihy je stará venkovská pradlena, která tráví konec svého života u dcery a vnoučat na Starém bělidle u Ratibořic. Ztělesňuje čínorodost, dobrotu, zbožnost, laskavost, lásku a přímoučarost. Je to prostá žena s **pevnými zásadami, životní moudrostí a soucitem s ostatními lidmi**, která je oblíbená nejen sousedy, ale i paní kněžnou, a přitom vnáší do všech příběhů vyrovnanost a pokoj.

Knihy obsahuje dvě základní linie.

V první je líčen život na **Starém bělidle**, obsahuje **popis běžného dne**. Od začátku příběhu, kde je zájem plně soustředěn na babičku, postupně přibývají další postavy rázovitých vesnických lidí a jejich příběhy (trápení Kristly kvůli Mílovi, který měl být odveden na vojnu; smutný osud pomatené Viktorky nešťastně zamilované do vojáka). Druhá linie začíná v sedmé kapitole a zaměřuje se především na líčení **přírodního dění během roku** a na odpovídající **vesnické tradice a zvyky**.

Babiččin pobyt na Starém bělidle tvoří jen krátký úsek jejího života. Němcová zaznamenala i **babiččiny vzpomínky** na její mládí, manželství s vojákem, časté stěhování, ovdovění, návrat do rodného kraje. I v těchto vzpomínkách autorka **vyzdvihuje hlavně babiččin postoj k lidem, její myšlenky a jednání**.

V povídkovém obraze Babička se prolíná mnoho příběhů lidí z okolí Ratibořic, lidí z různých společenských vrstev, s různými životními zkušenostmi a názory, kteří se snaží překonat rozdíly vzájemným pochopením a pomocí. Do postavy kněžny Zaháňské Božena Němcová vložila svoji idealistickou představu osvětleného šlechtice, který pomáhá svým poddaným.

*Dávno, dávno již tomu, co jsem
posledně se dívala do té milé mírné
tváře, co jsem zulíbala to bledé
líce, plné vrásků...*

Božena Němcová: Babička

Příloha 4

Praotec Čech

Pověst nejznámější, historii o příchodu praotce Čecha a jeho lidu na Říp, má každý z nás od dětských let v paměti. V našich myslích se její konkrétní podoba ustálila do tvaru, jaký jí dal roku 1894 Alois Jirásek. V této verzi je nejpobláznivější a většině lidí připadá, že snad ani jiná varianta nemůže existovat.

Omyl! První z cyklu našich nejstarších pověstí se dá vyprávět v mnoha podobách, rozdílných nejen formou, ale i obsahem. Nemůžeme tu porovnávat všechny verze, které vznikly. Pro zajímavost však vedle sebe položíme alespoň tři různé modifikace, abychom si mohli všimnout rozdílů. Určitě to bude pokus zajímavý.

Které vyprávěče si zvolíme? Aloise Jiráska, jehož podání znají všichni, dokonce i malé děti. Václava Hájka z Libočan, který o praotci Čechovi ví nejvíce podrobnosti. A Kosmu, našeho nejstaršího kronikáře: byl první, kdo pověst zaznamenal.

Nuže — co o příchodu praotce Čecha a jeho lidu vypráví Jirásek? Především to, že prý Slovanů nepřivedl pod Říp sám, ale společně s mladším bratrem, také vojvodou, Lechem. Na rozdíl od Čecha nebyl Lech s výběrem místa zcela srozuměn, podřipská rovina, oplývající mlékem a strídím, ho tolik neokouzila, a tak se hnul s lidem dál na východ. S bratrem Čechem se domluvil, že třetího dne před úsvitem dá o svém novém stanovišti vědět kouřovým signálem. A vskutku, když tři dny po rozloučení Čech a jeho lidé pohlédli z Řípu, spatřili na východě mračna dýmu z Lechových ohňů. Podle kouře bylo to místo nazváno Kouřim a vojvoda Lech tam hned počal budovat opevněný „hrad“.

Povězme hned, že Kosmas, první zpravodaj o příchodu Slovanů pod Říp, neví nic ani o Lechovi, ani o založení Kouřimi. V žádném z třinácti známých opisů Kosmovy kroniky není o těchto skutečnostech jediná zmínka. Dvojití sourozenci Čecha a Lecha nalezl Jirásek v jiných, mladších pramenech. Zamlčel však, že Lech opustil časem i Kouřim. S celým kmenem podnikl dlouhou zpáteční cestu, vrátil se do původní vlasti, do Bílého Charvátska, tj. do dnešního Polska.

V závěrečné části pověsti o Čechovi se dozvídáme několik jednoznačných a pozoruhodných faktů:

Vojvoda Čech žil a vládl v kraji pod Řípem skoro třicet let. Zemřel v 86 letech. Truchlící lid svému staršímu vystrčil nádherný pohřeb, při němž byly praotcovy ostatky spáleny na hranici, a poté se Čechův popel ocitl v hrobě pod „vyšokou, okrouhlou mohylou“. V poznámce pod čarou Jirásek dodává, že podle tradice se hrob nalézá u vsi Ctiněvsí nedaleko Řípu.

Kdybychom nahlédli do Kosmovy kroniky, a o té jsme řekli, že pověst zachytila jako první, neshledali bychom v textu ani jediný z Jiráskových údajů. Kosmas vypráví stručněji, zdrženlivěji, žádá „osobní data“ Čechova nezná.

Kde se Jirásek poučil? Kde ta fakta vzal?

Ano, Jiráskovy přesné údaje o praotci Čechovi mají původní zdroj v referencích Václava Hájka z Libočan. Ten jako první odhalil, v kolika letech Čech zemřel, dokonce oznámil i letopočet praotcovy smrti: rok 661! Jak vidno, Čech odešel na onen svět pouhé dva roky po smrti Sámově ... Hájek také vypráví — kromě mnoha jiných detailů — podrobnosti o Čechově pohřbu a o tom, že praotec národa je pochován ve Ctiněvsi.

V ten čas dva bratři mocného rodu, oba vojvodové, Čech a Lech, spolu se o to snažili, že opustí rodnou zemi bojem neblahou. Řekli si: „Vyhledáme sobě nových sídel, kdež by náš rod žil s pokojem a díla si hleděl.“

Byliť uvyklí již po předcích půdu pilně vzdělávati, všeliký druh obilí pěstovati i chovati koně a stáda bravu i skotu.

Jak se usnesli, tak vykonal. Svolavše své plémě, vzdali oběť bohům, vynesli obrazy dědů a rozžehnavše se s otcovskou půdou obrátili se na západ slunce, v neznámé končiny. I bral se rod za rodem, každý početných rodin, všichni přátelé a příbuzní. Napřed šli zvědové a zbrojní muži, prostředřed vojvoda Čech, sívé brady, ale staný a silný, jeho bratr Lech a kolem nich vladýkové, starostové rodů, všichni na koních. Za nimi starci, ženy a děti na hrubých vozích, na koních, stáda dobytka, naposled pak opět zbrojní mužové. Tak brali se nejprve končinami příbuzných plemen, až přešli

Než, jak přešli druhou řeku, byl kraj pustější a osad shledali jen poskrovnu. Byli daleko od sebe, a obyvatelé jejich cizího jazyka, kožemi odění, nečetní, ale smělí a srdatí, stavěli se jim se zbraní v ruce do cesty. Čech a Lech a jejich lid je potřešili a zhubivše jejich chudá obydli v chatrách i ve vykopaných jamách, postupovali dále, z lesa do lesa.

Tak došli až ke třetí velké řece, Vltavě, kteráž divočinou tekla; když i tu přebředli, počala si všechna čeledť stýskati, že není konce klopnotné cesty a nikde stálého odpočinutí.

Tu vojvoda Čech ukázal na vysokou horu, jež se před nimi modrala nad širým, rovinatým krajem, a děl:

„Podějděme pod tuto horu, tam dětem, skotu odpočineme.“ Došli a položili se na úpatí hory, jež slove Říp. Vojvodové a starší rodu ohledali půdu vůkol a znamenali, že jest úrodná. Ráno pak, za první zofe vstal Čech a vydal se sám jediný vzhůru na temeno Řípu tichým lesem, plným ještě nočního šera.

Když vstoupil na horu, bylo ráno; a hle, širošíř kraj se před ním rozkládal do nedozírné dálky až k modravým horám rovný a volný, les a chrastina, nivy a luka. Bujnou jeho zelení svířily se řeky jako rozlité stříbro.

I zaradoval se praotec Čech nad utěšeným krajem i zamyslíl se pak nad ním, jak bohové dají, jak tu bude jeho rodu i budoucím pokolením.

Když pak sestoupil, zvěštoval, co shlédli. Nazejtří vydali se mnozí kolem hory, aby poznali všechno okolí. Co shlédli, podobalo

se jim, vody velmi rybné, půda úrodná, všechen způsob té krajiny, a oznámili, že se hodí na sídla.

Když pak třetího dne počalo slunce nad lesy vycházeti, povolal Čech bratra a starší a rozkázal svolati všechnu čeledť. Povystoupiv s nimi na místo, odkud viděli do kraje, promluvil k nim takto:

„Již si nebudete stýskati, neboť jsme našli kraj, kde zůstaneme a sídla zarazíme. Vizte, to je ta země, kterou jste hledali. Často jsem vám o ní mluvil a sliboval, že vás do ní uvedu. To je ta země zasíbená, zvěře a ptáků plná, medem oplývající. Na všem budete míti hojnost, a bude nám dobrou obranou proti nepřítelům. Hle, země po vaší vůli! Jen jména nemá; rozvažte, jakým jménem by měla být jmenována.“

„Tvým! Tvým nechť se jmenuje!“ zvolal jako z božského vnuknutí stařec dlouhý, bílé brady, nejstarší všech starostů. Hned všichni, starostové i čeledť volali jako jedním hlasem:

„Tvým! Tvým jménem!“
„Po tobě ať se jmenuje!“

Vojvoda Čech, potěšen vůlí všeho lidu, poklekl na kolena a líbal zemi, novou vlast svého plemene. A zlíbav ji, vstal a pozvednuv rukou svých, do širokého kraje pohnut volal a žehnal:

„Vítej, země svatá, nám zaslíbená! Zachovej nás zdravé, zachovej nás bez ourazu a rozmnož nás od národu do národu až na věky!“

Radostně pak postavil na zemi dědky, jež v bělostné rouše nesli z prvotní vlasti, a zanítiv veliký oheň. I obětovали na poděkování a pro požehnání zápalnou oběť a radovali se všichni.

Volněji bylo v ohradě dědin. Tu chránili stavení domácí bohové, dědové, duchové předků, jejichž obrazy stály na posvátném místě u ohniště. I škádlivý šotek, drobounký bužek s pazourky na rukou i na nohou, přinášel štěstí domu, i skřítek, jenž opatroval statek, dobytek hlídal a krmil, zato však čeledť v noci spánek rušil. A dokud líhal pod pecí nebo pod prahem domácí Had, starý hospodář, neodešlo štěstí a požehnání.

Také mladší bratr Čechův, vojvoda Lech, máje velikou čeledť, umínal si postupovati dále na východ slunce. Vojvoda Čech a všichni neradi ho propouštěli, když vůli svou oznámil a odpuštění bral. Přátelsky se s ním žehnali a prosili ho, aby daleko od nich neodchá-

zel, kdyby nebezpečenství od nepřátel na ně trhlo, aby jim jako svému rodu na pomoc přispěti hleděl.

I promluvil k nim Lech:

„Ó moji milí bratři a synové i muži země české! Nezapomenu nikdy, že jsem z vašeho plemene. Proto nechci od vás odejít tak daleko, abyste nevěděli vy o mně a já o vás. Dám vám znamení, abyste věděli, v kterých končinách zarazíme. Třetího dne po našem odchodu vystupte na Říp, ještě nežli denice vyjde. Já té chvíle zapálím v lese veliký oheň, a kde užíte blesk ohně a dýmu kouření, tam znejte mé osazení.“

Mínulo skoro třicet let od toho času, co vešel vojvoda Čech do české země. A když osmdesátý šestý rok nastal starci, naplnili se jeho dnové, a umřel. Udělali nad ním tryznu*) a všichni ho oplakávali jako svého otce a nařikali:

„Tys byl náš vojvoda i náš otec, tys nás uvedl v tyto končiny, tys byl pravý a věrný správce své čeledi a všeho plemene. Ach běda, přeběda, kdo nás bude spravovati a opatrovati!“

A nebylo žádného, kdo by jeho smrti nežlel. Duše jeho odešla do ráje, tak věřili, do končin věčného jara, aby tam dále žila v té cti, v tom důstojenství, v němž nebožtík býval mezi svými na zemi.

*) Pohřební hody.

Protož oblékli jeho mrtvolu v nový oblek, v řasný plášť, v sukni přepásanou širokým pasem, leknoucím se od řetězků a kovových ozdób, v hace pěkně zbarvené a v střevíce. Na hlavu bílých dlouhých vlasů a bílé brady dali mu drahou čepici sobolovou.

PRAOTEC ČECH

JAN AMOS KOMENSKÝ

Jméno
1592 – NIVNICE (?)
1670 – AMSTERDAM

Životní osudy

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592, zřejmě v Nivnici. Dětský strážník v Uherském Brodě a svá školní léta prožil ve Strážnici a na bratrské škole v Perově. Své vzdělání si dále rozšířil studiem v Německu (Heidelberg, Herborn). Po návratu se stal správcem plovácké školy, poté knězem ve Lutsku. Z Lutsku ovšem musel přinout, protože bylo zrovna po bitvě na Bílé hoře a Komenský nebyl katolického vyznání. Býval mu na moři zemřela žena a dvě děti. Komenský se skrýval nejprve ve vlasti (např. na panství Karla Staršího ze Žerotína), avšak v roce 1628 odešel do exilu (polské Lešno, Anglie, švédský Friburg, Šaritský Pook, Amsterdam) a do vlasti se už nikdy nevrátil. Zemřel v roce 1670 v Amsterdamu, pochován je v Haarlemu (Nizozemsko).

Základní informace

Jan Amos Komenský byvá nazýván Učitelem národů. Byl spisovatelem, politikem, básníkem, autorem jazykových učebnic, teoretických spisů o výchově, reformátorem školství, pedagogem, teologem a náboženským polemikem. Významně zasáhl do světové pedagogiky, teologie a diplomacie.

Komenského dílo můžeme rozdělit podle tematiky na filozofické, všeobecné (pansofické), pedagogické a jazykové.

Mezi filozofickými pracemi vyniká spis *Spisek listové do nebe*, který je tvořen pěti fiktivními dopisy, které píše chudí Kristu, ten jim na ně odpovídá. Dále sem patří spisy *Tichýlový, Hubina bezpečnosti* a především nejslavnější dílo této doby *Labyrint světa a ráj srdce*. K tomuto dílu se vracel i později a neustále je doplňoval. *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* byl napsán po uzavření vestfálského míru (1650), kdy byly zmařeny jeho naděje na návrat do vlasti.

Všeobecné (pansofické) práce zahrnují rukopis nedokončeného díla *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consilio catholico*), které mělo být jeho životním dílem. Bylo objeveno až v roce 1935. V latinském díle *Cesta světa* stanovil průmeny formování vzdělání přístupné, srozumitelné knihy všem dostupné vzdělání.

K pedagogickým dílům patří *Velká didaktika* (*Didactica magna*), *Brána jazyků otevřená* (*Janua linguarum reserata*), *Informatorium školy mateřské*, *Svět v obrazech* (*Orbis sensualem pictus*) nebo *Škola lidu* (soubor latinských her).

K didaktickým dílům patří *Velký český jazyk*, patří *Velký český latinský slovník* *Podoba jazyka českého*, jehož klenot hotojý rukopis slova při požáru Lešna v roce 1656. Ve slovníku měla být zahrnuta také slova nespisovaná, dialektismy i slova přejatá. Součástí měl být i výklad o české gramatice. Komenský se věnoval také *české prozodii*, a to ve spise *O pevnosti české*, ve kterém doporučoval zavedení časomíry pro dosažení vyšší úrovně české poezie.

1592	narodil se asi v Nivnici
1608–1611	studoval v Perově
1611–1614	studoval na univerzitě v Herbornu a Heidelbergu
1616	stal se knězem a napsal <i>Listové do nebe</i>
1622	ztratil rodinu při morové epidemii
1623	napsal <i>Labyrint světa a ráj srdce</i>
1628	odešel do exilu (Lešno)
1648	stal se biskupem Jednoty bratrské
1641–1654	pracovní pobyt v Anglii, ve Švédsku a ve východních Ultrách
1650	napsal <i>Kšaft umírající matky</i>
1656	Jednoty bratrské
1657	po požáru Lešna odešel do Nizozemí
1657	vyšly sebrané výchovatecké spisy
1670	<i>Opera didactica omnia</i> zemřel v Amsterdamu

Z DIDAKTICKÝCH ZÁSAD J. A. Komenského... „Všemu naučit snadno! Toho se dosáhne, budeš-li se řídit těmi to radami... Co se týká času: Časné začíněj. Neustále se uč. Práci podpírej příjemností, a dostaneš se nejdříve příjemnosti. Všechno budiž připraveno. Všechno po ruce. Všechno co nejjednodušší a nejpřímější. Co se týká předemstí: Všechno nejdřív zachycuj smysly. Nato zkoušej v praxi. Pak teprve mluv o věcech. Co se týká postupu: Povšechně a zhruba celek. Nato detailněji a přesněji po částech. Nakonec co nejpodrobněji a nejpřesněji.“

Labyrint světa a ráj srdce (1623)

Jde o rozsáhlou jinojtonou skladbu (obrazuje dezluzi z poznání marnosti celého lidského světa), která byla napsána česky. Svým zaměřením je to filozofický, náboženský, autobiografický spis. Komenský v něm využívá autostylizace: hlavní hrdina putovník (Komenský) přichází do středověkého města a zkoumá ho. Po městě ho provází Vězevď Věduvď (zsoobněná lidská zvědavost) a Mámení (alergie zvyku přijímat bez uvažování cizí názozy). Nasazují putovníkovi různé brýle, které mají příkřáslí, jeho pohled na svět. Putovník se však nedá zmást, vidí chamtivost lidí, neupřímnost a podvod. Chce přinout ze světa, na výzvu boží se uzavírá v ráji svého srdce, tj. v samotě a božském rozjímání.

I uvede mne na nějaký rynek, a q, tu oblakové študentů, mistrů, doktorů, kněží, mládenců i šedivců: z nichž někteří po bromadách se drželi, spolu rozmlovovali a disputují, jím se do koutů riski (...).

Jan Amos Komenský: Labyrint světa a ráj srdce, Zlín: Zlínštího 1, 11

Velká didaktika (1657)

Velká didaktika (*Didactica magna*) patří k neproslulejším dílům, je přeložena do všech evropských jazyků. Propaguje systematictost vzdělání a snaží se učinit z pedagogiky vědní obor. Obsahuje všechny zásady moderní pedagogiky a promyšlenou soustavu výchovy a vzdělávání.

Komenský píše o několika stupních vzdělávání. Ve věku do 6 let má dítě vyrůstat v rodině, má být vychováváno matkou a má získat základy vzdělání a výchovy. Nedostatek a chyby vzniklé do 5 let dítěte se podle Komenského už nikdy nenapraví. Ve věku 6–12 let má dítě chodit do obecné školy, kde má být vzděláváno v mateřském jazyce. Má se učit čtení, psaní, počítání, náboženství, zpěv, ruční práce a reálné učení (o přírodě a společnosti). Ve věku 12–18 let je vhodné, aby mládě studovala na střední škole. Tam by měla vyučovat v latíně a vyučovat by se měla gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrie, astronomie, muzikologie, přírodní vědy, zeměpis, dějepis a matematika. Vyučovat se mají i další cizí jazyky: zejména řečtina a němčina. K vzdělávání ve věku od 18–24 let má sloužit akademie. Jde o výsokou školu, kde by se studovala teologie, práva nebo medicína. Jde o výše se má pravidelně třídit teorie se jím přímým využitím v praxi.

Ke Komenským zásadám, které se jím dodržovat při vyučování, dále patří názornost, příměstnost, postup od známého k neznámému, od jednoduchého ke složitějšímu. Děti podle Komenského musí mít vědomosti i dovednosti. Škola má být přístupná pro všechny bez ohledu na majetek a polohu. Podtrhuje důležitost znalosti cizích jazyků a tělesné výchovy. Zdůrazňuje také potřebu kázně i to, že vzdělávání je neustálé, celoživotní.

Rozdělíme tedy ona léta postupujícího věku na čtyři oddělené stupně: dětství, chlopectví, dospívající věk a jinojství, přikazující každému tomu stupni dobu žití let a zvláštní školu, tak aby škola byla (...).

Jan Amos Komenský: Velká didaktika, Zlín: Zlínštího 1, 11, Komenského díl 4.

Kšaft umírající matky Jednoty bratrské (1650)

Kšaft (kšaft – závět) patří k zásadním dílům starší české literatury. Jde o pastýřský list, ve kterém chce Komenský poslat členy své církve (Jednoty bratrské) odsouzené k zániku. Dílo vzniklo po uzavření tzv. vestfálského míru, kdy definitivně ztratil naději na návrat do vlasti. Nechávala svoji církev promlouvat jako umírající matku, která se loučí s pozůstatky a zanechává jim svou závět. Je převlečen, že jednata dohrála svou historickou úlohu, ale zároveň věří, že dědicem jejího odkazu se stane celý český národ.

Na tebe, národě český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém dokonalém s tebou se loučím, nýbrž k tobě nejpředejší se obracím, tebe pokladím svých, kteréž mi světlí Pán, nápadníkem a dědicem nejpřednějšího činu, příkladem některých bohatých měšťanů římských i králů pomezních, kteříž umírající dědicem věcí svých obec římskou, vládu okrášluje zemského ujmající, křesťany světlí narižoval.

Jan Amos Komenský: Kšaft umírající matky Jednoty bratrské

INSPIRACE

Jan Amos Komenský vycházel z principů popsaných v Bibli a z novoplatonismu. Spolovoil domácí reformaci tradici z evropského náboženským i filozofickým myšlením (jeho představitel byl např. Francis Bacon nebo Mikuláš Kusaný).

Osobnost Komenského se zabývali nebo se ve svých dílech inspirovali mnozí autoři, např. František Kožík: *Světlo v temnotách*, Miloš Václav Kratochvíl: *Život Jana Amose*, Rudolf Fišer: *Jan Amos Komenský*, muž vřvy, lásky a naděje nebo Milan Kopecký: *Komenský jako umělec slova*.

Komenského zásady vyučování jsou aktuální dodnes a stále se podle nich vyučuje.

Další čtení

Liatové do nebe

Jedná se o spis psaný jako list chudých Kristovi a listy Krista lidem, ve kterých nabádá ke smírnému řešení všech konfliktů. Listy předjímají Komenského kniž tzv. třídních spisů, ve kterých autor alegoricky vyjadřuje postavy doby. Komenský sympatizuje s chudými, ale v duchu zásad Jednoty bratrské nepožaduje revoluční řešení.

Informatorium školy mateřské

Jako první dílo se soustředilo na výchovu dětí v předškolním věku v rodině. Komenský jako jeden z prvních pedagogů upozornil na význam předškolní výchovy, především esence složky.

O pozadí české

Dílo literárněteoretického charakteru, které nebylo vydáno. V něm Komenský ušelje o obrodu českého básnictví, uvádje o zásadách časoměrné poezie. Komenský chtěl obrodit časoměrnou poezii (založena na střídání dlouhých a krátkých slabik), odvozenou z klasické římské poezie.

Komenský dobyvala Evropu
na pozvání anglického parlamentu měl Komenský připravit návrh na organizaci vědy @ školství. Zajímavé: Cesta Evropa se mohla učít podle Komenského zásad.

Bohauý soultromý život
Komenský byl celoživotně ženatý. První žena mu zemřela v dětství, druhá v mládí. Komenský se svého života, po smrti svého zete, Jan Amos Komenský vychovával dokonce i svá osiřelá vnučata.

Jak to bylo v Brandýse?

Komenský se v letech 1622–1628 ukrýval v Brandýse nad Orlicí, na panství tojníhoho evangelika Karla Staršího ze Žerotína. V téže situaci ale našel útěchu v náruči své druhé ženy, se kterou se právě v Brandýse seznámil.

MISTR JAN HUS

ASI 1371 – HUSINEC U PRACHATIC

1415 – KOSTNICE

Základní informace

Mistr Jan Hus byl největší osobností celého období. Jeho význam přesáhl rámec českého prostředí. Byl myslitelem a náboženským reformátorem a nejvýrazněji se podílel na zformulování programu reformního hnutí v Čechách. Podle něj získalo celé hnutí své označení.

Životní osudy

Jan Hus vystudoval artistickou fakultu a teologii. Stal se knězem a působil jako profesor teologie na Karlově univerzitě, později jako děkan filozofické fakulty a nakonec jako rektor. Kázal v kapli betlémské v kazátních mši, kritizoval náboženský úpadek společnosti, rozmarňoval život panstva i bohatých církevních hodnostářů. Za tyto útoky na církev na něho papež vyhlásil klatbu a interdikl (zakaz konání církevních obřadů). Hus opustil Prahu a učil se na Kozí Hradě a pak na hradě Krakovec u Rakovníka. Roku 1414 byl pozván na církevní koncil do Kostnice, aby obhájil své učení. Byl nařčen z kacířství a měl své učení odvolat. Hus však trval na svém přesvědčení, a tak ho koncil prohlásil za kacíře. 6. července 1415 byl Jan Hus upálen.

Husovo dílo je spjato jednak s jeho působením na univerzitě, jednak s jeho kazatelskou činností. Pro učené publikum psal **latinsky**, pro prostý lid **česky**. Většina jeho děl vznikla v letech 1412–1414.

Z jeho latinských psaných textů je nejzávažnější **0 církvi** (*De ecclesia*, 1413). Latinsky napsal také **0 šesti bludích** (*De sex erroribus*, 1413), kde vyloučil své názory na vztah mezi církví a životem křesťanů.

Ve vyhnání v letech 1412–1414 vzniklo také Husovo nejčtenější dílo **Postila** (1413), dále vzdělávací spis **Deerka**, spis **Výklad Viery, Desatera a Pátere** (1412) i jeho nejúčtější spis **Knížky o svatokupectví** (1413).

Z Kostnice psal četné **listy**, které pokračují rámcem osobní korespondence a staly se světoznámými literárními díly.

narodil se v Husině

v jižních Čechách

Jan Hus získal bakalářský titul

na pražské univerzitě

získal titul mistr svobodných umění

stal se děkanem a později rektorem

byl vysvěcen na kněze

stal se děkanem a později rektorem

na pražské univerzitě

začal kázat v betlémské kapli

Dekret kutnohorský

zakaz kázání, uvržena klatba,

Hus odešel z Prahy

první Husovo slyšení

na kostnickém koncilu

vynešení rozsudku smrti kostnick-

lym koncilem a upálení Jana Husa

Další čítla

0 šesti bludích

Ve spisu 0 šesti bludích (*De sex erroribus*) vyloučil Hus své názory na vztah mezi církví a životem věřících.

0 pravopise českém

V traktátu 0 pravopise českém (*De orthographia bohémica*) navrhuje zjednotušení českého pravopisu.

Postila

Výklad svatých nedělních čtení s názvem *Postila* je soubor traktátů, určený prostým a neučným lidem. Ukazuje v nich zkušenost mluvy, zejména u duchovenstva. Dílo je do vršením Husovy literární činnosti před jeho odchodem do Kostnice.

Listy z Kostnice

Listy z Kostnice pokračují ráz soulomné korespondence a staly se světoznámými literárními díly. Část z nich jsou v podstatě dokumenty, které nás seznamují s Husovými názory a s jeho životem.

0 církvi (1413)

Ve spise 0 církvi (*De ecclesia*) se Hus výrazně opíral o Wyclifovo učení. V latinsky psaném rozsáhlém traktátu o 23 kapitolách poukázal na to, že **hlavou církve není papež, ale Kristus**, že příslušník církve je **pouze ten, kdo nespáchal těžký hřích**, a že křesťan není povinen poslouchat papeže, jestliže papežova nařízení jsou v rozporu s biblí.

Nás více zavazuje kterdoli rada boží, ne lidský příkaz s ní neslučitelný. A za druhé z toho zřejmě následuje, že nikdo není vázán poslušností vlastního představeného, leč pokud vybízí k plnění božské rady nebo příkazů. Z toho vyplývá, že ve „způsobu“ je zahrnuta nálezitá míra rozumu i jakost rozkazu, které musí poslouchající vzít v úvahu, jakož i ten, kdo příkazuje. Jaký totiž by v tom byl rozum, aby kněz na rozkaz tupého a tučného biskupa pásl svině a připravil o pastvu ovce Kristovy, které on vlastní krví vykoupil?

Jan Hus: 0 církvi, předložil Dobráš a Molnar

Knížky o svatokupectví (1413)

Traktát Knížky o svatokupectví jsou Husovo nejúčtější dílo. Hus odsuzuje způsob, jak církev získává majetek, zejména obsazování církevních úřadů za peníze a brání poplatků za náboženské úkony. **Hus kritizuje život v církevních institucích** – odsuzuje ziskost a hmotné zájmy duchovenstva.

Jestli jinyi obyčejí hrěši kněží. Prvý obyčej jich, že krmí mnohé pochlebníky, aby je chválili, že sú šředí, a zovú bohaté proti tomu Kristovu naučení, jenž die: „Když činiš oběd nebo večer, nerod volati přátel nebo bohatých!“ Druhý obyčej, že chovají čeled nepotřebnú úřadu kněžského, jako střelcov, komorníků a mnoho panosí. Třetí obyčej, že kupují mnoho nepotřebných onudi, jako misy stříbrné, koflíky, lžíce, polštáře a lože pyšné a jiné věci mnohé. Čtvrtý obyčej, že stavějí domy přílišně nákladité, bože dobré, v nichž by mohli dobře bydleti, a stavějí jiné, a jakž se nebude líbiti, ihned oboří a jiné náklady učiní. Ale oboří-li se co v kostele, toho netbají, aby opravili, ale chudé lidi puď, aby naložili. Pátý obyčej, že chovají koně krásné a přípravu pyšnú na ně strojí a pak psuov mnoho lovcích, jimiž chudých almužnu marí.

Jan Hus: Knížky o svatokupectví

Výklad Viery, Desatera a Pátere (1412)

Výklad Viery, Desatera a Pátere je výkladem tří hlavních modliteb (Vyznání viery, Desatera božích příkazů a Otčenáše) a poskytl Husovi příležitost k úvahám o otázkách mravního života i podnět ke kritice společnosti. Byl určen těm, kteří se nemohli účastnit kázání.

K té víře více jsú zavázáni knězie než obecní lidé, a tak, aby ji sami prvé uměli a drželi a sprostné učili. Tú věru najméně každý jest zavázán, aby všechno věril, což Kristus chce, aby bylo věřeno, a nic nevěřil, co Kristus chce, aby nebylo věřeno.

Jan Hus: Výklad Viery, Desatera a Pátere

Jan byl úplně obyčejný mladík temperamentní letorý, zdravé tehkomyslnosti i radosti, typický žák-darebák, jenž žije na jedné straně uprostřed studijních starostí a semtam i neúspěchů, na straně druhé pak v dovádě atmosféře mladých lidí milujících recesi, vášnivé diskuse o životě i společná posezení u džbánek.

Studentika žije o chlebě a hrachu okouzlovala vidina přepychu. Představoval si, jak jednou bude v hedvábné vyšívce u stolu hojnosti, u kněžských tabulí obtěžkaných zvěřinou a přetékajících dobrým pitím. Později, po letech, otevřeně vyznal: „Když jsem byl začátek, měl jsem tehdy mysl, abych byl brzo knězem, měl dobré bydlo a rucho a byl lidem vzácn.“

Hus, ten historický, opravdový, nebyl žádný asketa a zarputilý knihomol, zamčený v kobce studovny. Žil družným, přátelským, vřelým sdíleným životem, a jak sám přiznával, dovedl nad džbánek piva prosedět a prozpívat nejednu noc. Teprve později, když vyrostl z té rubryky bláznivě zpětně litoval někdejších zábav a pitek, ale nikoli z nějakého sebebránského pokání. V muži, který v přísného moralistu dorostl postupně, který vyzrál až s lety, pod tlakem ustavičných

bojů, v nutnosti jednat příkladně, to jest v souladu s vlastními názory a učením, zazvučela stará vzpomínka na bohémský život v jiné tónině.

Třebaže nám valná část fiktivních portrétů namalová pravy opak, je takřka jisté, že Hus byl charakteristický pyklník. Projevilo se to zejména ve zralém věku, kdy kazatelova růžolící tvář se víc a víc zaoblovala, vlasy poměrně rychle přenechávaly místo čelní pleši, korpuletní tělo nevelkého kněze jevílo tendenci zvětšovat objem. Alespoň nejstarší zobrazení Jana Husa se skoro bez výjimky shodují v představě, že kazatel betlémský měl zevnějškem blíž k tehdejšímu dobře živému farářům než k štíhlé vertikále gotických soch.

Až do svého tragického konce hledal Hus pravdu v boží moudrosti a v božských zákonech. Nemínil bořit dílo Páně. Nemínil dál než k opravě církve, k reformě víry a společnosti ve smyslu křesťanských zákonů, a to nikoli proklamovaných, ale do důsledků uvedených v život. Proto bylo pro Husovo myšlení charakteristické, že netřhlo vpřed, do budoucnosti, nýbrž obracelo se zpátky do minulosti: k ideálům prvotní křesťanské církve.

Pak na kazatelnu v kapli Betlémské vystoupil Jan Hus. A nebezpečné myšlenky, dříve zasuté v knihách a přístupné jen úzké vrstvě, se vzápětí rozletěly do pražských ulic, pak do celé země a nakonec daleko přes hranice Čech.

To jim připjal křídla mistr Jan. Výmluvný mladý muž, hovořící krásnou češtinou, kněz schopný učené věci tlumočit tak srozumitelně, aby byly přístupné ševci i podruhov. Hus se nestal pouhým obdivovatelem a zastáncem Viklefova učení. Vzal na sebe úkol mluvčeho a šíitele jeho reformátorského díla. Připjal křídla myšlenkám, kterým hrozilo, že už nikdy nevzlétnou.

Něčemu věřit, uvnitř a opravdově, bylo tenkrát přetěžké.

Žít bez víry nemožné. Jan Hus však hodnotám dávno zprofanovaným navracel jejich prvotní, životadárný smysl.

Obnovoval víru pro ostatní, očisťoval ji od balastu. V Betlémské kapli, největším kazatelském sále Evropy, jeho slova rozechvívala věřící od jara 1402 až do roku 1413, kdy s puncem kacíře musel opustit nejprve Prahu a brzy nato i vlast.

Pak se dostavilo vrcholné drama mistrova života, jeho myšlenkový a lidský zápas před kostnickým koncilem.

Hus dobře znal riziko, jež podstupuje. Odcházel na sněm bez iluzí. Přece jen však doufal, že před nejučenějšími muži křesťanského světa bude mít možnost objasnit podstatu svých myšlenek a prokázat tak jejich užlechtilost, mravnost i zbožnost.

Koncil přece také hledal cestu k opravě církve!

Měl by proto vyslechnout projekt Husův, spočívající v prosazení biblických příkazů jako absolutní normy života společnosti. Mistr Jan, podobně jako pak husité, vroucně lnul ke svému pojetí pravdy a byl přesvědčen,

že je kaceřována jen z nedorozumění, které pomine, jakmile svatí otcové vyslechnou jeho argumenty.

Ale Husovy představy zcela selhaly.

KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ

1821 - BOROVÁ

1856 - PRAHA

Základní informace

Český novinář a básník Karel Havlíček Borovský byl zakladatelem moderní české žurnalistiky a politického novinářství. Klasičtem české básnické satiry a politikem. Veřejnou činnost směřoval ke vzdělání a uvědomování národa a jeho jméno se stalo symbolem statečnosti, boje proti tlaku a národní svobodě.

Životní osudy

Po studiu filozofie v Praze vstoupil Havlíček do kněžského semináře, neboť v povolání kněze viděl možnost, jak působit na lid. Roku 1841 byl však ze semináře vyloučen a rok se věnoval soukromému studiu. Roku 1843 odešel do Moskvy pracovat jako vychovatel. Po nadešení jillo zklamání i carské vládě a z ne-reálnosti Kolářových idejí. Po návratu do Prahy se stal redaktorem Právníků a české vlády a z ne-změny na *Národní noviny* s přílohou *Slovo* - první velký český politický deník. Po jejich zákazu odešel do Kutné Hory, kde vydával týdeník *Slovan*, v němž kritizoval vládu a církevní hierarchii a hájil národní a demokratické práva. Za žurnalistickou činnost byl dvakrát souzen a v roce 1851 byl deportován do Běhemu. Ze kterého se vrátil s podlomným zraněním v roce 1855. O rok později zemřel v Praze.

1821	narodil se v Borové
1833	odstěhoval se podlé do Německého Brodu
1841	byl vyloučen ze semináře
1843	odešel do Moskvy
1844	vrátil se z Ruska
1846	byl redaktorem Právníků a české vlády
1848	byl redaktorem Právníků a české vlády
1849	vycházel <i>Slovo</i>
1850	v <i>Kutné Hore</i> začal vydávat <i>Slovan</i>
1851	byl deportován do Tyrolského Běhemu
1855	z Běhemu se vrátil nemocný
1856	zemřel v Praze, jeho pohřeb se stal protirežimní demonstrací
1861	vyšel <i>Tyrolské elegie</i>
1861	vyšla časť listu sv. <i>Vladimíra</i>
1870	vyšel <i>Král Lára</i>
1877	vyšel kompletní <i>Křest sv. Vladimíra</i>

Karel Havlíček Borovský se stal vzorem pro celou Nerudovu generaci. Z Havlíčkova básnického díla - ale i z jeho teoretických a kritických prací čerpal všechny směry literatury 2. poloviny 19. století a částečně i 20. století.

Karel Havlíček Borovský se inspiroval dílem polského romantického spisovatele Adama Mickiewicze a ruského prozaka a dramatika ukrajinského původu Nikolaje Vasiljevice Gogola.

Národní Nowiny.

Karel Havlíček

Třetí strana *Národních novin* 5. dubna 1848. V ústředí mlčené čít - Odpovědný redaktor: Karel Havlíček.

Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o té lásce mluvili; neboť pro samé povzbuzování vlastenství zapomináme na vzdělávání národu. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, abychom místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější; kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí; moudřejší a prospěšnější bychom jednali. Já ale, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadnější a veselejší za vlast umřít, než to množství jednotlivých spisů o vlastenectví přičísti.

(Poslední Čech - K. Havlíček Borovský)

Tyrolské elegie

V Tyrolských elegiích zachycuje Havlíček své zatčení a deportaci do tyrolského městečka Brixen. Autor v této ironicko-sarkastické reportáži využívá autobiografických dat. Oslovuje město a podrobně mu vypráví svůj příběh a důvody zatčení, popisuje mu cestu z Čech do místa svého nuceného exilu. Autor se v díle vysmívá vládě a policii, ale vyjadřuje i smutek po ztrátě manželce a dětí a také ponížení z nutnosti podrobit se.

Celá básně, složená z devíti zpěvů a psaná krátkými čtyřveršovými strofami se střídavým rýmem, je obálohou absolutistického systému za Bachova režimu, v němž jedinec ztratil svoji hodnotu.

Kráľ Lára

Kráľ Lára ukrývá před světem tajemství - má totiž osli uši. Proto dá každého holiče, který ho jednou za rok ostříhá, popraviti. Matka holiče Kukulína však krále přesvědčí, aby nechal jejího syna žít. Kukulín se trápí svým tajemstvím a potřebuje ho někomu sdělit - posleptá ho proto vrbě. Z té si však udělá muzikant kolíček k base. Když na ni začne na báse hrát, ozývá se: „Kráľ Lára má dlouhé osli uši, král je usátec.“

Na první pohled nevinná pohádka, jejíž námět je založen na starém irském příběhu s midasovským motivem o králi s oslinou ušima, skrývá satiru a kritiku absolutistické vlády, ale i lidské lhostejnosti a pasivity. Stejně tak jako výsměch hlouposti a omezenosti korunovaných blav. Tato ironická skladba však není tak útočná jako ostami díla, která Havlíček napsal ve vyhnanství.

Křest sv. Vladimíra

V epickém příběhu z Nestorova rukopisu (nejstarší ruské kroniky) o knížeti Vladimírovi, který nechal utopit v Dněpru sochu boha Peruna, odhalil Havlíček vztahy mezi církví a státem a vyjádřil myšlenku, že náboženství je v absolutistickém režimu pomocníkem při zneuzelení moci. Havlíček příběh přenesl do současnosti (vystupují zde politici, vojenský soud, papež, jezuité) a ozval boha Peruna, kterého postavil do role sluhu knížete Vladimíra.

Děj básně začíná práním cara, aby mu bůh Perun (slovanský bůh pramenu) zahrnil na jeho svátek. Ten však odmítá zejména proto, že by to měl udělat zadarmo, a tak ho car předává vojenskému soudu. Ten Peruna odsoudí k trestu smrti utopením. Společně s Perunem je odsouzen i žurnalista, „protože se bohu radil a psal proti vůli“. Po Perunově smrti běží vše bez problémů dál, jen církve ztrácí autoritu a chudne, jelikož lidé odmítají plácet desky. Církve prosí cara o pomoc, je vyhlášen konkurz na nového boha, v jehož příběhu zástupci jednotlivých církví vychvalují přednosti své církve. Ukazuje se, že všechny církve jsou stejné, protože se zajímají pouze o moc a majetek, nikoli o šíření víry v boha. Jezovitský marš, 9. zpěv, je psán tzv. makaronskou poezií (jejíž podstatou je mísení dvou, případně více jazyků, nejčastěji latiny s některým národním jazykem), jejíž princip Havlíček užívá i v některých epigramech. Havlíček básně nedokončil, chybí v ní planovaný 11. a 12. zpěv.

Socha Karla Havlíčka Borovského v Borové

Epigramy

Svoje epigramy začal Havlíček psát již za pobytu v Rusku v letech 1843-1844. Kritizuje v nich panovníka, sloužící, vládu, byrokracii, zneuzelení náboženství i porušení vlastenecké víry a vysmívá se různým nedostatkům a národním životu. Každý z epigramů tust i určité neocelené odhalení a pomluvu.

Havlíček věnoval svoje epigramy církvi, králi, vlasti, mužům a světu. Vyznačují se břitkostí, otevřeností a amlostí.

Obrazy z Rus

Nedokončený cyklus pěti reportáží *Obrazy z Rus*, které vyšly v Křetech, České včele a v Časopisu Českého muzea, byl inspirován Havlíčkovým ročním pobytom v Moskvě. Od-suzoval nevolnictví, zotročování a ponižování lidí i odnárodně ruské šlechty. Zároveň však v nich autor vyjádřil obdiv k ruskému lidu a k ruské kultuře a svoji víru v jejich lepší budoucnost.

Proč Bůhovi? Proč Bůhovi? si Karel Havlíček zvolil svůj panovník, a na něj se nacočil - Bůhovi, a naopak nesa veselé jeho jméno - Bůhovi, Bůhovi. Podle Havlíčka se také jméno Bůhovi, kdo studoval: Havlíček (čiré Němce) Brod.

Smutný konec

Havlíčkova deportace do Brixenu proběhla nenápadně v noci 16. prosince 1851. Jeho žena a dcera Zdenka za nim mohly přijít až další rok. Roku 1854 však musela manželka Brixen opustit kvůli tuberkulóze, na kterou zemřela těsně před tím, než se Havlíček vrátil do Čech. Na stejnou nemoc zemřel i on sám.

Běžně po umrtí Božena, Němčová, projevila, velkou odvahu a na rasev Karla Havlíčka Borovského byla symbolickou tironou korunu jeho postavy se stal armá. Velkou politickou demonstrací v době Bachova absolutismu.

INSPIRACE

Sochy a pomníky Karla Havlíčka Borovského lze nalít v Havlíčkově Borové, v Prostějově, Kutné Hore či v Praze na Žitkově.

Stála expozice věnovaná životu a dílu Karla Havlíčka Borovského se nachází v Muzeu Vypocny v Havlíčkově Brodě.

Do digitalizované podoby *Národních novin* lze nahlédnout na adrese <http://archivum.cas.cz/>.

Karel Havlíček Borovský inspiroval také českého písničkáře Jaroslava Hutku, který na jeho počest složil písničku *Havlíčku, Havle*. Píseň se stala jedním ze symbolů listopadové revoluce.

KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ

BABIČKA

Dávno, dávno již tomu, co jsem posledně se dívala do té milé mírné tváře, co jsem zulíbala to **bledé líce, plné vrásků**, nahlížela do modrého oka, v němž se jevílo tolik **dobrotы a lásky**; dávno tomu, co mne posledně žehnaly staré její ruce! — Není více **dobré stařenky!** Dávno již odpočívá v chladné zemi!

Mně ale neumřela! — Obraz její odtisknut v duši mé s veškerou svojí barvitostí, a dokud zdráva zůstane, dotud bude žít v ní! — Kdybych štětcem mistrně vládnout znala, oslavila bych tě, milá babičko, jinak; ale nástin tento, perem kreslený — nevím, nevím, jak se komu zalíbí!

Ty jsi ale vždy říkala: „Není na světě člověk ten, aby se zachoval lidem všem.“ Dost na tom, když se najde jen několik čtenářů, kteří o tobě s takovou oblibou číste budou, s jakou já o tobě píšu.

Babička měla **syna a dvě dcery**. Nejstarší žila mnoho let ve Vídni u přátel, od nichž se vdala. Druhá dcera šla pak na její místo. Syn řemeslník též byl již samostatným a přiženil se do městského domku. Babička bydlela v pohorské vesničce, na slezských hranicích, **žila spokojeně** v malé chaloupce se starou Bětkou, která byla její vrstevnice a již u rodičů sloužila.

Nežila osamotnělá ve své chaloupce; všickni obyvatelé vesničky byli bratřími jí a sestrami, ona jim byla matkou, rádkyní, bez ní se neskončil ani křest, ani svatba, ani pohřeb.

Tu najednou přišel babičce list z Vídne od nejstarší dcery, v němž jí vědomost dávala, že manžel její službu přijal u jedné kněžny, která má velké panství v Čechách, a sice jen několik mil vzdálenosti od pohorské vesničky, kde babička bydlí. Tam že se nyní s rodinou odstěhuje, manžel pak vždy jen přes léto že tam bude, když i paní kněžna se tam zdržuje. Ku konci listu stála vroucí prosba, aby babička k nim se odebrala navždy a živobyťi svoje u dcery a vnoučat

strávila, kteří se již na ni těší. Babička se rozplakala; nevěděla, co má dělat! Srdce jí táhlo k dceři a k vnoučátkům, jichž neznala ještě, dávný zvyk poutal ji k malé chaloupce a k dobrým přátelům! Ale krev není voda, touha přemohla dávný zvyk, babička se rozmyslila, že pojede. Chaloupku se vším, co v ní, odevzdala staré Bětce s doložením: „Nevím, jak se mi tam líbit bude a jestli přece zde neumru mezi vámi.“ Když jednoho dne vozík u chaloupky se zastavil, naložil naň kočí Václav **babiččinu malovanou truhlu, kolovrat, bez něhož být nemohla, košík, v němž byla čtyry chocholaté kuřátka, pytlík s dvěma čtverobarevnými kořaty a pak babičku, která pro pláč ani neviděla před sebe**. Požehnáním přátel provázena odejela k novému domovu.

S vozu slézala žena v **bílé plachetce, v selském obleku**. Děti zůstaly stát, všechny tři vedle sebe, ani s babičky oka nespustily! Tatínek jí tiskl ruku, maminka ji plačíc objímala, ona pak je plačíc též líbala na obě líce. Bětka přistrčila jí malého kojence, boubelatou Adélku, a babička se na ni smála, jmenovala ji malé robátko a **udělala jí křížek**. Pak ale ohlédla se po ostatních dětech, volajíc na ně tónem nejpříjemnějším: „Moje zlaté děti, moje holátka, co jsem se na vás těšila!“ Ale děti sklopily oči a zůstaly stát, jako by je přimrazil, a teprv na matčin rozkaz podaly svoje růžová líčka babičce k polibení. Nemohly se ani vzpamatovat!

Nebylo jí tedy milé, když zpozorovala, že se babičce jaksi stýská, a ona to hned zpozorovala a uhodla též, co babičce chybí! Jednoho dne pravila paní Terežka: „Já vím, mamičko, že jste **zvyklá práci**, že by se vám stýskalo, kdybyste měla celý den jen s dětmi chodit. Chcete-li přist, mám na hůře trochu lenu; budem ho mít hodně, jestli se nám na poli zvede. Nejmilejší by mi ale bylo, kdybyste si neobtěžovala **přihlídnout trochu k hospodářství**. Tou dohlídkou v zámku a tím šitím a vařením strávím všecek čas, to ostatní musím přenechat cizím lidem. Prosím vás tedy, buďte mi k ruce a poroučejte se vším, jak se vám líbí.“

„To já ti s radostí udělám, jen když ti přijdu vhod; víš, že já jsem takové práci zvyklá,“ odpověděla babička všecka potěšena.

První, co si babička v hospodářství zcela na starost vzala, bylo **pečení chleba**. Nemohla snést, že služka s božím darem tak beze vši účty zachází, ani do díže ani z díže, do pece ani z pece že jej nepřezehňává, jako by cihly v ruce měla.

Létě vstávala babička ve čtyry, v zimě v pět hodin. První její bylo **požehnat se a políbit křížek**, visící na klokočovém růženci, jež ona vždy při sobě nosila, v noci pak pod hlavou měla. Pak s Pánembohem vstala, a jsouc ustrojena, **pokropila se svícenou vodou, vzala vřetánko a předla, prozpěvujíc si přitom ranní písně**. Ona sama, chudák stará, neměla už spání, ale vědouc, jak je sladké, **přála je jiným**. Asi za hodinu, když vstala, bylo slyšet odměřené klapkání pantoflíček, vrzly jedny, druhé dveře, babička se objevila na zápraží. V tom samém okamžiku zakejhly husy v chlívků, svině zachrochtaly, kráva bučela, kury křídla zatřepaly, kočky odkudsi přiběhše otíraly se jí okolo nohou. Psi vyskočili z bud, protáhli se, a jedním skokem byli u babičky; kdyby se byla nechránila, byli by ji zajisté porazili a ošatku se zrnem pro drůbež z rukou vyrazili. Babičku měly všechny ty zvířátka tak velmi rády, a ona je. Bůh chraň, aby viděla, že kdo týrá zbytečně, i kdyby to červíčka bývalo. „Co je člověku ke škodě nebo k užítku a zabít se musí, no spánembohem zabte to, jen ne mu-

čit,“ říkala. Děti ale nesměly se dívat, ani když se kuře zařezávalo, jen proto, že by je litovaly a ono pak umřít nemohlo.

Babička (1855)

V kontextu evropské literatury patří Babička k prvním prozaickým dílům, jejichž ústředním hrdinou je prostý venkovský člověk.

Babička z roku 1971, režie Antonín Moskalyk. V titulní roli Jarmila Kurandová, vnoučata hráli Libuše Šafránková, Lenka Kolegarová, Erik Pardus a Jaroslav Moučka.

Hlavní postavou knihy je **stará venkovská pradlena**, která tráví konec svého života u dcery a vnoučat na Starém bělidle u Ratibořic. Ztělesňuje čínorodost, dobrotu, zbožnost, laskavost, lásku a přímoučarost. Je to prostá žena s **pevnými zásadami, životní moudrostí a soucitem s ostatními lidmi**, která je oblíbená nejen sousedy, ale i paní kněžnou, a přitom vnáší do všech příběhů vyrovnanost a pokoj.

Knihy obsahuje **dvě základní linie**.

V první je líčen život na **Starém bělidle**, obsahuje **popis běžného dne**. Od začátku příběhu, kde je zájem plně soustředěn na babičku, postupně přibývají další postavy rázovitých vesnických lidí a jejich příběhy (trápení Kristly kvůli Milovi, který měl být odveden na vojnu; smutný osud pomatené Viktorky nešťastně zamilované do vojáka). Druhá linie začíná v sedmé kapitole a zaměřuje se především na líčení **přírodního dění během roku** a na odpovídající **vesnické tradice a zvyky**.

Babiččin pobyt na Starém bělidle tvoří jen krátký úsek jejího života. Němcová zaznamenala i **babiččiny vzpomínky** na její mládí, manželství s vojákem, časté stěhování, ovdovění, návrat do rodného kraje. I v těchto vzpomínkách autorka **vyzdvihuje hlavně babiččin postoj k lidem, její myšlenky a jednání**.

V povídkovém obraze Babička se prolíná mnoho příběhů lidí z okolí Ratibořic, lidí z různých společenských vrstev, s různými životními zkušenostmi a názory, kteří se snaží překonat rozdíly vzájemným pochopením a pomocí. Do postavy kněžny Zaháňské Božena Němcová vložila svoji idealistickou představu osvětleného šlechtice, který pomáhá svým poddaným.

Dávno, dávno již tomu, co jsem
posledně se dívala do té milé mírné
tváře, co jsem zulíbala to bledé
líce, plné vrásků...

Božena Němcová: Babička